

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.S) HADİSLERİNDE ÇOCUK HAKLARI

Yüksek Lisans Tezi

Engin KELEŞ

Danışman

Doç. Dr. İbrahim TOZLU

Erzincan/2021

TEZ BİLDİRİMİ

“Hz. Peygamberin (s.a.s) Hadislerinde Çocuk Hakları” isimli **"Yüksek Lisans"** tezim tarafımca intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Engin KELEŞ

HZ. PEYGAMBERİN (S.A.S) HADİSLERİNDE ÇOCUK HAKLARI

Engin KELEŞ

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâmi
Bilimler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Ağustos 2021**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İbrahim TOZLU

ÖZET

İslâm dini temel gaye olarak dinin, canın, neslin, malın ve aklın korunmasını esas alır. Bu beş gaye içinde nesli korumak, diğer gayelerin elde edilmesine bağlı olarak daha ziyade öne çıkabilir. Zira nesli korumak, insanlığın devamı için elzemdir ve sağlıklı nesillerin mevcudiyeti dünyaya gelecek çocukların da haklarına dair birtakım yükümlülükler getirir. Bunlar gerek çocuklara gerekse ebeveynlere ve topluma ait bir dizi sorumluluklardır. Bu hakların korunması gerekir. Özellikle çocuklara karşı yapılan haksızlıklar toplumun geleceği için tehlike arz eder. Hz. Muhammed (s.a.s) çocukların her türlü haklarının korunmasına büyük önem vermiştir. Onların hem dünya hem de âhiret hayatlarının huzuru için tedbirler almıştır.

Bu çalışmada, Hz. Muhammed'in (s.a.s) çocuklara getirdiği haklar, onların iyi bir şekilde yetişmesi için aldığı tedbirler ele alınmıştır. Çalışmamızda, genel anlamda kabul görmüş rivayetleri incelemeyi esas aldık. Buna rağmen kaynaklarda geçen rivayetler büyük bir hacim tutacağından meramımızı ifade edecek kadar rivayetle iktifa etmeyi tercih ettik. Çalışmamızda çocuklar için bir yaş sınırı belirlemedik. Bunun nedeni çocukları hangi yaşta olurlarsa olsunlar ebeveynlere, çocuklarına karşı sorumluluklarını ifade etme isteğimizdir.

Bu çalışmadaki asıl gayemiz, Peygamberimizin (s.a.s) çocuklara yönelik tarif ettiği hakları vurgulamaktır. Bu bakımdan tezde, çocuk hakları ile alakalı rivayetler dikkatle incelenmiştir. Tezin üç temel esası vardır. İlk iki kısımda önce zikredilen ilgili hadisleri tespit edip çalıştığımız konuyla irtibatlandırmak, ardından bunlarla ilgili Resûlulullah'ın (s.a.s) tutum ve davranışlarını analiz etmektir. Son bölümde ise, ilgili

hadis ve sünnete dair verilerin güncel yorumuyla ilgili bazı tespitlerde bulunmayı planladık.

Anahtar kelimeler: Peygamber, Hadis, Çocuk, Hak, Hukuk.

CHILDREN'S RIGHTS IN THE HADITHS OF THE PROPHET (P.B.U.H)

Engin KELEŞ

**Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences, Department of
Basic Islamic Sciences**

M. A. Thesis, September, August 2021

Thesis Supervisor: Assoc. Prof. İbrahim TOZLU

ABSTRACT

The religion of Islam is based on the protection of religion, life, progeny, property and mind as the main purpose. Among these five goals, preserving the generation may come to the fore more depending on the achievement of other goals. Because protecting the generation is essential for the continuation of humanity and the existence of healthy generations. For a good life there are a set of responsibilities that belong to children, parents, and society. And every child is the inheritor of the World. So the rights of children need to be protected for a good world. Injustice, especially against children, poses a danger to the future of society. Hz. Muhammad (p.b.u.h) gave great importance to the protection of all kinds of rights of children. He has taken precaution for their happiness in this world and the hereafter.

In this study, The rights that the Prophet Muhammad (p.b.u.h) brought to children and the precautions he took to raise them well are discussed. In our study, we have based on examining the generally accepted narrations. Despite this, we preferred to be satisfied with enough narrations to Express our concern. We did not set an age limit for children in our study. This is because of our intention to Express our responsibilities to parents and their children, regardless of their age.

Our main purpose in this study is to emphasize the rights that our Prophet (p.b.u.h) described for children. In this respect, rumors about children's rights have been carefully examined in the thesis. The thesis has three basic principles. The first two parts are to identify the related hadiths and contact them to the subject we are studying, and then analyze the attitudes and behaviors of the Messenger of Allah

(p.b.u.h) to these. In the last part, we planned to find the current comments of the data on the related hadith and sunnah.

Keywords: Prophet, Hadith, Child, Right, Law.

ÖN SÖZ

İslam dininde ne Yahudilik inancında olduğu gibi bir seçilmişlik algısı ne de Hristiyanlık anlayışındaki gibi yerilmişlik düşüncesi vardır. İslâm dininde insanın değerini tavır ve davranışları belirler. Kötü amel işleyenler yerilmiş, inanıp salih amel işleyenler ise övülmüştür. İslah edici, toplumu bir arada tutucu, iyilik üzerine bir yaşam süren ve kul hakkı meselesinde hassas olan her insan çok değerlidir. Bu bakımdan İslam dini hak kavramına büyük önem vermiş, gerek Kur'an-ı Kerim'de gerek Hz. Muhammed'in (s.a.s) hadislerinde kul hakkı konusu üzerinde hassasiyetle durulmuştur.

İslâm dini her hak sahibinin hakkını korumakla beraber çocuk haklarını da muhafaza altına almıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.s) çocuklara karşı çok şefkatli olduğu, çocukların hayatlarını korumak ve yaşam boyu karşılaştıkları sorunları çözmek için neler söylediğini ve uyguladığını hadis kaynaklarında detaylı olarak görmek mümkündür. Bize kadar ulaşan rivayetleri incelediğimizde nebevi çözümün, zaman şümul bir tarzda olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim her dönemde çıkan sorunları Hz. Muhammed'in (s.a.s) önerileriyle çözüme kavuşturmak, öteden beri Müslümanların başvuru yöntemidir. Bu tezde Hz. Muhammed'in (s.a.s) hadislerinde çocuklara verdiği haklar ele alınmış ve bu konudaki rehberliği incelenmiştir.

Araştırmamızda; İslam öncesi durum ile İslam'ın zuhuru ve sonraki zamanı girişte -ana hatlarıyla- inceledik. Konuyla ilgili Kur'an ve Sünnet verilerinden faydalanmaya çalıştık. Çocuklar bağlamında Hadis ve Sünnet'ten tespit ettiğimiz çocuk haklarına dair bazı tespitlerle günümüz ilim dünyasına katkı sunmayı amaçladık.

Tez yazım süresince; her türlü yardımı, bilgiyi ve desteği esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. İbrahim TOZLU Bey'e, yardımını esirgemeyen tüm hocalarıma, bu süreçte desteğini gördüğüm kıymetli arkadaşım Ahmed SEYİD'e ve her zaman manevi desteğiyle yanımda olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Engin Keleş

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
ÖN SÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ	1
A. Tezin Amacı	4
B. Tezin Kapsamı.....	5
C. Araştırma Metodu.....	5
D. Tez ile İlgili Güncel Çalışmalar	6
BİRİNCİ BÖLÜM	9
KUR’AN-I KERİM VE HADİSLERDE TEMEL ÇOCUK HAKLARI.....	9
A. Temel Kavramlar.....	9
1. İslam’da Çocuk Kavramı.....	9
2. İslam’da Hak Kavramı	11
3. Kur’an-ı Kerim’de Çocuk.....	12
4. Hz. Peygamberin (s.a.s) Çocuklara Bakışı	14
B. Temel Çocuk Hakları	15
1. Çocukların Bakımı ve Korunması	16
2. Yetimlerin Gözetilmesi	17
3. Çocukların Terbiye ve Eğitimi	18
4. Çocuklara Nasihat Etmek	19
5. Çocuklara Manevî Destek (Dua)	20
C. Cahiliye Dönemi Çocuk Zulümleri	23
1. Cahiliye Devrinde Çocuk Ölümleri.....	25

2. Kız Çocuklarına Yapılan Zulümler	30
3. Erkek Çocuklarına Yapılan Zulümler	30
4. Hz. Peygamber'in (s.a.s) Örneklığı, Kız Çocuklarına Merhameti	31
İKİNCİ BÖLÜM	35
HADİSLER BAĞLAMINDA ÇOCUKLARIN TEMEL HAKLARI, KORUNMALARI VE EBEVEYN SORUMLULUKLARI	35
A. Çocukların Temel Hayat Hakları	35
1. Hayat Hakkı Dokunulmazlığı	35
2. Doğum Öncesi Çocuğun Dokunulmazlığı	37
3. Doğumla Birlikte Çocuğun Dokunulmazlık Hakları	39
4. Çocukların İsim Hakkı (Tesmiye)	42
B. Çocukların Bakımı ve Korunmaları	46
1. Çocukları Her türlü Tehlikelere Karşı Koruma	48
2. Sağlam Bir Aile Yapısı Oluşturmak	49
3. Çocuk Sağlığı ve Beslenme	50
4. Çocuklara Sevgi ve Merhametle Davranmak	52
5. Çocuklarla İletişim ve Beraberlik	54
C. Ebeveyn Sorumlulukları ve Çocukların Maddi/Manevi Eğitim Hakları	61
1. Ebeveyn Sorumluluk Bilinci ve Çocukların Eğitim Hakkı	61
2. Çocukların İbadet Eğitimi Hakkı	63
3. Çocukların Sosyal Hayata Hazırlık Hakkı	66
4. Güzel Ahlak ve Temel Alışkanlıklara Dair Hakları	68
D. Hz. Peygamber'in Çocuk Rehberliğine Dair Diğer Uygulamaları	72
1. Akika (Nesike) Kurbanının Önemi	72
2. Yetimlerin Hakkı	74
3. Neseb Hakkı	79
4. Zina Yasağı	81
5. Neslin Nikâhla Korunması	83
6. Zenginlik ve Fakirlik Karşısında Çocuklar	85
7. Çocuklar Arasında Adalet	87
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	90

GÜNÜMÜZ ÇOCUK PROBLEMLERİNE DAİR BAZI TESPİTLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	90
A. Çocuk Hakları Bağlamında Aile, Çevre ve Toplum Sorumlulukları	93
1. Çocuk ve Aile	94
2. Çocuk ve Çevre	97
3. Toplum Sorumlulukları	98
4. Günümüz Çocuk Problemlerine Dair Bazı Tespitler.....	100
B. Çocuk Hakları Bağlamında Hadislerde Zikredilen Bazı Çözüm Önerileri	104
1. Doğum Öncesi Yapılması Gerekenler	104
2. Doğum Sonrası Yapılması Gerekenler	105
3. Büyüme Çağındaki Çocuklara Karşı Sorumluluklar	106
4. Okul Çağındaki Çocuklarla İlgili Hususlar	108
5. Evlilik Dönemi	109
6. Evlilik Sonrası Dönem	111
7. Çocuklar Dolayısıyla Cennetle Müjdelenen Ebeveynler	112
C. Hz. Peygamber'in Çocuk İletişiminde/Rehberliğinde Öne Çıkardığı Ana İlkeler	113
1. Hz. Peygamber'in Çocuk Eğitimi Rehberliği.....	114
2. Hz. Peygamber'in Çocuklara Yaklaşım Tarzı, Dil ve Üslup	116
3. Hz. Peygamber'in İkna Yöntemi ve Kalıcı Çözümler Sunması.....	118
4. Hz. Peygamber'in Çocuklara Nasihat ve Tavsiye Üslubu	119
5. Hz. Peygamber'in Hataları Telafi Etmesi, Doğruya Yönlendirmesi.....	121
SONUÇ.....	124
KAYNAKÇA.....	126

KISALTMALAR

(r.a)	: Radıyallahu anh
(r.anha)	: Radıyallahu anhâ
(c.c.)	: Celle Celâluhu
(s.a.s)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
b.	: Bin (oğlu)
bkz:	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviri
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Hz.	: Hazreti
Md.	: Madde
nşr.	: Neşreden
S	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
Sad.	: Sadeleştiren
Ter.	: Tercüme
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
v.	: Vefatı
vb.	: ve benzeri
vdğ.	: ve diğerleri
bs	: Basım
byy	: Basım yeri yok
E. T	: Erişim Tarihi
a.g.e	: Adı geçen eser

GİRİŞ

Canlıların yaşamlarını idame ettirmeleri için hak kavramı vazgeçilmez bir gereksinimdir. Hak ihlalleri mağduriyetler oluşturur. Bu konudaki ihlaller ve buna bağlı mağduriyetler tarih boyunca görülmüştür. Günümüzde de çeşitli hak ihlalleriyle karşı karşıya kalmaktayız. Özellikle belli coğrafyalarda çocukların yaşadıkları mağduriyetlere şahit olmaktadır. Şu an dünya üzerinde açlık, işkence vb. sebeplerden dolayı ölen yüzbinlerce çocuğun varlığı durumun ne kadar ciddi olduğunu göstermektedir.

20 Kasım 1959’da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nca kabul edilen ve on maddeden oluşan Çocuk Hakları Bildirgesi’nin 2. maddesinde “Çocuk, kanun ve diğer kurumlar tarafından özel olarak korunmalı, çocuğa fırsatlar ve imkânlar verilmelidir. Çocuğun; fizikî, zihnî, ahlâkî, ruhî ve ictimâî olarak sağlıklı ve normal şartlar altında özgür ve onuru zedelenmeyecek şekilde yetişmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla yürürlüğe girecek yasalarda çocuğun en yüksek çıkarları gözetilmelidir.”¹ denilmektedir. BM Genel Kurulu tarafından 1989 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre 18 yaşın altındaki her birey çocuk olarak görülmekte, her çocuğun doğuştan itibaren temel yaşam hakkı, eğitim hakkı, sağlık hakkı, barınma hakkı, fiziksel ve psikolojik sömürüye karşı korunma hakkı gibi temel haklara sahip olduğu söylenmektedir. BM tarafından kabul edilen ve 193 ülke tarafından onaylanan bu sözleşmeye göre, her durumda çocukların yüksek yararı gözetilmelidir. Çocuğun yararını gözetken ebeveynlerin yanı sıra devletler de çocukların mefaatinin gözetilmesi ve haklarının korunması noktasında sorumludur.²

Bu sözleşmelerdeki maddelere uyulmadığı hatta toplumun zayıf bireyleri çocuklara karşı hak ihlallerinin çeşitli nedenlerle gün geçtikçe daha fazla artması ise bir gerçektir. Bu nedenle Kur’an-ı Kerim’in tüm insanlığa vereceği mesajlar ve Hz. Muhammed’in (s.a.s) çocuk hakları konusundaki rehberliği büyük önem arz etmektedir. Zira inanç, insanların fiilerinde çok etkilidir ve bir nevi otokontroldür.

¹ Bkz: www.cirp.org/library/ethics/UN-declaration, (E. T: 23.07.2020)

² Bkz: Convention on Rights of the Child, <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>, (E. T: 02.08.2020)

Kur'an-ı Kerim'de çocuklar, dünya hayatının süsü ve Allah'ın insanlara verdiği nimetlerden biri olarak ifade edilmiştir.³ Ebeveynler bu nimetin kıymetini bilmek, çocuklarına sahip çıkmak ve haklarına riayet etmekle mükelleftirler. Kur'an-ı Kerim'de *“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının...”*⁴ buyurulmakla yaratılıştan bahsedilmiş ve neslin devamına dikkat çekilmiştir. Kur'an'da neslin korunmasına önem verilmesi hatta nesli bozmaya çalışanların “fesatçı” olmakla nitelendirilmesi önemlidir.⁵

Dolayısıyla Kur'an ve Sünnet'te insan nesline değer verilmiş ve koruma altına alınmıştır. Neslin korunması da İslam'da evlilik müessesesi yani nikah ile belirlenmiştir. Bu, Allah'ın emri⁶ ve Hz. Peygamberin sünnetidir.⁷ İslam'a göre nikah akdinin belli şartları vardır ve kurulan evliliklerde, eşlerin olduğu gibi çocukların hakları da belirlenmiştir. Hatta her biri bir hukuk oluşturmaktadır. İslam'ın öngördüğü aile yapısında, çocuk haklarını korumak en sağlam temeldir. Buna mukabil nikahın zıddı olan zina yasaklanmıştır. Bu yasak, çocuk haklarını korumaya yönelik bir tedbir barındırdığından son derece önemlidir. Gerek neslin devamı gerekse evlilik akdi ile önem kazanan haklarda İslam dini çocuk haklarına fevkalade bir ortam hazırlamıştır. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in (s.a.s) hadislerinde çocuk haklarını korumaya yönelik birçok çıkarım elde etmek mümkündür. Konunun hassasiyeti itibariyle dikkat çekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de çocuk hakları kendi başına ihtiyaçlarını göremeyecek çocuklar adına açıkça korunmuş, emzirilme işi hakkında hüküm verilmiş, bakım ve sorumlulukları kurallara bağlanmış hatta çocuk soy/neseb olarak babaya nispet edilmiştir.⁸ Ancak ebeveynin bulunmaması halinde çocuk hakları yakınlarına

³ Bkz: Nahl, 16/72; Kehf, 18/46; Şuara, 26/132-134.

⁴ Nisa, 4/1.

⁵ Bkz: Bakara, 2/205.

⁶ Bkz: Nur, 24/32.

⁷ Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahih*, thk: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru' İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts, Nikâh, 1; İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el- Müsned*, thk: Şuayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-Risâle, 1. bs, 2001, XXI, s. 169. el-Arnaûd'a göre hadis sahihtir. Ayrıca bkz: *Hadislerle İslam*, DİB Yayınları, 2015 Ankara, 3. bs, IV, s. 13.

⁸ Bkz: Bakara, 2/233; Ahzab, 33/5.

yüklenmiş ve malları koruma altına alınmıştır.⁹ “*Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır; Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır.*”¹⁰ ayeti ile çocukların bir imtihan aracı olduğuna dikkat çekilmiştir. Dinde imtihan kavramını en iyi algılayanlar peygamberlerdir. Bu manada Hz. İbrahim (a.s.) ve Hz. Zekeriyya’nın (a.s.) Allah’tan çocuk isterken yaptığı dualar¹¹ muhteva itibariyle oldukça dikkat çekicidir ve çocukların önemini, değerini ve konumunu özetler mahiyette olup imtihan kavramına dikkat çeker mahiyettedir.

Hz. Peygamber’in (s.a.s) çocuk hakları konusunda göstermiş olduğu hassasiyet esasını Kur’an-ı Kerim’den almaktadır. Zira Kur’an-ı Kerim’de çocuk hakları konusu çeşitli şekillerde ele alınmakta, çocukları koruyucu tedbirlerle birlikte ebeveynlere katkı sunacak inceliklerden ayrıca bahsedilmektedir. Örneğin Hz. Meryem’in yetişmesinde bitki teşbihinin kullanılması çocukları yetiştirmedeki izlenecek yolun hassasiyetinin bir tezahürü kabul edilebilir. Zira ayette geçen وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا “*Onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi*”¹² ifadesiyle ilgili farklı yorumlar olmakla beraber, Hz. Meryem’in eğitim açısından sağlıklı bir muhitte iyi bir biçimde yetiştirildiğini ve ahlâkî erdemlerle donatıldığını belirten mecazi bir ifade olduğuna dikkat çekilmektedir.¹³ Ayrıca gerek eğitimi gerekse rızkının temini açısından Hz. Meryem’in iyi bir ortamda büyüdüğü, ruh ve beden sağlığı bakımından özenle yetiştirildiğine dair güncel yorumlar bulunmaktadır.¹⁴ Ebeveynlere sorumluluklarının hassasiyeti hakkında fikir vermesi ve çocuğun yetişmesindeki sürece işaret etmesi bakımından bu misal önemlidir.

Sebeup-sonuç ölçekli analizle Kur’an-ı Kerim ve hadisler incelendiğinde çocuk haklarının, büyüklerin haklarından daha elzem olduğu söylenebilir. Zira çocukların büyükler üzerindeki haklarına riayet edildikçe, büyüklerin hakları da muhafaza altına alınmış olmaktadır. Bu yüzden büyüklerin haklarından önce çocukların haklarına

⁹ Nisa, 4/6.

¹⁰ Teğâbun, 64/15.

¹¹ Sâffât, 37/100; Al-i İmran, 3/38.

¹² Bkz: Âl-i İmran, 3/37.

¹³ Bkz: Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf*, Daru’l- Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 3. bs, 1407, I, 187.

¹⁴ Bkz: Komisyon, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara 2007, c. I, s.55.

dikkat çekmek, gelecek nesillerin maddeten ve manen daha sağlıklı olmasını sağlayacaktır. Elbette bu konudaki her türlü gayret büyüklerin haklarını ihmal etmeyi gerektirmez.

İslam öncesinde görüleceği üzere zayıfların haklarının çiğnenmesi cahiliye toplumunun ana karakteri olarak dikkat çeker. Bu dönemde toplum içinde en çok haksızlıklığa uğrayan kesim çocuklar olmuştur. Cahiliye toplumunda yaşam hakları dahi ellerinden alınan çocukların diğer haklarından bahsetmek elbette mümkün değildir. İslam dininin zuhuruyla Hz. Muhammed'in (s.a.s), çocuk hakları konusunda her dönem için geçerli olabilecek muazzam yenilikler sunduğu ve onlara büyük kazanımlar sağladığı bir gerçektir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) karanlık çağı getirdiği birçok problemi çözmesi ve çocuklarla ilgili hak kayıplarını sona erdirmesi her dönem olduğu kadar günümüzde de incelenmeye değerdir.

Günümüz dünyasında binlerce çocuk savaş, istismar, zulüm, ekonomik kaygılar vb. nedenlerle öldürülmektedir. Ölen veya öldürülen çocukların yanında eğitim, sağlık, beslenme ve birçok konuda çocuklar haksızlıklara maruz kalmaktadırlar. Bu hak kayıplarını gidermeye katkı sunma amacı taşıyan her çalışma önem arz etmektedir.

A. Tezin Amacı

Tezin amacı çocuklarla ilgili güncel problemlerin çözümüne bir nebze katkı sunmaktır. Zira Hz. Peygamber her dönem geçerli olan sünnetiyle, çocuklara karşı yapılan haksızlıklara son vermiş, güzel nesillerin yetişmesi için rehberlik etmiştir. Cahiliye döneminde neredeyse tüm hakları gasbedilmiş çocukların, Resûlullah'ın (s.a.s) rehberliğinde haklarına kavuşması, günümüzdeki çocuk problemlerini çözme mücadelesinde ilham kaynağı olacaktır.

Tezin adını “Hz. Peygamberin Hadislerinde Çocuk Hakları” şeklinde belirlenmiştir. Zira tezdeki amaç “Hz. Peygamber ve Çocuk Hakkı” ile doğrudan ilgili olan hadisleri en güvenilir kaynaklardan tespit etmektir. Bu hadislerin bilimsel yorumu daha farklı alandır ve her ilim ehli bu hadislerden farklı yorumlar çıkartabilir. Bu çalışmada daha ziyade çocuk haklarını koruma düşüncesiyle vârid olan hadisler ele alınmıştır.

B. Tezin Kapsamı

Tez; Çocukların her dönemde haklarını koruma düşüncesiyle çocukların anne karnı hatta ebeveynin evlilik öncesi döneminden, çocukların doğumu, büyüme çağı, okul ve sonraki dönemlerdeki haklarını içermektedir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde Temel Çocuk Hakları” başlığı altında Hz. Peygamberin (s.a.s) çocuklara bakışı, İslam’da çocuk, çocuk kavramının etimolojik değeri, hadislerde çocuklara dair temel öğretiler ile en temel konuların analizi, örneklerin incelenmesi esas alınmıştır. İkinci bölümde “Hadisler Bağlamında Çocukların Temel Hakları, Korunmaları ve Ebeveyn Sorumlulukları” işlenmiştir. Bu kısımda hadislerde çocukların yaşam hakkı, anne karnındaki çocuğun dokunulmazlığı, doğan çocukların öldürülmemesi, iyi ve salih bir anne seçmek, çocuğun doğumuyla birlikte yapılması gerekenler, güzel bir isim verme, beslenmesi ve onların tehlikelere karşı korunmaları, çocuklara merhamet ve şefkatle davranmak, eğitim ve terbiye, çocuklara ibadet alışkanlığı kazandırmak gibi konular analiz edilmiştir. Bu kapsamda tezde araştırılmak istenen husus, çocuk haklarına dair vârid olan hadisler ile sünnet yorumudur. Üçüncü bölüm “Günümüz Çocuk Problemlerine Dair Bazı Tespitler ve Çözüm Önerileri” başlığını taşır. Bu kısımda Hz. Peygamber’in (s.a.s) uygulamalarının/hadislerin, günümüz çocuk hakları hakkında ne gibi çözüm önerileri getirdiğine dair bazı tespitler ve çözüm önerileri yer almaktadır.

C. Araştırma Metodu

Bu çalışma hadisleri esas alan bir tezdır. Bu nedenle istifade edilen hadislerin sıhhat durumuna dikkat edilmiştir. Buna mukabil tezde sahih rivayetleri alıp bu hükmün dışında kalanları peşinen ayıklama yoluna gidilmemiştir. Buhârî ve Müslim’de geçen ve onların teferrüd etmemiş oldukları rivayetler dışında kalan hadisler hakkında cerh tadil âlimlerinin hükmü tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu hadislerin sıhhat durumu dipnotta ayrıca belirtilmiş rivayetlerin sahih, hasen, zayıf olup olmadığına dikkat çekilmiştir.

Çalışmada istifade edilen hadisler öncelikli olarak Kütüb-i Sitte eserlerinden seçilmiştir. Gerekli görüldüğü yerlerde Kütüb-i Sitte dışında kalan *el-Müstedrek*, *el-*

Musannef, el-Câmi gibi mutemet kaynaklara da bakılmıştır. Tezdeki hadislerin geneli sahih ve muteber hadislerden oluşmaktadır. Ancak nadir de olsa tezde kullanılan zayıf hükmü verilmiş hadisler, zayıflığı aşırı derecede olanlar arasında değildir. Netice olarak çalışmamızda, hadis âlimlerinin hüsn-i kabul göstermemiş oldukları merdud rivayetlere yer verilmemiştir. Tez konusuyla alakalı hadislerin güncel yoprumlarına dikkat edilmiş. İlgili hadisler için Şamile’ye bakılmış, internet arama motorlarından araştırma yapılmıştır.

D. Tez ile İlgili Güncel Çalışmalar

Tezimizin ana konusu olan “çocuk hakları” ile ilgili kitap, yüksek lisans, makale vb. güncel çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

1) Bir komisyon tarafından kaleme alınan ve editörlüğü Huriye Martı tarafından yapılan Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında çıkan *Hadislerle Çocuk* isimli çalışmadır. Bu eserde çocuk hakları, çocuğun korunması, Hz. Peygamberin çocuk ve gençlerle iletişimi gibi konular halk kitaplığı bağlamında kısaca ele alınmıştır.¹⁵

2) İbrahim Canan’ın çocuklarla ilgili meseleleri 613 sayfada teferruatlı bir şekilde ele aldığı eser *Hz. Peygamber’in (s.a.s) Sünnetinde Terbiye* adını taşımakta olup çok bilinen bu çalışmada eğitim ve terbiye konusu öne çıkartılmıştır.¹⁶ Ayrıca Canan, çocuklarla ilgili birçok meseleyi hak kavramı içinde genelleyip *İslamda Çocuk Hakları* isimli bir eser de yayımlamıştır.¹⁷

3) Orhan Çeker’in *İslam Hukukunda Çocuk* adlı çalışması hukuk alanında çocukluk dönemlerini mukayese etmektedir.¹⁸

4) Selma Eşkan “*İslam Aile Hukukunda Çocuğun Bakım ve Eğitimi*” isimli doksan sayfalık yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Eşkan, bu çalışmasında çocuğun bakım ve eğitimi konusunu hukuki açıdan incelemiştir.¹⁹

¹⁵ Bkz: Komisyon, “*Hadislerle Çocuk*”, editör Huriye Martı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları no: 1526, 2. Bs, ss. 134, Ankara 2019.

¹⁶ Bkz: Canan, İbrahim, “*Hz. Peygamber’in (s.a.s) Sünnetinde Terbiye*”, İzmir, 2008.

¹⁷ Bkz: Canan, İbrahim, “*İslamda Çocuk Hakları*”, İstanbul, 1981.

¹⁸ Bkz: Çeker, Orhan, “*İslam Hukukunda Çocuk*”, İstanbul 1990.

¹⁹ Bkz: Eşkan, Selma, (1999) “*İslam Aile Hukukunda Çocuğun Bakım ve Eğitimi*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum, (Danışman: Prof. Dr. Mustafa Baktır)

5) Selman Eroğlu “İslam Hukukunda ve Modern Hukukta Çocuk Hakları” başlıklı yüksek lisans tezinde, güncelliğini hiç yitirmeyen çocuk hakları konusunu İslam hukuku açısından ele almaktadır. Eroğlu, tezini modern hukuk açısından incelemektedir. İslam hukukunun çocuklara sağladığı hakların ne olduğu ile modern hukukta çocukların sahip olduğu hakları analiz etmektedir.²⁰

6) Âdem Dölek “Ayetler ve Hadisler Işığında Çocuğun Yaşam Hakkının Korunması” adlı makalesinde eski dönemlerde ve modern çağda çocukların öldürülmesini ve yaşam haklarını ele almaktadır. Dölek, çocukların öldürülmelerinin sebeplerini konu edinmekte çalışmasının sonuç bölümünde İslam’da çocukların yaşam haklarının korunması ve onların yaşamalarının garanti altına alınması ile ilgili alınan tedbirlerden bazılarını maddeler halinde kısaca sıralamaktadır.²¹

7) İhsan Asfur “Hz. Peygamber’in Çocuklara Davranışı ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi” isimli tez çalışmasında; Hz. Peygamber’in kişiliği ve çevresinde bulunanlara etkisi ile Kuran-ı Kerim’deki çocuklarla ilgili ayetler ve Hz. Peygamber’in çocuklara davranışını konu edinmektedir. Bu bağlamda Kütüb-i Sitte’de yer alan bazı hadislerin metni, anlamı, tahriri ve değerlendirilmesini yapmaktadır.²²

8) Süleyman Abanoz “6-12 Yaş Arası Çocukların Dini ve Ahlaki Gelişimlerinde Anne ve Babaların Rolü” isimli makalesinde çocukların kişisel özellikleri, yerleşim yeri ve ailelerinin, dinî ahlaki gelişimlerine olan etkisini belirli yaş grubuna tahsis ederek incelemektedir.²³

9) Leyla Kozan “Korunmaya Muhtaç Çocukların Din Eğitimi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasını; korunmaya muhtaç çocukların göz ardı edilen veya tam

²⁰ Bkz: Eroğlu, Selman, (2011) “İslam Hukukunda ve Modern Hukukta Çocuk Hakları”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Diyarbakır, (Danışman: Doç. Dr. Hasan Tanrıverdi)

²¹ Bkz: Dölek, Âdem, “Ayetler ve Hadisler Işığında Çocuğun Yaşam Hakkının Korunması”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 31, ss. 61-82, Haz. 2009.

²² Bkz: Asfur, İhsan, (2018) “Hz. Peygamber’in Çocuklara Davranışı ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi”, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslam Bilimleri Programı, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, (Danışman: Doç. Dr. Halil İbrahim Kutlay)

²³ Bkz: Abanoz, Süleyman, “6-12 Yaş Arası Çocukların Dini ve Ahlaki Gelişimlerinde Anne ve Babaların Rolü”, Türk Din Psikolojisi Dergisi, S. 1, ss. 119-148, Haziran 2020.

anlamıyla karşılanamayan manevi ihtiyaçlarına cevap olması açısından din eğitimi bağlamında ele almaktadır.²⁴

10) Huriye Martı “*Hz. Peygamber’in Sünnetinde Çocuk Hakları*” başlıklı dokuz sayfalık bildirisinde; var olma ve kabul görme hakkı, anne babasını tanıma ve onlarla yaşama hakkı, isim hakkı, beslenme ve barınma hakkı, eğitim görme hakkı gibi kısıtlı konuları öne çıkartmaktadır. Oldukça kısa olan bu tebliğ metninde Martı, Hz. Peygamber’in çocuklara değer verdiğini özetle vurgulamıştır.²⁵

“*Hz. Peygamberin Hadislerinde Çocuk Hakları*” adını taşıyan bu tezde ise Hz. Peygamberin çocuklarla ilgili hadis ve uygulamaları çocuk hakları vurgusuyla ilgili hadisler irdelenerek daha kapsamlı ele alınmıştır. Ayrıca Kuran ayetlerinden istifade edilerek cahiliye dönemi, Hz. Peygamber dönemi ve güncel durum mukayese edilmiştir. Bu bakımdan çalışmada, çocukluk dönemi belli bir yaşla sınırlandırılmamıştır. Çocuklarla ilgili yapılan -ve yukarıda örnekleri zikredilen- çalışmalarda, hadisler bir bütün olarak ele alınmamıştır. Sadece belli konulara tahsis edilerek çalışılmıştır. Bu tezde Hz. Peygamber ve çocuk hakları bir arada ele alınmak suretiyle bütünlük esas alınmıştır. Dolayısıyla bu tezi diğer çalışmalardan farklı kılan husus, hadis usulü bakımından sahih kabul edilen veya merdud görülmeyen rivayetleri “Hadis, Hak ve Çocuk” ilişkisi açısından ele almaktır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamberin hadisleri, “Çocuk Hakları” ile irtibatlı olarak analiz edilip Yüksek Lisans tezi kapsamında ülkemizde çalışılmamıştır.

²⁴ Bkz: Kozan, Leyla, (2012) “*Korunmaya Muhtaç Çocukların Din Eğitimi*”, Fırat Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Elâzığ, (Danışman: Prof. Dr. Şuayip Özdemir)

²⁵ Martı, Huriye, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Çocuk Hakları”, Çocuklarımız ve Biz Sempozyumu, Kadın Sağlıkçılar Dayanışma Derneği (KASAD), s. 40-48, Kasad Kitaplığı, Editör: Ayşe Karan, 2015, İstanbul.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM VE HADİSLERDE TEMEL ÇOCUK HAKLARI

Hiz. Muhammed'in (s.a.s) görevlerinden biride her peygamber gibi Allah'tan aldığı buyruğu ve yasağı ümmetine eksiksiz iletmesidir.²⁶ O, toplumda gördüğü yanlış tutumları söz ve davranışlarıyla düzeltilmiş ve içinde yaşadığı toplumu aydınlatmıştır. Çocuk haklarını korumaya yönelik ikazları da onun bu tebliğ görevi içerisinde yer alır. Hiz. Peygamber'in (s.a.s) hadislerinde çocuklara tanıdığı hakların bilinmesi ve çocuk haklarının iyileşmesi adına vermiş olduğu mücadelenin anlaşılması bu çalışmanın muhtevası itibariyle önemli kabul edilmiştir. Bu bölümde İslam'da çocuk ve hak kavramları, İslamın konuya bakışı ve çocukların temel hakları ele alınacak, buna mukabil cahiliye dönemi çocuk zulümleri mukayese bağlamında incelenecektir.

A. Temel Kavramlar

1. İslam'da Çocuk Kavramı

Türkçe'de çocuk kelimesi bebeklik çağı ile erginlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan hakkında kullanılır.²⁷ Çocuk karşılığında Arapça tıfl ve sabî kelimeleri Kur'an-ı Kerim'de birkaç âyette geçmektedir. Fakat çocukla ilgili meseleler, diğer anlamları yanında "Çocuk" mânasında da kullanılmış çok sayıda değişik kelime etrafında geniş bir şekilde ele alındığı görülür. Örneğin ibn,²⁸ veled (çoğulu evlâd),²⁹ gulâm,³⁰ sağır,³¹ zürriyyet,³² hafede,³³ ehl/âl,³⁴ yetim,³⁵ rebâib³⁶ gibi kelimelerdir. Bunlar incelendiğinde kullanıldıkları yer ve üslûp bakımından genellikle henüz bulûğ çağına ermemiş insan kastedildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında Arap

²⁶ Komisyon, İlmihal, *İman ve İbadetler*, TDV yayınları, Ankara 2012, c. I, s. 110.

²⁷ Bkz: TDK, *Sözlük*, Çocuk Maddesi. [https://sozluk.gov.tr/\(E.T: 21.07.2021\)](https://sozluk.gov.tr/(E.T: 21.07.2021)).

²⁸ Mustafa, İbrâhim, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Dârü'd-dâvet, ts, I, s.72.

²⁹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru' Sâdır, Beyrut, 3.bs,1414, (ج) Maddesi, III, s.467.

³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII, s. 440.

³¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IV, s. 458.

³² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IV, s. 304.

³³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, III, s. 153.

³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XI, s.37.

³⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII, s. 645.

³⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I, s. 402.

dilinde bu devrenin kendi içindeki gelişim safhaları da dikkate alınarak her dönemdeki çocuk hatta kız ve erkek çocuklar için ayrı ayrı kelimeler kullanılmıştır.³⁷

Mübarekpûrî (ö. 1354/1935); Tirmizî'nin hasen garib hükmünü vererek tahrir ettiği "عُمْرُ أُمَّتِي مِنْ سِتِّينَ سَنَةً إِلَى سَبْعِينَ سَنَةً" "Ümmetimin ömür aralığı 60 ile 70 yıldır"³⁸ hadisini şerh ederken bazı hakîmlerin insan hayatını, bedeni ve ruhi gelişim özellikleri yönünden farklı devrelere ayırdıklarını kaydetmektedir.³⁹ Bu safhalar şöyledir: 1- Çocukluk (tufûliyyet), 2- Gençlik (şebabet), 3- Olgunluk (kühûlet), 4- İhtiyarlık (şeyhûhet). Ancak ülkemizde Hadis ve eğitimle ilgili eserleriyle tanınan ilim adamı İbrahim Canan'a göre (ö. 1430/2009) "Hakîm zatların dile getirdiği bu tasnif çok eksiktir. Kur'ân'ın yapmış olduğu tasnif esas alınarak cenin devresinden başlatmak gerekeceği gibi, çocukluk (tufûliyyet) devrinin daha sonraki safhalarına da dikkat etmek icap etmektedir."⁴⁰ Tezde buna hassasiyetle dikkat edilmiş olup çocukluk safhası geniş olarak ele alınmış hatta bu devrelerden her birinin bir önceki devreden etkilendiği vurgulanmıştır. İnsanın bedenî ve ruhî gelişmesinde çocukluk devresinin en büyük etkileşimin olduğu bir zaman dilimi olduğu bilinmektedir.

İslâm'a göre evlenmenin gayelerinden biri, hatta en önemlisi çocuk sahibi olup neslin devamını sağlamaktır.⁴¹ Genel olarak insanların bu dünyada kendi nesebini ve zürriyetini devam ettirmek arzusu içinde olduğu kabul edilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Âdem ile Havvâ örneğinde insan fitratındaki bu gerçeğe لَقَدْ آتَيْنَا صَالِحًا لَنُكَوِّنَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ "Bize kusursuz bir çocuk verirken, andolsun ki şükredenlerden oluruz"⁴² ayetiyle çocuk sevgisinin şükretme nedeni olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca insanın çocuklara duyduğu derin sevginin ondaki fitrî duygulardan biri olduğunu açıklayan Kur'ân,⁴³ bu eğilimi son derece tabîî karşılayarak bütün Müslümanların dualarında

³⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, IV, s. 309.

³⁸ Tirmizî, *Deavât* 113, (3545), *Zühd* 23 (2331); İbn Mâce, *Zühd* 27, (4236). Muhakkik el-Arnâûd, İbn Mâce rivayetinin sahih olduğunu ifade etmiştir.

³⁹ Mubârekpûrî, Ebû'l-Ülâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrâhîm, *Tuhfetü'l-Ahvazî bi-Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, Darü'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, VI, s. 513.

⁴⁰ İbrahim Canan, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, 2008, İzmir, s. 101.

⁴¹ Bkz; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts, II, 24.

⁴² A'râf, 7/189-190.

⁴³ Bkz; Âl-i İmrân, 3/14.

Allah'tan, kendilerine göz nuru olacak eşler ve çocuklar vermesini niyaz etmelerine işaret etmektedir.⁴⁴

İnsanoğlunda neslini devam ettirme arzusu, İslâm'ın çizdiği sınırlar içerisinde kişinin kendisine ve bütün insanlığa faydalı olacak bir faaliyete kaynaklık yapmaktadır. Bu durum aynı zamanda çocukları değerli kılmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in “*Evlenin, çocuk sahibi olun; ben kıyamet gününde ümmetimin çokluğu ile iftihar edeceğim*”⁴⁵ manasındaki hadisini, nesli koruyup geliştirmeye katkıda bulunmanın gerekliliği bağlamında yorumlayan güncel bilgiler bulunmaktadır.⁴⁶

2. İslam'da Hak Kavramı

Sözlükte “gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek; bir şeyi gerçekleştirmek, birşeye yakînen muttali olmak” anlamlarında masdar ve “gerçek, sabit, doğru, varlığı kesin olan şey” anlamlarında isim olan hak kelimesi (çoğulu hukuk) genellikle bâtılın zıddı olarak gösterilir.⁴⁷ Seyyid Şerîf el-Cürcânî'ye (ö. 816/1413) göre hak, “gerçeğe uygun olan, inkârı mümkün olmayan hüküm demektir. Bu hüküm, vakıya uygundur. Bu hükmü taşıyan söz, inanç, din ve görüşler için de kullanılır. Bâtılın zıddıdır.”⁴⁸ Nitekim kitâbî dinlerden birine mensup olanlara ve Müslümanlara “ehl-i hak”, bunların dışındaki din ve mezhep mensuplarına da “ehl-i bâtıl” ismi verilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'de 247 yerde geçen hak kelimesi âyetlerin çoğunda bâtılın zıddı olarak kullanılmıştır.⁴⁹

Kur'an-ı Kerîm'de hak kelimesi “korunması, gözetilmesi ya da sahibine ödenmesi gerekli olan maddî veya mânevî imkân, pay, eşya ve menfaatler; görev, sorumluluk, borç” gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Zenginlerin malında yoksulun hakkı bulunduğunu bildiren âyetlerle⁵⁰ akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını vermeyi

⁴⁴ Bkz; Furkân, 25/74.

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XX, 63. Heysemî'ye göre hadisin isnadı hasendir. Bkz: Heysemî, Ebu'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân, *Mecma'u'z-Zevâ'id*, thk: Husâmeddîn Kudsi, Mektebetü'l-Kudsi, Kahire, 1994, IV, s. 258.

⁴⁶ Hökelekli, Hayati, “Çocuk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1993 İstanbul, VIII, s. 355.

⁴⁷ Bkz: İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, XXXIX, 10 (Hak md.); Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, hak md.

⁴⁸ Cürcânî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1403/1983, 1. Baskı.

⁴⁹ Çağrı, Mustafa, “Hak”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1997 İstanbul, c. 15, s. 137.

⁵⁰ Bkz: Zâriyât 51/19; Meâric 70/24.

emreden âyetlerde⁵¹ hak kelimesi zekâtı veya din ve hukukun gerekli gördüğü malî yardımını anlatır. Benzer ifadeler hadislerde de geçmektedir. Hadislerde yer alan “Allah hakkı, Peygamber hakkı, İslâm’ın hakkı, fakirin hakkı, dilencinin hakkı, din kardeşliği hakkı, arkadaşlık hakkı, dostluk hakkı, Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı, akraba hakkı, komşuluk hakkı, koca hakkı, zevce hakkı, misafır hakkı, yolculuk hakkı, mal hakkı”⁵² gibi ifadeler yanında hayvan haklarına ilişkin açıklamalar ve kişinin kendi üzerinde bedeni ve organları ile ailesinin hakkı bulunduğunu belirten, bütün zamanı ibadetle geçirip bu hakları ihmal etmenin yanlış olduğunu bildiren hadisler de bulunmaktadır.⁵³ Bu nedenle hakkın kapsamı ve önemi büyük değer taşımaktadır.

İslam’da bütün yaratılmışların hakları korunmuş, Hz. Peygamber hak kavramının geniş kapsamına dikkat çekerek “*Şüphesiz Yüce Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir.*”⁵⁴ buyurmuştur. Hz. Peygamber’in bu ifadesinden hareketle çocuk haklarını, kul hakkı kavramı içinde öncelikli olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu önceliğin nedeni çocukların ilk zamanlarda bakıma muhtaç olmaları, yetişme çağlarında ise alakaya fazlaca ihtiyaç hissetmeleridir. Hz. Peygamber’in “*Allah Teâlâ boynuzsuz koyuna eziyet eden boynuzlu koyundan bile hesap soracaktır.*”⁵⁵ uyarısından çocuk haklarını korumaya yönelik çıkarımlar elde etmek mümkündür. Zira çocuklar fizik yapıları gereği güçsüz olduklarından çoğu zaman büyüklere karşı savunmasızdırlar.

3. Kur’an-ı Kerim’de Çocuk

Kur’an-ı Kerim de iyilik, adalet anne baba hakları vb konulardan bahsedildiği gibi çocuk ve hak kavramının zikredildiği çocuklarla alakalı ayetlerde vardır. Çocuklardan bahseden ayetlerde İslam’ın çocuklara bakışını ve onları korumak adına aldığı tedbirleri görmek mümkündür. Örneğin, günümüzde kısmende olsa varlığını

⁵¹ Bkz: İsrâ 17/26; Rûm 30/38.

⁵² Bkz: Müslim, Libâs, 107-108; Sayd, 59-60; Ebû Dâvûd, Cihâd, 51; Tirmizî, Kıyâmet, 2; Nesâî, Dahâyâ, 42.

⁵³ Bkz: Buhârî, Savm, 51, 55; Nikâh, 89; Edeb, 84, 85; Müslim, Sıyâm, 182, 187.

⁵⁴ Tirmizî, Vesâya, 5; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIX, s. 215. Muhakkik Şu’ayb el-Arnaûd’a göre hadis, sahih liğayrihi hükmündedir.

⁵⁵ Müslim, Birr, 60.

sürdüren çocuklar arası cinsiyet ayrımı cahiliye döneminde çok daha ileri boyutlardaydı. Kur'an-ı Kerim'de bu yanlış algıya dikkat çekilmiş, herşeyin Allah'ın dilemesiyle olduğu ifade edilmiş ve çocuklar arasında kız erkek ayrımı yapanlara şöyle seslenilmiştir: *“Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut onları hem erkek hem de kız çocukları olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır kılar. O, her şeyi bilendir, her şeye gücü yetendir.”*⁵⁶ Mezkûr ayette *“bahşeder”* şeklinde tercüme edilen kelime kız ve erkek çocukları için aynı şekilde *“يَهْبُ”* fiili ile ifade edilmiştir. Burada *“dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder”* ifadesiyle, erkek çocukları gibi kız çocuklarının da Allah'tan bir hediye ve büyük bir nimet olduğuna dikkat çekilmiş ve böylelikle bütün çocuklar taltif edilmiştir. Ayrıca bu ayet, başta cahiliye insanları olmak üzere bütün insanlara çocuklar hakkında bir uyarı niteliği taşımaktadır. Bu uyarıyı, *“çocuklar Allah'tan bir emanettir, kız olsun erkek olsun çocuk haklarına riayet şarttır”* şeklinde okumak mümkündür.

Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de çocukların bir imtihan vesilesi olduğu ifade edilmiş ve *“Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır.”*⁵⁷ buyurulmuştur. Çocukları farklı boyutlarıyla da değerlendiren Kur'an-ı Kerim, onların hatalarının bağışlanmasını şöyle tavsiye etmiştir: *“Ey müminler! Eş ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır. Bunlar sizi Allah yolundan alıkoyar ve O'na itaat etmenize köstek olabilirler. Dolayısıyla onlara uymaktan sakının, dikkatli davranın ama hatalarını hoş görür kusurlarını görmez ve bağışlarsanız bilin ki muhakkak Allah tüm suçları örten ve kullarına acıyandır.”*⁵⁸

Aynı şekilde Kur'an'da dünya hayatının süsü olarak tarif edilen çocukların, Allah'ı anmaktan alıkoymaması gerektiği ifade edilmiş ve çocukların bu yönüne şu şekilde dikkat çekilmiştir: *“Mal, mülk ve çocuklar, dünya hayatının süsleridir. Ebedi olan, sürekli olan, dürüst ve erdemli davranışlar ise, karşılıklı bakımından Rabbinin*

⁵⁶ Şûrâ, 42/49-50

⁵⁷ Enfal, 8/28.

⁵⁸ Teğabûn, 64/14.

katında daha değerli ve bir ümit kaynağı olarak daha hayırlıdır.”⁵⁹ “Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah’ı anmaktan meşgul edip alıkoymasın. Kim böyle yaparsa yani dünya ve şeytan kimi Allah’a ibadet ve itaatten alıkoysa, ziyanaya uğrayanlar onlardır.”⁶⁰

Çocuklarla ilgili bu ifadelerin geniş ölçekli olduğu ve o günün toplumunda başta olmak üzere tüm zamanlar için genelgeçer kaideler sunduğu anlaşılmaktadır. Bu hitap şekli, Kur’an-ı Kerim’in çocuk ve çocuk hakları bağlamında dikkat çeken önemli bir özelliğidir.

4. Hz. Peygamberin (s.a.s) Çocuklara Bakışı

Hz. Peygamber’in hadislerinde çocuklara olan bakışı ve onlara nasıl davrandığı net olarak anlaşılmaktadır. Örneğin “Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, iyileşene kadar aklını kaybedenden ve büyüyünceye kadar çocuktan.”⁶¹ buyurması, ergenlik dönemine gelinceye kadar çocukları yaptıkları fiillerden sorumlu tutmadığını gösterir mahiyettedir. Yine Enes b. Malik’in; “Resûlullah’a (s.a.s) on sene hizmet ettim. Vallahi bana bir kez olsun ‘Öf!’ bile demedi. Herhangi bir şeyden dolayı, niçin böyle yaptın, ya da şöyle yapsaydın ya! diye azarlamadı.”⁶² şeklinde naklettiği hadis, Hz. Peygamber’in (s.a.s) çocuklara olan yaklaşımını arz eder.

Resulullah’ın (s.a.s) çocuklara karşı davranışı cahiliye düşüncesiyle ters orantılıdır. O, çocuklar arasında kız erkek ayrımı yapmamış hatta kız çocuklarına merhamet etmeyi daha çok ön plana çıkarmış⁶³ hatta *وَلَمْ يُؤْتِرْ وَلَمْ يُهْنِهَا، وَلَمْ يَنْدَهَا، وَلَمْ يَنْتَى لَهُ أَنْتَى فَلَمْ يَنْدَهَا، وَلَمْ يَنْتَى لَهُ أَنْتَى فَلَمْ يَنْدَهَا، وَلَمْ يَنْتَى لَهُ أَنْتَى فَلَمْ يَنْدَهَا* ⁶⁴ hatta *Kimin bir kızı olur, onu diri diri gömmez (öldürmez), hor görmez ve oğlunu kızından üstün görmezse, Allah onu cennete koyar.”*⁶⁴ gibi hadisleriyle kız ve erkek çocukları arasındaki ayrımı dengelediği nakledilmiştir.

⁵⁹ Kehf, 18/46.

⁶⁰ Münafikûn, 63/ 9.

⁶¹ Buhârî, Talak, 11; Ebu Davud, Hudûd, 17; Tirmizi, Hudûd, 1; Nesâî, Talak, 21.

⁶² Müslim, Fezâil, 53.

⁶³İlgili hadis için bkz: Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 71; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XI, s.

61. Muhakkik Şu'ayb el-Arnaûd'a göre hadis sahihtir.

⁶⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 120-121. Muhakkik Elbânî'ye göre hadis zayıftır.

Çocuklar ailelerinden görmedikleri değeri Hz. Peygamber yanında görmüşlerdir. Örneğin; Câhiliye döneminde henüz çocukken annesi Su'dâ ile birlikte Benî Ma'n'daki akrabalarını ziyarete giderken Benî Kayn mensupları tarafından kaçırılan Zeyd b. Hârise (ö. 8/629) Ukâz panayırında köle olarak Hz. Hatice'nin (r.anha) yeğeni Hakîm b. Hizâm'a satılmıştır. Hakîm, onu Mekke'ye götürmüş ve halası Hatice'ye, o da Resûlullah'a (s.a.s) hediye etmiştir. Zeyd'in kabilesinden hac için Mekke'ye gelenler kendisini görüp tanımış ve dönüşte durumu ailesine bildirmişlerdir. Babası Hârise ile amcası Kâ'b (bazı rivayetlere göre ağabeyi Cebele) yanlarına Zeyd'in fidyesini de alarak Mekke'ye gelmiş, Hz. Peygamber'den (s.a.s) onu geri istemişlerdir. Resûlullah (s.a.s), Zeyd'i ailesiyle görüştürüp, dilerse kendileriyle gidebileceğini söylemiştir. Fakat Zeyd, Hz. Muhammed'in (s.a.s) yanında kalmayı tercih etmiştir.⁶⁵

Yukarıda geçen hadis ve hâdiseler göz önüne alınırsa Hz. Peygamber'in (s.a.s), çocuklara yaklaşımı hakkında şu sonuçlar çıkartılabilir: Hz. Peygamber (s.a.s), yaşadığı dönemde çocukları zayıf ve bakıma muhtaç bireyler olarak görmüştür. Ergenlik dönemine kadar çocukları yaptıkları fiillerden sorumlu tutmamış ve bir nevi ebeveynlere önemli sorumluluklar yüklemiştir. Böylelikle çocukların gelişimine destek verilmesini sağlamıştır. Resûlullah (s.a.s) çocukları asla dövmemiş, sert bir şekilde ikazda bile bulunmamıştır. Kendilerine gösterdiği sevgi, şefkat ve hoşgörü neticesinde çocuklar en çok onun yanında mutlu olmuşlar ve huzurlu bir ortama kavuşmuşlardır. Böylelikle Hz. Muhammed (s.a.s) çocuk hakları konusunda söz ve uygulamalarıyla insanlara güzel bir şekilde örnek olarak çocukları korumuştur. Kız çocukları ise bu korumada daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu farklılık içinde bulunan devrin bir sonucudur.

B. Temel Çocuk Hakları

Hz. Peygamber'in çocukların temel hakları konusundaki hassasiyetine hiç şüphesiz Kur'an kaynaklık etmektedir. Bu manada Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda çocukların bakımı ve korunması üzerinde önemle durulduğunu, özellikle de yetimlere dikkat çekilmiş olduğunu görmekteyiz. Bu, bakıma muhtaç olup hakkını koruma

⁶⁵ Erul, Bünyamin "Zeyd b. Hârise", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, c. 44, s. 319.

bağlamında önemli bir örnek olarak ele alınabilir. Kur'an zahirde belirli kurallar tayin etmekle birlikte çocukların en temel haklarından biri olan manevi desteğe önem vermekte, onlar hakkında yapılacak dualara da dikkat çekmektedir. Aşağıda konu ile ilgili bazı tespitler yapılacaktır.

1. Çocukların Bakımı ve Korunması

Kur'an-ı Kerim çocuklar hususunda ebeveynlere bir kısım sorumluluklar yüklemiştir: Örneğin *“Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisi için doğurulanın (babanın) borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınamaz. Ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de çocuk kendisi için doğurulan çocuğundan dolayı zarar görsün. Kendisine miras kalan kimseye de benzer yükümlülük vardır. Ana baba karşılıklı danışarak ve anlaşarak çocuğu süttten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur. Çocuklarınızı sütannelere emzirtmek isterseniz münasip olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allah'ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakının ve bilin ki Allah yaptıklarınızın tamamını görmektedir.”*⁶⁶ meâlindeki ayette emzirilme çağındaki çocuklar korunmuş, bu konuda çeşitli öneriler sunulmuş, nafaka vb. sorumluluk babaya verilmek suretiyle bir hukuk oluşturulmuştur. Başka bir ayette *“Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir.”*⁶⁷ buyurulmakla anne karnındaki çocuklar söz konusu edilmiştir. Burada dikkat çeken ayrıntı, ilgili süreçte babaya nafaka sorumluluğu getirilmesidir. Boşanma durumlarında ise seçenek sunularak çocukların mağdur olmamaları sağlanmaktadır. Dolayısıyla bu en temel çocuk hakları bağlamında önemli görülmelidir. Zira bu durum, çocuk hakları konusunun Kur'an'da ehemmiyet verilen konulardan biri olduğunun göstergesidir.

⁶⁶ Bakara, 2/233.

⁶⁷ Talak, 65/6.

Kur'an'da gerekirse çocuklar için savaşmak söz konusu edilmiş ve *“Size ne oldu da Allah yolunda ve “Rabbimiz, bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!” diyen çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?”*⁶⁸ buyurulmuştur. Aynı şekilde *“Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O'na tevekkül etsinler”*⁶⁹ ayeti dikkatli okunursa Hz. Yakub'un (a.s) çocukları hakkındaki koruma hissi konuyla irtibatlı görülebilir.

İslam'ın zuhuruyla çocukların hakları gözetilmiş, Hz. Peygamber (s.a.s) toplumun içinde bulunduğu yanlış tutum ve davranışları düzeltme yoluna gitmiş bu konuda rehberlik etmiştir. Kur'an'da Hz. Peygamber'in yeni Müslüman olacıklardan biat alırken *“Ey Peygamber! Mümin kadınlar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeyecekleri, dine ve akla uygun hiçbir konuda sana karşı gelmeyecekleri hususunda sana biat etmeye geldiklerinde onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Kuşkusuz Allah bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.”*⁷⁰ buyurulması ve çocukların can güvenliklerinin zikredilmesi bu hassas dengeye işaret etmesi bakımından son derece anlamlıdır.

Dolayısıyla Kur'an'da çocukların bakımı ve çocukları korumakla alakalı misallerin/ayetlerin olduğu açıktır. Bu, Kur'an'ın indiği zaman göz önünde bulundurulunca, İslam Peygamberi'nin (s.a.s) bu konuda büyük bir mücadele içinde olduğunu gösterir. Bu gerçek, Kur'an- Kerim'in tüm zamanlara ışık tutacak mahiyette hükümler sunduğu anlamına gelir.

2. Yetimlerin Gözetilmesi

Kur'an-ı Kerim'de özellikle yetimlerin haklarının korunması istenmiş ve yetimler hakkında insanlar uyarılmıştır. İlgili ayetlerin bir kısmında yetime haksızlık yapmak inkâr edenlerin özellikleri arasında sayılırken *“Gördün mü şu dinî veya*

⁶⁸ Nisa, 4/75.

⁶⁹ Yusuf, 12/67.

⁷⁰ Mümtehine, 60/12.

ahiretteki ceza ve mükafatı yalan sayanı? İşte o tip kimseler yetimi itip kakarlar.”⁷¹ buyurulmakta, yetime hor bakmak ve onu ezmek kesin bir dille “*Yetimi sakın ezme, ona hor bakma!*”⁷² şeklinde yasaklanmaktadır. Diğer taraftan yetimlere âdil davranılması teşvik edilerek⁷³ ayrıca “*Geriye eli ermez, gücü yetmez çocuklar bıraktıkları takdirde korkacak olanların (başkalarının yetimleri için de) kalpleri sızlasın; Allah’tan sakınsın ve doğru söz söylesinler.*”⁷⁴ denilerek vicdanlara seslenilmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de yetim haklarına onlara güzel söz söylemeye varıncaya kadar değinildiğini görmek mümkündür. “*(Mirastan payı olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunursa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin*”⁷⁵ meâlindeki ayet bu bakımdan önemlidir. Zira din, yetimlerin hakkını gasbetmemeleri yanında Müslümanlardan yetimlerin mallarını korumalarını istemiş ve “*Ergenlik çağına erişinceye kadar yetimin mal varlığına, onun iyiliği için olmadıkça dokunmayın*”⁷⁶ denilerek yetimlerin her türlü hakları muhafaza edilmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de çocuklar, yetim örneğinde de görüldüğü üzere çocuklara yapılan zulümler, kız çocuklarına yapılan eziyetler, tüm çocukların bakımı ve onların korunması, terbiyesi, eğitimi, nasihatleri ve manevi dua iklimiyle korunması şeklinde ele alınabilir. Zira Kur’an-ı Kerim’de çocuklara temel hakları bakımından çok büyük değer verildiği, onların haklarının korunduğu ve konunun önemine dikkat çekilmiş olduğu görülmektedir. Hz. Muhammed (s.a.s), bu âyetleri referans almış ve çocuk hakları konusundaki tebliğini Kur’an’ın tümüyle temellendirmiştir.

3. Çocukların Terbiye ve Eğitimi

Kur’an-ı Kerim çocuklara en temel hakları olan terbiye eğitimini erken yaşlarda başlatır. Henüz ergenlik çağına gelmemiş çocuklar için terbiye eğitiminden bahseden ayetler bulunmaktadır. Burada şu ayet örnek olarak verilebilir: “*...Henüz bulûğ çağına*

⁷¹ Mâûn, 107/1-2.

⁷² Duha, 93/9.

⁷³ Bkz; Nisa, 4/127.

⁷⁴ Nisa, 4/9.

⁷⁵ Nisa, 4/8.

⁷⁶ En'am, 6/152.

ermemiş” olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin soyunup dökündüğünüz vakitlerdir. Bu vakitlerin dışında (izinsiz girme konusunda) ne size ne onlara bir günah vardır. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. Allah, âyetlerini size işte böylece açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Çocuklarınız ergenlik çağına gelince, onlardan önceki ergenler nasıl izin alıyorlarsa onlar da öyle izin alsınlar. Allah âyetlerini işte size böyle açıklıyor; O her şeyi bilir, yerli yerinde yapar.”⁷⁷

İlgili ayetin öncelikle mahremiyet eğitimi konusunda ele alınması elzemdir. Bu, çocukların terbiye ve eğitimiyle alakalı olup üzerinde düşünülmesi gereken hakikatler içermektedir. Aynı şekilde küçük yaştaki Hz. Meryem’in eğitimiyle alakalı *وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا* “Rabbi onu güzelce yetiştirdi”⁷⁸ ifadesi de her yönüyle eğitim modeli sunan Kur’an-ı Kerim’de çocuk terbiyesinin hassasiyetine vurgu yapıldığını gösterir.

Vahyin tedriciliği, mekkî ve medenî ayetlerin içeriği, bazı yasakların (içki gibi) uygulamasının uzun bir zamana yayılması, çeşitli meselelerin alternatifli çözümü (zinaya karşı nikah- faize karşı ticaret gibi) ve yorumu, çocukların terbiye ve eğitiminde belli bir süreci gerekli kılar. Çocuk eğitimi konusunda, çocukların haklarının tespit edilip anlaşılması ve açıklanması son derece mühimdir. Kur’an-ı Kerim bu sistematığı sunar.

4. Çocuklara Nasihat Etmek

Arapça “Nush” kökünden türetilen nasîhat kelimesi “başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt, başkasının faydasına ya da zararına olan hususlarda bir kimsenin onu aydınlatması ve bu yönde gösterdiği gayret”⁷⁹ manalarında kullanılmaktadır. Kur’an-Kerim nasihati teşvik etmiş ve insana fayda vereceğini bildirmiştir.⁸⁰ Kur’an’da ebeveynin çocuklarına yaptıkları nasihatın değerine işaret edilirken zikredilen Hz. Lokman’ın çocuğuna yaptığı nasihat oldukça dikkat çekicidir. Hz. Lokman’ın (a.s) ۞

⁷⁷ Nur, 24/58-59.

⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/37.

⁷⁹ Çağrı, Mustafa, “Nasihat”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2006, c. 32, s. 408.

⁸⁰ Bkz; Zâriyât, 51/55.

بني “oğulcuğum” diye başladığı bu nasihatinde, çocuğuna dünya ve ahiretle ilgili tembihlerde bulunduğu görülmektedir.⁸¹

Kur'an-Kerim, peygamberlerin çocuklarına yaptıkları bu tür nasihatleri bütün müminlere örnek olarak sunmuş hatta ölüm halindeyken bile peygamberlerin evlatlarına nasihat etmelerinden bahsetmiştir: “İbrâhim de bu dini oğullarına vasiyet etti, Ya 'kub da. “Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti; öyleyse yalnız O'na teslim olmuş müminler olarak can verin!” (dediler).⁸² “Yoksa Ya 'kub son nefesini verirken siz orada mıydınız? O sırada Ya 'kub oğullarına, “Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?” demiş; onlar da “Senin, ataların İbrâhim, İsmâil ve İshak'ın ilâhı olan tek Tanrı'ya kulluk edeceğiz; biz sadece O'na teslim olduk” demişlerdi.”⁸³ Hz. Nuh'un (a.s) oğlu ile yaşamış olduğu hâdise, hayatın her ânında nasihatın bir davranış şekli olarak görülebileceğini ve çocuğun yaptığı hata karşısında anne/babanın duruşunu gösterir. Kur'an mezkûr olayı anlatırken “Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nûh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, “Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma” diye seslendi.”⁸⁴ demektedir.

Kur'an-Kerim'de çocuklara nasihat etmek ile ilgili ele aldığımız bu örnekler, çocuklara verilen büyük değeri ve ebeveynin sorumluluklarını ifade eder.

5. Çocuklara Manevî Destek (Dua)

Temel çocuk hakları açısından Kur'an-ı Kerim'de bir diğer konu çocukların dünyaya gelmelerinden önce yapılan dua örnekleridir. Bu konuda Hz. Zekeriyya'nın; رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً “Rabbim! Bana tarafından temiz bir nesil ihsan eyle!”⁸⁵, Hz. İbrahim'in ise; رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ “Rabbim! Bana iyilerden olacak bir evlât ver!”⁸⁶ şeklindeki duaları zikredilir. Ayrıca peygamberlerin, “Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve çocuklarımızdan gözümüzün aydınlığı olacak insanlar ihsan et ve bizi, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder yap”⁸⁷ diye dua ettikleri bilinmektedir. İlgili ayette

⁸¹ Bkz; Lokman, 31/13-16-17-18-19.

⁸² Bakara, 2/132.

⁸³ Bakara, 2/133.

⁸⁴ Hud, 11/42.

⁸⁵ Al-i İmran, 3/38.

⁸⁶ Saffat, 37/100.

⁸⁷ Furkan, 25/74.

çocukların قُرَّةَ أَعْيُنٍ “göz aydınlığı” şeklinde takdim edilmesi çocuklara verilen önemin bir diğer ifadesidir. İnsanın nesline/çocuklarına dair bu manevi desteğe dikkat çeken başka ayetler de vardır. Mesela; “*Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat. Rabbimiz! Duamı kabul eyle.*”⁸⁸ ayeti gibi...

Bu ayetleri çocukların maddi ve manevi sıkıntılarını düşünmek ve bu tür sıkıntılardan kurtulmaları adına kendileri için yapılan dua şeklinde anlamak da mümkündür. Nitekim yine Hz. İbrahim’in (a.s) oğlu ve ailesi için yapmış olduğu “*Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe’nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler.*”⁸⁹, “*Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.*”⁹⁰ dua örnekleri de Kur’an-ı Kerim’de zikredilmiştir.

Bu misaller, çocuklarının güzel ahlak sahibi olmalarını isteyen (ki her ebeveyn bunu istemelidir) ebeveynlerin dua ve manevî iklimi önem vermelerini dikkat edilmesi gereken hususlar arasında saymaktadır. Buna mukabil çocuklara beddua etmek ve onlar hakkında kötü sözler sarf etmek özellikle Hz. Peygamber’in hadislerinde yasaklanmıştır.

Hız. Peygamber her daim çocuklara şefkat üzere muamele etmeyi, onları korumayı murad etmiştir. Genel olarak beddua etmeyi asla hoş görmemiş ve evlatlarına beddua etmemeleri için anne babaları uyarmıştır. “*Kendinize beddua etmeyin! Çocuklarınıza beddua etmeyin! Mallarınıza beddua etmeyin! Allah’tan bir şey istenip de sizin için kabul buyurduğu saate rastlamayın!*”⁹¹ buyurmuştur. Bu, aynı zamanda çocukları tehlikelere karşı korumak için ebeveynlerin sorumluluğu olup çocukların en temel hakları arasında yer alır.

Hız. Ümmü Süleym’in, oğlu Enes’i Resulullah’a (s.a.s) getirip kendisinden dua etmesini istemesi bu dua ikliminin önemli bir göstergesidir. Resul-i Ekrem (s.a.s) Hız.

⁸⁸ İbrahim, 14/40.

⁸⁹ İbrahim, 14/37.

⁹⁰ İbrahim, 14/35.

⁹¹ Müslim, Zühd, 18.

Ümmü Süleyym'i kırmamış ellerini kaldırıp şöyle dua etmiştir: اللَّهُمَّ أَكْثِرْ مَالَهُ، وَوَلَدَهُ، وَبَارِكْ لَهُ: “Allah ’ım; Onun malını artır, evladını çoğalt. Kendisine verdiklerinde bereket ihسان et.”⁹²

Aynı şekilde İbn Abbas’ın; Hz. Peygamber’den (s.a.s) Hasan ile Hüseyin’e أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ، مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ، وَمِنْ كُلِّ غِيْبٍ لَآمَةٍ “Her nevi’ şeytandan, her haşereden, dokunan her kötü gözden Allah’ın tam olan (şifa verici) kelimelerine sığınırım” dualarını öğretip “(Büyük) babanız İbrahim de bu duayı oğulları İsmail ile İshak’a okuyup bununla onları Allah’a sığındırırdı”⁹³ buyurduğunu nakletmesi konunun önemini açıklaması bakımından önemlidir. Hz. Peygamber’in (s.a.s) azatlı kölesi Üsame b. Zeyd (r.a) küçük yaşlarda Hz. Peygamberin bu tür manevi destekleri/duaları içinde yetişmiş “Resûlullah (s.a.s) beni bir dizine, torunu Hz. Hasan’ı da öbür dizine oturtur sonra bizi sinesine basarak اللَّهُمَّ ارْحَمْهُمَا فَإِنِّي أَرْحَمُهُمَا “Allah ’ım! Bunlara merhamet et, çünkü ben onlara merhamet ediyorum.”⁹⁴ diyerek yaşadıklarını anlatmıştır.

Çocukların en temel haklarından olan ebeveynlerin çocukları için yaptıkları veya yapacakları bu tür duaları, Hz. Muhammed (s.a.s) ana rahmine düşecek çocuklar için de ebeveynlere öğretmiştir. Örneğin “Herhangi biriniz eşine (cinsî münâsebet için) yakınlaşacağı zaman Bismillah (Allah’ın ismiyle) جَنَّبَنَا الشَّيْطَانَ وَجَنَّبَ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا ey Allah ’ım, bizleri şeytandan uzaklaştır ve şeytanı da bize ihسان ettiğin çocuktan uzak kıl der de, onların arasında bir çocuk takdir olunursa, şeytan o çocuğa zarar veremez.”⁹⁵ hadisi Hz. Peygamber’in (s.a.s) çocukları şeytanların zararlarından koruma adına ebeveynlere öğrettiği, ebeveynlerin henüz dünyaya gelmemiş çocukları için yapacakları bir dua örneğidir. Bu durumu, çocukları tehlikelere karşı koruma sorumluluğu anlamında görmek gerekir.

Özetle Hz. Peygamber, çocukları cahiliye devrinin maddi ve manevi her türlü olumsuzluklarına karşı çocukları korumuş, hakları olduğunu ortaya koymuştur. Hayat

⁹² Buhari, Deavât, 18.

⁹³ Buhârî, Enbiya, 11.

⁹⁴ Buhârî, Edeb, 27.

⁹⁵ Buhârî, Bed’ü’l-halk, 11; Nikâh, 66; Müslim, Nikâh, 116.

tarzıyla, manevi dua iklimiyle onları desteklemiş, beddua edilmesini yasaklamıştır. Hâlbuki cahiliye insanı, çocuklara zulmetmeyi en temel vazife kabul etmekle tanınmıştır. Aşağıda bazı örnekler mukayese bağlamında incelenip analiz edilecektir.

C. Cahiliye Dönemi Çocuk Zulümleri

Kur'an-ı Kerim'de bir yanda çocuk haklarından bahsedilirken diğer taraftan çocukların uğradıkları haksızlıklar ve zulümlerden bahsedilmiştir. Çocuklara yapılan haksızlıklar bağlamında Kur'an'ın üzerinde durduğu en önemli konular arasında cahiliye insanının fakirlik endişesiyle çocukları öldürmesi yer alır. *“Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de doyurup rızıklandıran biziz. Şüphe yok ki, onları öldürmek pek büyük bir suçtur.”*⁹⁶ meâlindeki ayette dikkat edileceği üzere çocukların hayat hakkı bu korku nedeniyle gasbedilmiştir.

Konuyla ilgili ayetler incelendiğinde çocuklara yapılan zulüm ve haksızlıkların cahiliye dönemi diye isimlendirilen zamandan ibaret olmadığı görülür. Günümüzde olduğu gibi tarihin her devrinde kız veya erkek çocuklara pek çok haksızlıklar yapılmış hatta çocuğun kız olarak dünyaya gelmesi bile Kur'an'da zikredildiği üzere, cahiliye araplarınca suç sayılmıştır.⁹⁷ Onların bu korkunç fiili işlemelerin arkasında kız çocuklarının kötü yola düşme tehlikesi, kız çocuklarının aileye yük getireceği düşüncesi, açlık endişesi, savaş veya düşman baskınında kızların düşman eline geçmesi gibi etkenler olduğu görülse de çocukların canına kıymak en temel ahlak sorunudur. İslam öncesi Araplar'ın dinî ve sosyal hayat telakkilerini gösterdiği için Kur'an'da bu kötü eylem sahipleri zikredilmiş, kişiler veya toplumlar işledikleri isyanlar sebebiyle “Cahiliye” olmakla nitelendirilmişlerdir.⁹⁸ Hz. Peygamber de *“Cahiliye davasıyla hak iddia eden kimse bizden değildir”*⁹⁹ ve *“Şu Cahiliye çılgınlığını bırakınız! O ne kötü şeydir!”*¹⁰⁰ derken cahiliyedeki mezkûr ahlak problemine dikkat çekmiştir.

Cahiliye toplumundaki dengesizlik gerek çocuklar gerekse anne babalar bakımından birtakım sorumlulukları elzem kılmıştır. İslam, insan ilişkilerine

⁹⁶ İsrâ, 17/31. Ayrıca bkz: En'âm 6/151.

⁹⁷ Bkz: Nahl, 16/58, 59; Tekvir, 81/8, 9.

⁹⁸ Bkz: Âl-i İmran 3/154; Mâide, 5/50; Ahzab, 33/33; Feth, 48/26.

⁹⁹ Buhari, Cenâiz, 39.

¹⁰⁰ Buhari, Menâkıb, 8.

böylelikle önemli bir dengeleme getirmiş, çocuk hakları ayrıca muhafaza altına alınmıştır. Ahlak problemi olarak mevcut olan durum, Hz. Peygamberin getirmiş olduğu nizamla ahlaki bir değer kazanmıştır. Dolayısıyla cahiliye insanı Müslüman olduktan sonra işlediği günahın farkına varmış ve büyük pişmanlık duymuştur. Kur'an'da bu duruma *“Allah geçmişini affetmiştir. Kim (suça) dönerse Allah da ondan intikamını alır.”*¹⁰¹ ayetiyle de işaret edilmiştir.

Cahiliye çağında çocuklarını öldürenler içinde sonradan pişmanlık duyanlar, Hz. Peygamber'e (s.a.s) gelerek teselli aramışlardır. Hz. Muhammed (s.a.s) insanlar büyük günahlar işlemiş olsalar bile onları umutsuzluğa sevk etmemiştir. Yapılan hataları cahiliye dönemi içinde değerlendirmiş ve yaptıklarından pişman olan insanlara İslam dininin yeni bir sayfa açtığını müjdelemiştir. Örneğin sahabi Kays b. Asım'ın (ö. 47/667) anlattıkları bu bağlamda örnek olarak ele alınabilir. Rivayet şöyledir: *“Kays b. Asım Resûlullah'a (s.a.s) gelmiş (büyük bir pişmanlıkla) “Ben câhiliye döneminde sekiz kız çocuğumu diri diri toprağa gömdüm.” demiştir. Hz. Peygamber' de (s.a.s) “O zaman her birinin bedeline bir köle âzât et.” Buyurmuştur. Kays b. Âsım “Benim develerim var” deyince Resûlullah “Öyle ise istersen her birinin bedeline bir deve kurban et.” buyurmuştur.*¹⁰²

Dârimî'nin (ö. 255/869) teferrüd ederek naklettiği diğer habere göre bir sahabi Hz. Muhammed'e (s.a.s) gelerek şöyle anlatmıştır: “Ey Allah'ın Rasûlü! Biz câhiliye döneminde puta tapan insanlardık. Bu sebeple çocukları öldürürdük. Benim bir kızım vardı, bana sevinçli şekilde geleceği bir yaşa kadar büyüdüğünde bir gün onu çağırdım, peşimden geldi. Aileme yakın bulunan bir kuyuya gittim. Elinden tutup onu kuyuya attım. Bana son sözü “Ey babacığım! Ey babacığım!” dediği hatırlıyorum. Bunu dinleyen Rasûlullah'tan (s.a.s), gözyaşları boşaldı. Rasûlullah'ın yanında oturanlardan biri olayı anlatan adama, Rasûlullah'ı üzdün, dedi. Rasûlullah ona: *“Bırak onu, o kendisini kederlendiren bir şeyi soruyor”* dedi ve sonra: *“Sözünü bir daha tekrar et”* buyurdu. Adam tekrar anlattı. Rasûlullah (s.a.s) yine ağladı. Gözyaşları sakalına aktı.

¹⁰¹ Mâide, 5/95.

¹⁰² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XVIII, s.337 (863). Heysemî'ye göre hadisin isnadı sahihtir. Bkz: Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, VII, 134 (11469). Ayrıca bkz: İbn Hacer, *el-İsabe*, V, 368 (7209).

Sonra şöyle buyurdu: *إِنَّ اللَّهَ قَدْ وَضَعَ عَنِ الْجَاهِلِيَّةِ مَا عَمِلُوا، فَاسْتَأْنِفْ عَمَلَكَ* “Muhakkak ki Allah, cahiliyeden yaptıkları kötülükleri kaldırmıştır. Sen ameline yeniden başla (güzel amel işlemeye bak)”¹⁰³ buyurdu.

Hiz. Muhammed (s.a.s) cahiliye toplumuna kelime-i tevhidi öğretmiş, kendisine nazil olan Kur'an ayetlerini topluma tebliğ etmiştir. Hiz. Peygamber'in bu davet görevinde çocuklar da İslam dininin koymuş olduğu hükümlerle koruma altına alınmıştır. İslam'ı kabul etmek aynı zamanda çocukların haklarını tanımaktır. Çünkü nesli korumak İslam'ın şiarıdır. Resûlullah (s.a.s) ilk Müslümanlar biat alırken bu vesileyle çocuk haklarına değinmiştir. Bu hakikat Kur'an-ı Kerimde şöyle geçer: “Ey Peygamber! Mümin kadınlar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeyecekleri, dine ve akla uygun hiçbir konuda sana karşı gelmeyecekleri hususunda sana biat etmeye geldiklerinde onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Kuşkusuz Allah bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.”¹⁰⁴

İslam, Resûlullah'ın (s.a.s) Rabbinden gelen vahyi insanlara söz ve fiille tebliğde bulunmasıyla, cahiliye insanların ısrarla sürdürdükleri hatalara karşı durmuştur. Hatalarından pişman olanlara tövbe etme imkânı sunmuş, insanları çıkmaza sokmamıştır. İnsanca yaşanacak bir ortamın tesis edilmesi ve toplumun huzura kavuşması için çeşitli hükümler koymuştur. İslam dininin zuhuruyla tüm hak sahiplerinin hakları koruma altına alınmıştır. Aşağıda çocuk ölümleri ile kız ve erkek çocuklara reva görülen benzeri zulümler, cahiliye insanının çocuklara yapmış oldukları haksızlıklar bağlamında ele alınacak, Kur'an ve Hadislerde vurgulanan temel çocuk haklarına vurgu yapılacaktır.

1. Cahiliye Devrinde Çocuk Ölümleri

Cahiliye bir dönem adı olmaktan ziyade, o devirde yaşayanların cahilce tutum ve davranışlarıyla öne çıkar. Bu adlandırma “Arapların İslam'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâmi devirdekenden ayırt etmek için kullanılmıştır. Kabalık,

¹⁰³ Dârimî, *es-Sünen*, I, s.153 (2). Muhakkik Hüseyin Selim ed-Dârânî'ye göre hadis mürsel olup ricali sikaıdır. Dâru'l-Muğnî, I-IV, Arabistan, 1412/2000, 1. Baskı.

¹⁰⁴ Mümtetine, 60/12.

görgüsüzlük ve gayr-ı medenilik anlamına da gelen bu kavram; İslâm'a uymayan her türlü inanç, söz, fiil ve davranışı"¹⁰⁵ ifade etmekle birlikte, bir şeyi olması gereken yere koymayıp farklı ele almak, haksızlık yapmak, baskı azgınlık ve serkeşlik etmek gibi anlamlarına gelen zulüm/cevr kelimesiyle¹⁰⁶ cehâlet, cahillik arasında bir ilişki kurulabilir. "İslâm öncesini İslâm döneminden ayırmak için kullanılan "câhiliyye" kavramı temelde biri putperestlik inancı ve uygulamasıyla müesseseseleşen itikadî sapmayı, diğeri zalimane davranışlarla insan ilişkilerine yansıyan ahlâkî sapmayı"¹⁰⁷ ifade eder. Bu ilişki Hz. Peygamberin *"Allah'ım! Hata yapmaktan, yanlış yollara sapmaktan, zulmetmekten ve zulme uğramaktan, cahillik etmekten ve cahilliğe mâruz kalmaktan sana sığınırız."*¹⁰⁸ hadisinde de geçmektedir.

Cahiliye döneminde hayatın her alanını kapsayan zulüm, dünyayı yaşanmaz bir hale getirmiştir. Özellikle çocuklar ve güçsüzler için hayat zorlaşmış, yaşamak adeta zulme dönüşmüştür. Bu dönemde zayıfların hakkı yenilmekte, yaşam hakkı gözetilmemekte, çocuklara değer verilmemekte, görüşleri sorulmamakta, gözyaşlarına bakılmamaktadır. Hatta bir baba kendi evladını diri diri toprağa gömmektedir. Cahiliye insanı böylesi kötü ahlakî neticesinde çirkin davranışlar sergilemektedir. Çocuğunu öldürene kimse niye öldürdün? diye sormamakta, aksine kızını öldürmeyen kınanmaktadır. Kur'an-ı Kerim bu özellikteki cahiliye insanını tarif ederken *"Diri diri toprağa gömülen kız çocuğuna hangi suçtan dolayı öldürüldüğü sorulduğu zaman..."*¹⁰⁹ ayetiyle dikkat çekmektedir. Bu, bir durum tesbiti yanında olayın ne denli vahim olduğuna işaret etmektedir. Yine tutum ve davranış itibarıyla cahil insanın ahlakî özelliğine Kur'an-ı Kerim *"Onlardan birine bir kız müjdelendiğinde, öfkelenerek yüzü mosmor kesilir. Verilen müjdenin (kendisine göre) kötülüğünden dolayı halktan gizlenir. Böyle bir alçaltıcı duruma rağmen onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar!"*¹¹⁰ ayetiyle dikkat çekerken söz konusu devir insanının neden karanlık (cehâlet) içinde olduğunu gözler önüne sermekte

¹⁰⁵ İsmail, Karagöz, "Cahiliyye", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 3. Baskı, 2007 Ankara, s. 79.

¹⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, 373.

¹⁰⁷ Çağrı, Mustafa, "Zulüm", *DİA*, XXXIV, 507, İstanbul, 2013.

¹⁰⁸ Tirmizi, Deavât, 34. Tirmizi'ye göre hadis hasen sahihtir. Ayrıca bkz: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 306.

¹⁰⁹ Tekvîr, 81/8-9.

¹¹⁰ Nahl, 16/ 58-59.

ve böylesi toplum kınanmaktadır. İlgili ayetler hem ferdin hem de toplumun sorumluluğu bakımından önemlidir. Diğer taraftan

Sa'sa b. Nâciye'nin¹¹¹ anlattığı şu olay câhiliye döneminde kız çocuklarının öldürülmesinin neden vuku bulduğuna ve merhamet duygusundan yoksun olmayan bazı kimselerin bu zulme rıza göstermediğine ışık tutması bakımından ayrıca önem arz eder. “Bir gün Hz. Peygambere (s.a.s) geldim, bana İslâm'ı anlattı. Ben de kabul ettim. Bana Kur'ân'dan bazı âyetler öğretti. Ben, “Ey Allah'ın Rasûlü! Ben câhiliye döneminde (bazı hayırlı) işler yaptım, bundan dolayı benim için bir sevap var mı?” dedim. Peygamber (s.a.s) “*Ne yaptın?*” diye sordu. Ben de anlattım; “On aylık hâmile iki devem kaybolmuştu, bir deveye binerek o iki devemi aramaya çıktım. Çölde iki eve rastladım, onlara vardım, birinde yaşlı bir kişi vardı. Ona “On aylık hâmile iki devemi kaybettim, onları gördünüz mü?” dedim. “Onların işareti nedir?” dedi. Ben de “Miysem b. Dârim (adına damgalanmış)” dedim. Adam da onlara rastladık ve onları doğurttuk ve onlara baktık. Allah onlarla kavmin olan Mudar kabilesinden bir ev halkını geçindirir.” dedi. O kişi benimle konuşurken diğer evden bir kadın, çocuk doğurduğunu sesleniyordu. Adam “Ne doğurdun acaba? Şayet, erkek çocuksa ona kavmim içinde ortağız. Şayet kız çocuğu ise onu toprağa gömeriz.” dedi. Kadın “Kız çocuğu” dedi. Ben de “Diri diri gömülecek olan hangisidir?” dedim. O da “Bu kızım” dedi. “Onu senden satın alıyorum” dedim. O da “Ey Temim oğullarından kardeşim! Yani ben sana, Mudar kabilesinden bir adam olduğumu söylediğim halde o kızını bana sat mı diyorsun?” dedi. Ben de “Onu azât etmek için satın almıyorum, ben onu senin öldürmenden ruhunu kurtarmak için satın almak istiyorum.” dedim. O da bana “Kaça satın alıyorsun?” dedi. Ben “Şu yavruları olan iki deve karşılığında” dedim. Adam “Şu (bindiğin) deveni de üzerine vermek üzere.” dedi. Ben de “Evet, ancak benimle bir kişi gönder aileme vardığım zaman bu deveyi sana geri göndereyim.” dedim. O da yanıma bir adam verdi. Evime varınca deveyi geri verdim. Gece yarısı olunca kendi kendime, “İslâm zuhur ettiği halde Araplardan hiçbir kimse bu konuda beni geçmemiştir.” diye düşündüm. Her biri karşılığında on aylık hâmile iki deve ile bir de normal deve olmak üzere üç deve vererek üç yüz altmış kız çocuğunu diri diri toprağa gömülmeekten

¹¹¹ Sa' sa, b. Nâciye sahâbîdir, Basra'da yaşamıştır. Bkz: İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk: İhsân Abbâs, Dâr-u Sâdır, Beyrut, 1.bs, 1968, VII, s. 38.

kurtarıp hayata kavuşturdum. (Hz. Peygamber'e) "Bu iyilikler karşılığında benim için bir sevap var mı?" diye sordum. Resûlullah (s.a.s) "*İşte onun karşılığı olarak Allah sana İslâm'ı ihsan etmiştir.*" buyurdu.¹¹²

Çoğunlukla kız çocuklarının bazen de erkek çocuklarının öldürülmesi Cahiliye Arap toplumunda birçok kabile tarafından uygulanan bir gelenektir. Cahiliye Araplarında kız çocukları genelde iki usulde öldürdüğü bilinmektedir. Bunlardan biri, hamile kadının doğumunu arazide yaparak çocuğun kız olması halinde onu kazdığı bir çukura gömmesi, diğeri genellikle altı yaşına girinceye kadar yaşamasına izin verilmesi ve sonra babası tarafından gömülmesi şeklindedir. Öldürme vakti gelince baba, karısına kızına temiz ve güzel elbiseler giydirmesini söyler, ardından onu akrabalarına gezmeye götüreceği vaadiyle daha önce badiyede kazdığı çukurun başına götürür ve gömerdi. Diri diri gömmenin yanında suda boğmak, kuyuya yahut uçuruma atmak veya boğazlamak suretiyle de çocukların öldürüldüğü bilinmektedir.¹¹³

Cahiliyede açlık korkusuyla erkek çocuklarını öldürenler de olmuştur. Cahiliye devrini de idrak etmiş olan Kebîre bint Süfyan, yaptıklarına pişman olarak Hz. Muhammed'e (s.a.s) gelip biat etmiş iman ehli arasında kabul edilmiştir.¹¹⁴ Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın Resûlü! Ben cahiliye döneminde dört erkek çocuğumu diri diri toprağa gömdüm ne yapmam gerekir?" demiş, Hz. Peygamber de her birinin yerine bir köle azat etmesini emretmiştir. Bunun sonucunda Kebire dört köle azat etmiştir.¹¹⁵ Bununla birlikte Dârimî'nin (ö. 255/869) zikrettiği "Câhiliye döneminde bir kimse, yolculuğa çıktığında yanında dört tane taş taşır, onlardan üçünü saç ayağı yerine kullanır, diğerine tapardı. Köpeğini terbiye ederken öz çocuğunu da öldürürdü."¹¹⁶

¹¹² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk: Hamdî b. Abdilmecîd es-Silefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 2.bs, 1994, VIII, 77; Hâkim Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, thk: Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. bs, 1990, III, s. 707. Zehebî "*Telhis*"inde herhangi bir yorum yapmamış, sükût etmiştir.

¹¹³ Geniş bilgi için bkz: Kapar, Mehmet Ali, "*Mev'ûde*", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2004, XXIX, s. 491.

¹¹⁴ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, II, 523 (1466).

¹¹⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XXV, s. 15. Taberânî'nin teferrüd ettiği bu rivayetin isnadındaki ravi Muhammed b. Süleyman b. Mesmûl el-Mekkî zayıf kabul edilmiştir. Bkz: Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-Ricâl*, thk: Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1. bs, 1963, III, s. 569; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, VIII, 176.

¹¹⁶ Dârimî, *es-Sünen*, I, s. 153. Muhakkike göre haberin isnadı hasendir.

ifadesi cahiliye devrinde çocuklara reva görülen haksızlık ve değersizliği gösterir mahiyettedir.

Çocuklara karşı takınılan benzeri olumsuz tutum ve davranışları sadece İslam öncesi Mekke ile sınırlandırmak da doğru değildir. Zira bazı toplumlarda çocukların çeşitli vesilelerle kurban edilmesi örneğin Ken‘ânîler’den Grekler’e, Hintliler’den Çinliler’e kadar birçok yerde yaygın bir gelenek halini almıştır.¹¹⁷ Cahiliye devri, bu olumsuzlukların en tipik örneğidir. Nitekim Hz. Muhammed’in (s.a.s) babası Abdullah da kurban edilmek üzere adanmıştır. Bazı yazarlar, Abdullah’ın kurban edilmesiyle ilgili meşhur rivayetin doğru olmadığını iddia etselerde Abdullah hakkında bilgi veren kimi kaynakların bu kurban hadisesine yer verdiği bilinmektedir.¹¹⁸

Arap örfünde insan diyetinin yüz deveye çıkışının bu hadiseyle başladığı dikkate alınır ve daha sonra İslâm hukukunda insan diyetinin yüz deve olmasının kabul edildiği dikkate alınırsa hâdisenin genel kabul gördüğü anlaşılır.¹¹⁹ Diğer taraftan kimi hadis metinlerinde bu olayı teyit eden bilgiler de yer almış hatta Hz. Peygamber’in, Arap ırkının atası İsmâîl’i (a.s) ve kendi babasını kastederek *أَنَا ابْنُ الدَّبِيحَيْنِ* “Ben iki kurbanlığın oğluyum” dediği, ayrıca bir bedevînin Hz. Peygamber’e *يَا ابْنَ الدَّبِيحَيْنِ* “Ey iki kurbanlığın oğlu!” diye hitap edince Resûlullah’ın bu ifadeyi kabul manasına gelecek şekilde tebessümle karşıladığı nakledilmiştir.¹²⁰

¹¹⁷ Harman Ömer Faruk, “Çocuk Düşürme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, c. 8, s. 363.

¹¹⁸ Hargûşî, Ebû Sa‘d Abdülmelik b. Muhammed, *Şerefü’l-Mustafâ*, Dâru’l-beşâiri’l-İslâmiyye, Mekke, 1. bs, 1424, II, s. 75; Süyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *el-Hasâ’isü’l-Kübrâ*, Dâru’l-kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, ts, I, s. 77; Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, *el-Mevâhibü’l-Ledünniyye*, el-Mektebetü’t-Tevfikîyye, Mısır, ts, I, s. 68.

¹¹⁹ Topaloğlu, Bekir, “Abdullah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, I, s. 75.

¹²⁰ Hâkim Nisâbü’rî, *el-Müstedrek*, II, 604. Zehebî’ye göre mezkûr rivayetin isnadında cerh edilmiş (vâhi’l-hadis) ravi bulunmaktadır. Ancak Aclûnî’nin verdiği bilgiye göre Zeylaî ve İbn Hacer haberin aynı lafızla tespit edilemediği kanaatindedir ve Zehebî’nin rivayetin farklı tariklerle takviye edildiğini söylediğini nakletmektedir. Bu sebeple Aclûnî’ye göre rivayet, hasen hükmündedir. (Bkz: Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, I, 226). Bu bilgileri dikkate alan Bekir Topaloğlu da rivayetin “muhaddislerce sahih kabul edildiğini” ifade etmiştir. (Bkz: “Abdullah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, I, 75).

2. Kız Çocuklarına Yapılan Zulümler

İslam öncesinde erkek çocuklarıyla bir tutulmayan kız çocukları toplumun en fazla hak kaybına uğrayan kesimi olmuşlardır. Mekke müşriklerinin kız çocuklarından hoşlanmayıp onu Allah’a isnad ettiklerine erkek çocuklarını da kendilerine ait kıldıklarına Kur’an’da özellikle değinilmesi¹²¹ bu bakımdan cahiliye zihninin ifşasıdır.

Mekke müşriklerinin kız çocuklarına yaptıkları zulme Kur’an’da şöyle dikkat çekilmiştir: *“Onlardan birine bir kız müjdelendiğinde, öfkelenerek yüzü mosmor kesilir. Verilen müjdenin (kendisine göre) kötülüğünden dolayı halktan gizlenir. Böyle bir alçaltıcı duruma rağmen onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar!”*¹²² Bu duygu ve düşüncenin sonucunda öz çocuğu hakkında ölüm kararı verenlere *“Diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zaman, günahı neydi de öldürüldü?”*¹²³ diye sorulmuştur. Kız ve erkek çocuğu ayrımcılığı yapanlara ise şu ayetle seslenilmiştir: *“Yahut o çocukları erkekler, dişiler olmak üzere çift verir, dilediği kimseyi de kısır yapar. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir, hakkıyla gücü yetendir.”*¹²⁴

Dolayısıyla Kur’an; cahiliye dönemi çocuk ölümlerine dikkat çekerken kız veya erkek tüm çocuklara yapılan haksızlık ve zulümlere işaret etmiştir. Çocuklara tanınan haklar en belirgin şekilde tavsif edilmiştir. Böylelikle Kur’an çocuklar hakkında toplumda var olan yanlış algıların kaldırılmasını sağlamıştır. Hz. Peygamber de bu konuda hayat tarzıyla (sünnet) en güzel örnek olmuştur.

3. Erkek Çocuklarına Yapılan Zulümler

Tarih boyunca kız çocuklarına yapılan eziyet ve zulümler daha baskındır. Ancak erkek çocukları da çeşitli şekillerde haksızlığa uğratılmışlardır. Örneğin: *“Firavun’un kavminden ileri gelenler dediler ki: “Sen (sihirbazları cezalandıracaksın da) Mûsâ’yı ve kavmini, bu ülkede fësat çıkarsınlar, seni ve ilâhlarını terk etsinler diye bırakacak mısın?”* Firavun, *“Biz onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını sağ bırakacağız. Biz onların üzerinde ezici bir güce sahibiz, dedi.”*¹²⁵ ayetinde bildirildiği üzere erkek

¹²¹ Bkz: Nahl, 16/57.

¹²² Nahl, 16/58-59.

¹²³ Tekvir/8-9.

¹²⁴ Şûrâ, 42/50.

¹²⁵ Araf, 7/127.

çocuklarının da içinde yaşadıkları kimi toplumlarda büyük bir zulüm altında oldukları açıktır. Bu vahşet hâli “*Hani, sizi azabın en kötüsüne uğratan, kadınlarınızı sağ bırakıp, oğullarınızı boğazlayan Firavun ailesinden kurtarmıştık. Bunda, size Rabbinizden (gelen) büyük bir imtihan vardı.*”¹²⁶ meâlindeki ayette daha belirgin olup erkek çocuklarının bazı varsayımlar nedeniyle zalimce öldürüldükleri anlaşılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de ki bu ayetlerin bildirimleriyle, kimi devirlerde erkek çocuklarının da keyfi tavırlarla yaşam haklarının ellerinden alınmış olunduğu ve büyük zulümlere maruz bırakılmış oldukları aşikardır.

Burada dikkat edileceği üzere, cahiliye tutumuna sahip kişi veya toplumlar gerek kız gerekse erkek demeden çocuk haklarını yok saymışlardır. İslam, Kur’an rehberliğinde Hz. Peygamber’in şahsında toplum içinde hayat tarzı olarak zuhur edince artık çocuklara yapılan tüm haksızlıklar ortadan kalkmıştır. Ayet ve hadislerle çocuk hakları konusunda bir sistematik oluşmuştur.

Hız. Peygamber’in (s.a.s) çocuklar (özellikle toplumda en çok ezilen kız çocukları) hakkındaki genel tutum ve davranışlarına aşağıda kısaca temas edildikten sonra hadisler bağlamında çocukların temel hakları müstakil bir bölüm olarak ayrıca incelenecektir.

4. Hız. Peygamber’in (s.a.s) Örneklığı, Kız Çocuklarına Merhameti

Cahiliye toplumunda kız çocukları başta olmak üzere yapılan haksızlıklar tahammül derecesini geçmiştir. Hız. Muhammed (s.a.s) bu duruma karşı çıkmış ve zulmün sona erdirilmesi için mücadele etmiştir. Çocukları ezen cahiliye tavrına karşı Rasulullah’ın (s.a.s) nasıl karşı koyduğu, bu yanlış tutumu ortadan kaldırmak için ne şekilde mücadele ettiği, toplumu nasıl eğittiği, çocuklarla nasıl iletişimde bulunduğu çocuklara tanınan haklar açısından büyük önem arz etmektedir.

Hız. Peygamber’in (s.a.s) cahiliye dönemindeki tüm yanlış tutumların giderilmesi yönündeki tebliğ uygulamalarında öncelikli olarak “örnek olma” ilkesiyle hareket ettiği görülmektedir. Bu, Hız. Peygamber’in hayat tarzıyla (sünnet) yakından alakalıdır. O’nun sözden ziyade günlük hayattaki uygulamaları çocuklar hakkında olumlu etkiler meydana getirmiştir. Böylece toplum nezdinde yapılan yanlışlıklar ve kökleşmiş

¹²⁶ Bakara, 2/49.

yanlış algılar yıkılmıştır. Örneğin torunu Ümâme bint Ebi'l-Âs b. Rebî' el-Kureşîyye (ö. 50/670)'ye karşı göstermiş olduğu şefkati bu konuda önemli bir örnektir. Babası Ebu'l-Âs b. Rebî', Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb ile evlenmiş ancak İslâm'a girmemiştir. Hatta Ümâme, bu yüzden Medine'ye hicret edememiş Mekke'de kalmıştır. Babası Ebü'l-Âs, Bedir Savaşı'nda müşrikler arasında yer almıştır. En sonunda Ümâme annesiyle birlikte hicret edebilmiştir. Ümâme, Mekke'de dünyaya geldiğinde Resûlullah (s.a.s) başının üstünde gezdirmiştir.¹²⁷ Hz. Peygamber'in Ümâme üzerinden vermiş olduğu bir diğer mesaj ise şöyledir: Hz. Peygamber'e bir gün boncuktan yapılmış gerdanlık hediye edilir. *“Bunu en çok sevdiğime vereceğim”* buyurur. Kadınlar bu ifadedden Resûlullah'ın Hz. Aişe'yi kastettiğini düşünürler. *“Ebubekir'in kızı bunu kazanır”* derler. Ancak Hz. Peygamber (s.a.s) Hz. Zeynep'in kızı Ümâme'yi çağırır. Gerdanlığı onun boynuna kendi elleriyle takar.¹²⁸ Hz. Peygamber'in (s.a.s) *“bunu en çok sevdiğime vereceğim”* vurgusu yaptıktan sonra özellikle Ümâme'yi tercih etmesi, onun şahsında tüm kız çocuklarına verdiği büyük değerın yansıması ve aynı zamanda büyüklere kız çocukları hakkında bir peygamber öğretisidir. Hz. Peygamber'in torunu üzerinden sergilemiş olduğu her iki tutumu, kız çocuklarını gözetip onlara değer vermesi bakımından önemlidir. Her iki uygulamada en dikkat çeken husus, toplumdaki yanlış tavrın olması gereken şeklini lisanı hal ile vermesidir. Zira bu, günün şartları içinde yanlış bir algının net bir şekilde kırılması anlamına gelir.

Hz. Peygamber toplumda en fazla dışlanan, ezilen kız çocuklarına her vesilede merhamet etmiş ve kızlara tanınması icap eden hakları konusunda insanları sözleriyle devamlı uyarmıştır. Kız çocuklarına çeşitli sıkıntılar nedeniyle sevgi beslemeyen insanlara *“Her kim kız çocukları yüzünden bir sıkıntıya uğrar da onlara iyi bakarsa, bu çocuklar onu cehennem ateşinden koruyan bir siper olurlar.”*¹²⁹ müjdesiyle kız çocuklarına iyi bakmalarını, bu uğurda içine düşecekleri sıkıntılara sabretmelerini ve bunun ahirette büyük bir lütuf olacağını açıklamıştır. Resûlullah'ın kız çocuklarıyla

¹²⁷ Buhârî, Salât, 106; Müslim, Mesâcid, 41; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVII, 276.

¹²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLI, 232 (24704). Muhakkik Şu'ayb el-Arnaûd'e göre rivayetin isnadı zayıftır.

¹²⁹ Buhârî, Zekât 10, Edeb 18; Müslim, Birr, 147.

alakalı benzeri tutumları sadece bununla sınırlı değildir. Aynı zamanda “Bir kimse iki kıza ergenliğe erinceye kadar bakarsa, kıyamet gününde benimle beraber (şöyle) gelir, buyurmuş ve parmaklarını bir araya getirmiştir.”¹³⁰ Bir başka rivayette hâdis şöyle nakledilmiştir: “Her kim bu kız çocuklarından herhangi birşeye (bakıma, terbiyeye) velâyet eder ve onlara iyilik edip güzel muamelede bulunursa, o kız çocukları kendisi için cehennem ateşinden koruyan bir perde olurlar”¹³¹ Yine Hz. Peygamber’in, kız çocuklarına merhameti dolayısıyla iyi davranan kişinin bu iyiliğinin, ateşe karşı perde olacağını müjdelemiş olması,¹³² kız çocukları hakkında rivayet edilen hadislerden biridir.

Hz. Peygamber, cahiliye insanının diri diri gömdüğü kız çocukları hakkında öne çıkardığı en önemli davranış şekli merhamet duygusudur. Zira merhamet kalbin rahmete uyanmasıyla kişide gelişir. İnsanda çocuk sevgisi, anne babaya saygı ve hürmet, yakın akrabayı sevip sayma (sıla-i rahim), yaşlı ve yoksullara, hastalara yetim ve öksüzlere sahip çıkma gibi acıma ve şefkatle ilgili duygular merhametin eseridir. Merhamet de Allah’ın bir lûtfudur. Allah, eşler arasına sevgi ve merhameti koymuş,¹³³ çocuklara da yaşlı anne ve babaları hakkında bu merhamet kanatlarını germeleri emredilmiştir.¹³⁴ İslam bütünüyle merhamettir ve Hz. Peygamber hayat tarzıyla (sünnet) bu merhamet eğitimini kendi kızları başta olmak üzere topluma öğreten bir rehber konumundadır. Nitekim Bedir savaşından döndüğünde kızı Rukiyye’nin (r.anha) vefat ettiğini öğrenmiş, diğer kızı Fâtıma (r.anha) ile birlikte Rukiyye’nin mezarını ziyarete gitmiştir. Rukiyye’nin kabri başında ona dua ederken duygulanmış ve ağlamıştır. Hz. Fâtıma ise eteği ile babasının gözyaşlarını silip onu teselli etmiştir.¹³⁵

Kur’an; Hz. Peygamber’i müminlerin sıkıntıya düşmesi ağır gelen, ümmetine düşkün ve bütün müminlere karşı şefkatli, merhametli olmakla tavsif etmiştir.¹³⁶ Hz.

¹³⁰ Müslim, Birr, 46.

¹³¹ Buhârî, Edeb, 18.

¹³² Bkz: Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, s.71; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, XI, 61.

¹³³ Bkz: Rûm 30/21.

¹³⁴ Bkz: İsrâ 17/24.

¹³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, V, 217 (3103). Şuayb el-Arnaûd’a göre hadisin isnadında Ali b. Zeyd “leyyinü’l-hadis” olmakla cerh edilmiştir. Hadisin isnadı zayıftır.

¹³⁶ Bkz: Tevbe, 9/128.

Peygamber (s.a.s) bu yüce ahlakının bir gereği olarak çocuk hakları üzerinde önemle durmuş, söz ve uygulamalarıyla tüm insanlara rehberlik etmiştir. Yaşadığı dönemin cahiliye özelliği taşıması hasebiyle Hz. Muhammed'in (s.a.s) çocuklar hakkındaki bu rehberliği ziyadesiyle kayda değerdir. Zira zalim ve cahil bir toplumun değişimi zordur. Hz. Peygamber (s.a.s) içinde yaşadığı toplumda kız çocukları hakkındaki yanlış algıyı hiçbir zaman benimsememiştir. Çocuklar hakkındaki her olumsuzlukta her daim söz ve davranış birlikteliğiyle karşı bir duruş sergilemiştir. İnsanların ve toplumun değişmesini sağlamıştır. İnsanları hatalarından vazgeçirmek için söz ve davranışlarıyla ikazlarda bulunmuş ve yukarıda belirttiğimiz gibi kız çocuklarına iyi davrananları cennetle müjdelemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSLER BAĞLAMINDA ÇOCUKLARIN TEMEL HAKLARI, KORUNMALARI VE EBEVEYN SORUMLULUKLARI

Hız. Muhammed'in (s.a.s) peygamber olarak gönderilmesiyle birlikte İslam dininin çocuk haklarına göstermiş olduğu ehemmiyet insanlara iletilmiş, Allah Resûlünde bu doğrultudaki uygulamalarıyla tebliğ görevini eksiksiz yerine getirmiştir. Toplumun içinde bulunduğu ahlaki çöküşün ileri bir boyutta olması nedeniyle Hız. Muhammed (s.a.s), muazzam bir tebliğ metodu takip etmiştir. Bu tebliğde öncelikli olan konulardan biri de çocuklara ait hak kayıpların durdurulmasıdır. Hız. Peygamber'in anne babalara yapmış olduğu telkinleri, hâdiselere karşı hususî uyarıları veya genel tavsiyeleri çocuk haklarını çok geniş bir ölçekte gözler önüne sermektedir.

A. Çocukların Temel Hayat Hakları

Cahiliye döneminde birçok konuda haksızlığa uğrayan çocuklar Resûlullah'ın (s.a.s) çocuk hakları konusundaki tutum ve davranışlarıyla cahiliyenin baskın zulmünden kurtulmuşlardır. Hız. Peygamber'in uygulamış olduğu temel esaslar, çocuklar hakkında da devrin cahiliye düşüncesini kökten yıkmıştır. Hız. Muhammed'in (s.a.s) hadislerinde çocuklara dair söz konusu temel ilkeler, her zaman çocuk haklarının korunması hususundaki tavrı en net şekilde göstermesi bağlamında bir ölçüdür.

Çalışmanın bu bölümünde Hız. Muhammed'in (s.a.s) temel çocuk haklarına dair bazı uygulamaları ve rehberliği dört başlık altında incelenecek, konuyla alakalı rivayetler ele alınacaktırve ilgili konular sebep sonuç ilişkisi içinde analiz edilecektir.

1. Hayat Hakkı Dokunulmazlığı

Hız. Peygamber'in dikkat çektiği hakların başında, çocukların yaşam haklarının dokunulmazlığı gelir. Hız. Muhammed (s.a.s), yemeğine ortak olması korkusuyla çocuğunu öldürmeyi (bu durum cahiliye araplarında neredeyse normal işlerden sayılırdı.) en büyük günahlar (şirk) arasında saymıştır. Örneğin Allah katında en büyük günahın ne olduğunu soran bir sahabiye “*Seni yaratan Allah olduğu halde ona ortak koşmandır*” deyince sahabi sonra hangisidir diye sormuş Hız. Peygamber ona **لَمْ أَنْ تَقْتُلْ**

وَلَدَكَ مَخَافَةً أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ “Seninle birlikte yemek yemesinden korktuğun evladını öldürmendir”¹³⁷ buyurmuştur. Burada vurgulanan çocuğun hayat hakkına gayri müslim çocukları da bazı hadislerde dâhil edilmiştir. Nitekim İbn Abbas’ın (ö. 68/687) nakletmiş olduğu bir hadiste Hz. Peygambere müşrik çocukların durumu sorulunca “Allah onları yarattığı vakit ne yapacaklarını daha iyi bilendir” dedikten sonra “Her dünyaya gelen fıtrat üzere doğar. Sonra ebeveyni onu Yahudi yahut Hristiyan veya Mecûsî yapar...”¹³⁸ buyurmuştur. İlgili hadisin farklı tariklerini inceleyen İbn Hacer’e (ö. 852/1449) göre alimlerin çoğunluğu (cumhur-u ulemâ) veled-i zinâ çocuğun bile cenaze namazının kılınması konusunda ihtilaf etmemiştir.¹³⁹ Bu durum, İslamda çocukların masum kabul edilmesiyle yakından alakalıdır.

Hiz. Peygamber (s.a.s) çocukların can güvenliğinin olmadığı cahiliye hayatında ebeveynlere *وَإِنَّ لَوْلَدِكَ عَلَيْكَ حَقًّا* “Çocuğun senin üzerinde hakkı var”¹⁴⁰ diyerek, konu üzerindeki kararlılığını her fırsatta gündeme getirmiştir. Bu hakların korunması hususunda gerek sözlü gerekse fiili olarak çocukları koruyucu yönde muazzam bir duruş sergilemiştir. Bu koruyucu duruş, öncelikle çocukların yaşam haklarının muhafazasına yöneliktir. Hâlbuki cahiliye insanında, çocukların yaşam haklarını muhafaza etmenin adı yoktur.

İslam insanın yaşama hakkına büyük önem vermiştir. Kur’an’da bu durum “Kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış olur”¹⁴¹ şeklinde beyan edilmiştir. Bu temel ilke dinin en önemli gagesidir ve “canın korunması”¹⁴² dinde esas alınmıştır. Bu esas alınma Hiz. Peygamber’in hayat tarzından (sünnet) alınan uygulamalara dayanmaktadır.

Günümüzde çocukların can güvenliğinin ne kadar önemli olduğu ortadadır. Bu konuda büyük haksızlıkların olduğu aşîkardır. Savaşı andıran çok farklı sebeplerle

¹³⁷ Buhârî, Edeb, 20; Müslim, İman, 141.

¹³⁸ Buhârî, Tefsîr, (Rûm) 2; Müslim, Kader, 22.

¹³⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III, 221; Dâru’l-ma’rife, I-XIII, Beyrut, 1379/1959.

¹⁴⁰ Müslim, Sıyam, 183.

¹⁴¹ Maide, 5/32.

¹⁴² Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, II, s. 4.

küçük yaşlardaki çocuklar, ebeveynlerinden uzaklaştırılmakta hatta dinen helal görülmeeyen kürtaj gerekçesiyle anne karnındaki çocuklar ölümle yüzleşmektedirler.¹⁴³ Burada “Çocukların Hayat Hakkı Dokunulmazlığı” derken anne karnındaki çocuğun dokunulmazlığı ve doğan çocukların öldürölmemesi en başta gelen çocuk hakkı olmak üzere tanımlanmıştır.

2. Doğum Öncesi Çocuğun Dokunulmazlığı

İslam dini, kula hayat hakkı tanırken anne karnındaki çocukları da dokunulmaz kılmıştır. Onların yaşama haklarına müdahale etmeyi meşru görmemiştir. Henüz dünyaya gelememiş anne karnındaki bebek, anne bedeninde saklı kaldığı için cenin kelimesinin çoğul (أجنة) şekliyle Kur’an’da tanımlanmıştır.¹⁴⁴ Hadislerde de benzeri anlamda kullanılmıştır.¹⁴⁵

Kur’an, cahiliye dönemi insanının genellikle fakirlik endişesiyle çocukları öldürdüklerine dikkat çekerken “*Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız*”¹⁴⁶ uyarısıyla bu zulmün durdurulması talimatını verir. Bu emrin uygulanmasında Hz. Peygamber toplumdaki her türlü hâdiseyi kavli, fiili ve sözlü hayat tarzıyla (sünnet) yönlendirdiği görölmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.s), anne karnındaki çocuğun dokunulmazlığı konusunda çevresine uyarılarda bulunmuş aksi bir durum oluştuğunda müeyyide (yaptırım) uygulamıştır.¹⁴⁷ Örneğin Hüzeyl kabilesi içinde iki kadın arasında ölümlü vaka meydana gelince kadınlardan biri diğeyinin karnına taşla vurmuş, hamile olan kadının karnındaki çocuğu ölmüştür. Bunun üzerine Resûlullah’a gelen kadınlara bir köle veya cariye azat etmesi konusunda öldürenin diyet vermesine hükmetmiştir.¹⁴⁸

¹⁴³ Komisyon, *İslam ve Toplum*, DİB Yayınları, Ankara 2006, İlmihal II, s. 139.

¹⁴⁴ Bkz: Necm 53/32.

¹⁴⁵ İlgili hadisler için bkz: Buhârî, Ferâ’iz, 11; Müslim, Kasâme, 35, 36, 38; Ebû Dâvûd, Mukaddime, 54.

¹⁴⁶ En’âm, 6/151.

¹⁴⁷ Türkçe’de yaptırım olarak tanımlanan müeyyide, İslam hukukunda özel olarak ele alınmış ve genel olarak kişinin belli bir biçimde davranması veya davranmaması halinde karşılaştacağı sonuç ile bunu bilmenin sağladığı zorlayıcı yahut itici güç şeklinde tarif edilmiştir. Geniş bilgi için bkz: Dönmez İbrahim Kâfi, “*Müeyyide*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2006, c. 31. s. 486.

¹⁴⁸ Buhârî, Tıb, 45; Müslim, Kasâme, 37; Ebû Dâvûd, Diyât, 19; Tirmizî, Diyât, 15; Nesâî, Kasâme, 39; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, IV, 245, 246.

İlgili hadiste Hz. Peygamber diyeti “gurre”¹⁴⁹ adıyla tanımlamıştır. Arap dilinde (الْغُرَّة) gurre; atın alnında yer alan beyazlık, sahip olunan şeyin en değerlisi, kıyamet günü görülen nurun aydınlığı, yüzün güzelliği ve parlaklığı kabilenin en şerefli, kıymetlisi anlamında kullanılmıştır.¹⁵⁰ Hadisteki bu adlandırma çocuğa verilen değeri anlatması bakımından dikkat çekmektedir. Mezkûr hadiste hâdisenin nasıl meydana geldiğine dair (karnına taşla vurması, çadırın direğiyle vurması, her iki kadın arasında kuma hâlinin bulunması, köle yahut dişi köle azat edilmesi, asabesine¹⁵¹ ödenme yapılması gibi) rivayetler farklı ise de rivayetin ortak noktası anne karnında ölen/öldürülen çocuğun hakkının korunmasıdır. Anne karnındaki çocuğun dokunulmazlığı konusundaki bu uygulama, çocuk haklarını korumaya yönelik Hz. Peygamber’in almış olduğu tedbirlerden biridir.

Anne karnındaki çocukların dokunulmaz kılınmasıyla ilgili hadis ve uygulamalar yanında, hamile kadınlara da kolaylıklar sağlanması bu kapsamda ele alınacak haklar arasında yer alır. Hamile veya emzikli kadınların İslam’ın beş şartından biri olan oruç ibadetinden muaf tutulmaları¹⁵² İslam dininin, annelerle birlikte anne karnında veya bebeklik döneminde olan çocuklara verdiği değerle doğrudan irtibatlıdır. Söz konusu durum Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından bizzat vurgulanmıştır. Enes b. Malik (r.a)¹⁵³ şöyle anlatır: “*Resûlullah’ın (s.a.s) yanına atlılar aniden geldi. (Ben mümin olmadıklarını düşünerek hemen) Resûlullah’ın (s.a.s) yanına gittim; yemek yiyordu. Bana ‘Otur, şu yemeğimizden biraz ye!’ dedi. Ben oruçluyum, dedim. Otur sana namaz ve oruçtan bahsedeyim, şüphesiz Allah misafirden namazın bir kısmını veya yarısını, misafir ve emzikli den veya hamileden ise orucu kaldırmıştır’* buyurdu.”¹⁵⁴

¹⁴⁹ Gurre; Cenine dair cinayet işlenmesi halinde ceza olarak tazminat ödenmesidir. Geniş bilgi için bkz: Komisyon, İlmihal, *İslam ve Toplum*, TDV yayınları, Ankara 2006, c. II, s.139.

¹⁵⁰ İbn Manzur, *Lisânu 'l-Arab*, V, 15.

¹⁵¹ Asabe; fıkıh ilminde geride miras bırakan veya erkek aracılığıyla miras hakkı bulunan yakın akraba anlamında kullanılan bir kavramdır. Geniş bilgi için bkz: Karaman Hayreddin, “*Asabe*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1991 İstanbul, c. 3, s. 452.

¹⁵² İlgili ayet için bkz: Bakara, 2/183, 184. Ayrıca bkz: Ögüt Salim, “*Fidye*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1996 İstanbul, c. 13, s. 55.

¹⁵³ Burada adı geçen sahabinin Hz. Peygamber’e on yıl hizmet ettiği bilinen meşhur sahabi Enes b. Mâlik değil bilakis el-Ka’bî nisbesiyle bilinen Enes b. Mâlik olduğu söylenmektedir. Bkz: Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü'l azbi'l mevrûd Şerhu Süneni'l-İmam Ebî Dâvud*, X, 154; Matbaatü'l-İslâmiyye, I-X, Kahire, 1353/ 1934, 1. Baskı.

¹⁵⁴ Tirmizi, Savm, 21; Ebû Dâvûd, Savm, 3, 43; Nesâî, Savm, 51; İbn Mâce, Sıyâm, 12.

Gerek ayetin hükmü gerekse Hz. Peygamber'in (s.a.s) doğum öncesi çocuklar hakkında cahiliye anlayışına karşı duruşu ve nihayet anne karnında ölü doğan (düşük) çocukların İslam'da bir hükmünün bulunması oldukça manidardır. Hz. Muhammed (s.a.s) bu konudaki uygulamalarıyla belli bir yaşa gelse dahi çocukları değerli görmeyen ve onları öldürmekten çekinmeyen cahiliye insanına net mesaj vermiş, çocuklarının ölümüne üzülen anne ve babaları bir nebze olsun teselli etmiştir. Buna mukabil Resûlullah (s.a.s), çocuklarına merhamet etmeyen ebeveynleri uyarılmış, her vesilede çocukların can güvenliğine itibar etmeyenlere ikazlarda bulunmuştur. Bu uyarı bazen söz bazende uygulama ile olmuştur. Bu şekilde insanların kafalarındaki yanlış çocuk algısını düzeltmeye çalışmış ve yanlış düşünceleri zihinlerden silme mücadelesi vermiştir. Netice itibarıyla Hz. Peygamber (s.a.s) söz ve uygulamalarıyla anne karnındaki cenine varıncaya kadar çocukların hayat haklarına yapılan müdahaleleri doğru bulmamış, çocukların yaşam haklarının her daim savunucusu olmuştur.

3. Doğumla Birlikte Çocuğun Dokunulmazlık Hakları

Hz. Peygamber'in dünyaya gelen çocuklara henüz ilk yıllarından itibaren koruma ve dokunulmazlık sağlamıştır. Ubade b. Samit'den (r.a.) rivayet edilen hadiste Hz. Muhammed (s.a.s), İslam'ı ilk defa kabul etmek için yanına gelenlerden biat alırken, çocukları öldürmemeyi temel şart olarak ileri sürmüş, bu hususta söz vermeleri üzerine biatlarını kabul etmiştir.¹⁵⁵ Siyer konusunda yaptığı çalışmalarla tanınan Muhammed Hamidullah'ın (ö. 1423/2002) "İslam Peygamberi" eserinde zikrettiği,¹⁵⁶ Hz. Peygamber (s.a.s) akabede on iki Müslümandan "*Allah yolunda hiç kimsenin bizi aşağılamasından, ayıplamasından korkmayacağız ve çocuklarımızı asla öldürmeyeceğiz*"¹⁵⁷ şeklindeki biatı, Hz. Peygamber'in çocuklara olan şefkatini gösteren tarihi bir vesîkadır.

Hz. Peygamber (s.a.s) kız çocuklarının açlık korkusuyla veya başka endişeler nedeniyle öldürülmelerine karşı koymakla beraber, kız çocuklarını uygun bir şekilde

¹⁵⁵ Buhârî, İman, 7.

¹⁵⁶ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, İstanbul, 2004, I, s. 140.

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVII, s.415. Muhakkik Şuayb el-Arnaûd'a göre hadisin isnadı sahihtir.

yetiştirenleri de müjdelemiştir. “Her kim kız çocukları sebebiyle sıkıntı çekerse, o kızlar onun için cehennem ateşine siper olur.”¹⁵⁸ buyurmak suretiyle kız çocuklarının külfet olmadığını hatta cehenneme karşı bir kalkan olduklarını haber vermiştir. Cahiliye toplumunun ağır baskısı ve orantısız erkek egemenliğine karşı durarak “Anne ile evladının arasını ayıranın, Allah da kıyamet günü sevdikleriyle arasını ayırır.”¹⁵⁹ ikazıyla özellikle kız çocuklarına yapılan zulmü kınamış, konunun muhataplarını uyararak kız çocuklarına sahip çıkmıştır.

Hız. Muhammed’in (s.a.s) engin merhameti dünyaya gelen her çocuk için geçerlidir. Hangi milletten olursa olsun çocukların öldürülmesine asla razı olmamıştır. Nitekim Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855)¹⁶⁰ rivayet ettiği ancak isnadı munkatı kabul edilen¹⁶¹ bir hadis şöyledir: “Bir savaşta iki ordu arasında kalan birkaç çocuk ölmüştü. Sonradan Resûlullah (s.a.s) vaziyeti haber aldı ve son derece üzüldü. Aşhab onun bu derece üzüldüğünü görünce Ey Allahın Resûlü, niçin bu kadar üzüliyorsunuz? Onlar nihayet müşrik çocukları değil mi? dediler ve şu cevabı aldılar “Bu çocuklar, Allaha şirk koşan müşriklerin çocukları da olsalar, sizin en hayırlınız da müşriklerin çocuklarından değil mi? (Bu çocuklar müşrik çocukları da olsa günahsızdırlar.) Dikkat ediniz çocuk öldürmeyiniz. Her can fitrat-i İlahiyyeye göre yaratılmıştır.” Her ne kadar isnadı zayıf da olsa bu tür sahîh hadisler de vardır ve Hız. Peygamber (s.a.s) savaşlarda kadınların ve çocukların öldürülmesini yasaklamıştır.¹⁶² İnsanlık tarihinin her döneminde meydana gelen savaşlarda veya çeşitli nedenlerle acımasızca çocukların öldürüldüğü gerçeği ortada dururken, Hız. Muhammed’in (s.a.s) savaşta kadınların ve çocukların öldürülmesini kesin bir dille yasaklaması hatta savaş esnasında yanlışlıkla öldürülen çocuklar için bile önlemler alınmasını istemesi çocuk

¹⁵⁸ Buhârî, Zekât, 10; Müslim, Birr ve Sıla, 147.

¹⁵⁹ Tirmizî, büyü, 52; Dârimî, es-Sünen, Siyer, 39. Tirmizî’ye göre hadis hasen garîb hükmündedir. Muhakkik Şu’ayb el-Arnaûd bu hadisi; farklı tarikleri ve şahidleri olduğu için hasen kabul etmektedir. Bkz: Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, XXXVIII, s. 486.

¹⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, XXIV, s. 354.

¹⁶¹ Ali b. el-Medîni, el-İlel, thk: Muhammed b. Mustafa Âzamî, el-Mektebü’l İslâmî, Beyrut, 1980, s. 55.

¹⁶² Buhari, Cihad, 147, 148; Müslim, Cihad, 25, 26; Ebu Davud, Cihad, 111; Tirmizi, Siyer, 19; İbn Mâce, Cihad 30; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, XXXVIII, s. 138; Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ, Şerhu’s-Sünne, thk: Şu’ayb el-Arnaûd, Beyrut, 1983, XI, s. 11.

hakları konusunda asla taviz vermediğinin bir göstergesidir. Bu durum, Hz. Peygamber devrinde çocuklara verilen büyük değerin bir tezahürü kabul edilmelidir.

Hz. Peygamber (s.a.s) dünyaya gelen çocukların dokunulmaz olduklarının tebliği yanında, çocukları değerli kılacak söz ve davranışlardan geri durmamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.s) insanlara örnek olan uygulamalarından bir tanesi de dünyaya gelen bebeğe hayır ve bereket duaları yapmasıdır. Ashab-ı Kiram tarafından büyük ilgi gören bu uygulama, çocuğun dünyaya gelmesine duyulan memnuniyetin bir göstergesidir. Yeni doğan çocuklar Hz. Peygamber'e (s.a.s) götürüldüğünde Rasulullah (s.a.s) bir yandan hurma ile çiğnem yapar, bebeğin damağına sürer (tahnik)¹⁶³ ayrıca dua ederdi.¹⁶⁴ Resûlullah'ın (s.a.s) yaptığı bu duanın çocuklara bakan yönü yanında büyüklere huzur ve heyecan verdiği, dünyaya gözlerini yeni açmış çocuğun kıymetini hissettirdiği düşünülebilir. Hz. Muhammed (s.a.s) çocuklara gösterdiği bu ilgi ve alaka ile ebeveynlerin çocuklarını nimet bilip verilen bu nimet için Allah'a şükretmeleri gerektiği farkındalığını oluşturmuştur.

Torunu Hasan dünyaya geldiğinde kulağına tıpkı namaz vakitlerinde olduğu gibi ezan okumuştur.¹⁶⁵ Bazı rivayetlerde ise Resûlullah'ın, torunları Hasan ile Hüseyin'in doğumundan sonra kulaklarına ezan okuduğu ve her biri için akika kurbanı kestirdiği, her ikisinin de doğumlarının yedinci günlerinde sünnet edildiği nakledilmektedir.¹⁶⁶ Çocuğun kulağına ezan okunması, o dünyaya geldi diye şükür mahiyetinde kurban kesilmesi vb uygulamalar elbette çocukların değerini insanlara öğretir mahiyette olup, çocukların canlarına kasdetme alışkanlığı olan bir topluma çocukların değerini anlatır yönde atılan bir adımdır.

Ayrıca Hz. Peygamber'in erkek çocuklarının sünnet (Hitan) ettirilme olayına ehemmiyet verdiği görülmektedir. Doğumla birlikte çocuğa tanınan sünnet merasimi,

¹⁶³ Tahnik; hurma ezmesi veya bal gibi tatlı bir maddenin yeni doğan çocuğun damağına sürülmesi demektir. Günümüzde bu uygulama Türkiye'de ve çeşitli İslâm ülkelerinde farklı isimler altında ve değişik biçimlerde sürdürülmektedir. Geniş bilgi için bkz: Güler Zekeriya, "Tahnik", TDV İslâm Ansiklopedisi, 2010 İstanbul, c. 39, s. 416.

¹⁶⁴ Buhârî, Edeb, 109; Müslim, Tahâret, 101, Âdâb, 27; Ebû Dâvûd, Edeb, 116.

¹⁶⁵ Tirmizî, Edâhî, 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, VI, 10. Tirmizi rivayetin 'hasen ve sahih' olduğunu belirtmiştir.

¹⁶⁶ Tirmizî, Edâhî, 20; Ebû Dâvud, Edâhî, 21; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXXIX, 304.

onun hâfızasında dinî motiflerle bezenmiş bir hâtıra olarak yer tutar. Onun dinî değerlere bağlı bir kişilik kazanmasında olumlu rol üstlenir. Bu kanaate varan kimi fakihler, çocuğu namaza alıştırmayla ilgili hadisleri de dikkate alarak temyiz ile bulûğ çağları arasındaki zaman diliminin sünnet için daha uygun olduğunu söylemektedirler.¹⁶⁷ Erkekliğe atılan adım olarak halkımızda yer edinen sünnet, Hz. Peygamber'in hadislerinde fitrat gereği yapılan işler arasında sayılmıştır.¹⁶⁸ İşte Peygamber'in (s.a.s) tüm bu uygulamaları toplum nezdinde çocuğun dokunulmazlık haklarının korunmasına katkı sunmakta, çocukları olması gerektiği ölçüde değerli kılmaktadır.

4. Çocukların İsim Hakkı (Tesmiye)

Çocukların en temel haklarından biri de güzel bir isimle anılmalıdır. Hz. Peygamber Mâriye'den dünyaya gelen oğlu İbrâhim hakkında **وُلِدَ لِي اللَّيْلَةَ غُلَامٌ فَسَمَّيْتُهُ بِاسْمِ أَبِي** *“Bu gece bir oğlum doğdu; ona dedem İbrâhim'in adını verdim.”*¹⁶⁹ buyurmuştur. Bu nedenle doğumun ilk günü ad günü kabul edilerek yedinci gününe kadar çocuğa ad verilmesi tavsiye edilir. Bu isimlendirme (tesmiye) ebeveynlerin dünyaya gelen çocuklarıyla hukuklarının ilk başlangıcı olması hasebiyle büyük önem kazanmıştır. Aşağıda izah edileceği üzere isim konusu çocuk hakları ile yakından alakalıdır. Bu sebeple çocukların temel hakları bağlamında görüldüğünden onların haklarına katkı sunma amacıyla bir başlık altında ele alınmıştır.

Hadisler incelediğinde Hz. Muhammed'in (s.a.s) isim konusuna büyük önem verdiği ve konu üzerinde hassasiyet gösterdiği görülmektedir. Konu hakkındaki rivayetlerin, çocuklarla ilgili diğer birçok konudaki rivayetlere göre daha fazla olması dikkat çekicidir. Bu durum ismiyle müsemma olma düşüncesiyle (çocuğun aldığı isimle aynı ahlakî özellikleri taşıması) yorumlanabilir. Nitekim güzel bir isim zikredildiğinde çocuğun kendini ismiyle özdeşleştirebileceği ve hareketlerine yön verebileceği mümkün görülebilir. Zira Kur'an-ı Kerimde; **يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ**

¹⁶⁷ Bozkurt Nebi, “Sünnet”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2010 İstanbul, c. 38, s. 158.

¹⁶⁸ Buhârî, Libâs, 63, 64; Müslim, Tahâret, 49, 50.

¹⁶⁹ Müslim, Fezâil, 15 (2315); Ebû Dâvûd, Cenâiz, 24; Ahmed b. Hanbel, el-Müsneid, XX, 316.

نَجْعَلُ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا “Ey Zekerıyyâ! Biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermedik.”¹⁷⁰ buyurulmasından anlaşıldığı üzere ileriki yaşında Hz. Zekerıyyâ’ya (a.s) bahşedilen bu çocuk, bizzat Allah tarafından (yaşamak anlamında hayât masdarından gelir) Yahya diye isimlendirilmiştir.¹⁷¹ Bu durum, isim konusunun İslam’da bir anlam arz ettiğini göstermesi bakımıyla önemlidir. Resûlullah’ın (s.a.s) isim konusundaki hassasiyetini de bu bağlamda anlamak mümkündür. Nitekim Ebu’d-Derdâ’dan (r.a) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s) “Siz kıyamet gününde kendi isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız. Öyleyse isimlerinizi güzel koyunuz.”¹⁷² buyurmuştur. Ebu Musa el-Eşarî’nin (r.a) anlattığına göre çocuğu dünyaya gelince Hz. Peygamber çocuğuna “Mübarek olsun”¹⁷³ diye dua etmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.s) telkinleriyle sahabe bu konuya önem vermiş ve doğan çocuklarına isim vermesi/dua etmesi için Rasûlullah (s.a.s) götürmüşlerdir. Bu durumun sorumluluk duygusuyla birlikte manevî bir mutluluk vesilesi olduğu anlaşılmaktadır.

Resûlullah (s.a.s) anlamı güzel olup, zihinde olumlu çağrışımlar yapan isimlerin verilmesini tavsiye etmiştir. Çocuklarına Harb adını vermekte ısrar eden Hz. Ali’ye engel olmuş, torunlarına iyilik ve güzellik anlamlarına gelen Hasan, Hüseyin ve Muhsin gibi adlar vermiştir.¹⁷⁴ Diğer yandan Hz. Peygamber dünya ve ahirette çalışan-çalayan anlamına gelen “Haris” ile duyarlı-düşünceli demek olan “Hemmâm” isminin Allah katında en uygun isimlerden olduğunu bildirmiş¹⁷⁵, bir başka hadisinde ise “Şüphesiz sizin Allah’a en sevimli gelen isimleriniz Abdullah ve Abdurrahman’dır.”¹⁷⁶ buyurmuştur.

¹⁷⁰ Meryem, 19/7.

¹⁷¹ Aydın Mahmut, “Yahyâ”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2013 İstanbul, c. 43, s. 232.

¹⁷² Ebû Dâvûd, Edeb, 69; Ahmed b. Hanbel, el-Müsneid, XXXVI, s. 23; İbn Hibban, Sahih, VII, 528.

¹⁷³ Buhârî, Edeb, 109.

¹⁷⁴ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fi, el-Edebü’l-Müfred, thk: Semîr b. Emîn ez-Züheyri, Mektebetü’l-Maârif, Riyâd, 1998, s. 443. Heysemî’ye göre hadisin isnadı sahihtir. Bkz: Mecma’uz-Zevâid, VIII, s. 58.

¹⁷⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 61; Ahmed b. Hanbel, el-Müsneid, XXXI, 377. Şu’ayb el-Arnaûd’a göre Ebû Dâvûd’un rivayeti sahihtir.

¹⁷⁶ Müslim, Âdâb, 1.

Hız. Peygamber (s.a.s) çocuklara peygamber isimlerinin verilmesine de müsaade etmiştir. Muğire b. Şu'be, Resûlullah'ın (s.a.s) kendisini Necran bölgesine gönderdiğini anlatırken Necranlıların Kur'an'da Ey Harun'un kızkardeşi¹⁷⁷ diye okumuyormusunuz? Oysa Musa ile İsa arasında çok zaman geçmemiş midir? şeklinde bir soru yöneltince nasıl cevap vereceğini bilemez ve sonrasında bu durumu Hız. Muhammed'e (s.a.s) anlatır. Hız. Peygamber (s.a.s) “Kendilerinden önce geçen peygamberlerin ve salih insanların isimlerini kullandıklarını haber verseydin ya!” buyurmuştur.¹⁷⁸

Hız. Peygamber'in (s.a.s) isim verme konusunda telkinlerde bulunurken herhangi bir yaş sınırı belirlemediğini ve uygun görmediği isimlere müdahale ettiği söylenebilir. Tâbiîn nesli içinde Medine'nin yedi fakihinden biri kabul edilen Said b. el-Müseyyeb (ö. 94/713) babası vasıtasıyla dedesinden şöyle nakletmiştir: “Dedem, Resulullah'a (s.a.s) uğramış Resulullah (s.a.s) dedeme ismin ne? diye sorunca “Hazn” (yani sert yer)¹⁷⁹ diye cevap vermiştir. Resûlullah (s.a.s): «بَلْ أَنْتَ سَهْلٌ» “Hayır sen Sehl'sin (yani kolaysın)” deyince dedem “Ben, babamın bana verdiği ismi başka bir isimle değiştirmem! (Yani babamın verdiği ismi nasıl değiştireyim?) diye özür ileri sürüp eski ismini muhafaza etmiştir. İbnu'l-Müseyyeb: «فَمَا زِلْتُ فِيْنَا الْحَزُونَ بَعْدُ» Artık ondan sonra bizim ailemiz içinde sertlik, katılık (yâhud hüzn ve keder) devam edip durdu, demiştir.¹⁸⁰Burada İbnu'l-Müseyyeb'in “artık ondan sonra bizim ailemiz içinde sertlik, katılık devam edip durdu” demesi dikkat çekicidir ve isim konusunun önemine işaret etmektedir. İnsanlarda bir çocuğun, taşıdığı isimle yaşadığı zorlukların irtibatı bulunduğu düşüncesinin zamanla oluşması bu hassasiyetle alakalı görülebilir.

Hız. Aişe'den (r.anha) gelen rivâyetten anlaşıldığı üzere Rasulullah (s.a.s) çirkin ve anlamı güzel olmayan isimleri değiştirmiştir.¹⁸¹ Örneğin Âs (günah işleyen), Aziz

¹⁷⁷ Meryem, 19/28. Burada anılan Hârûn, Hız. Mûsâ'nın kardeşi peygamber olan Hız. Hârûn değildir. Kimine göre Hız. Meryem'in Hârûn adında bir kardeşi vardır ve anne babası gibi o da iffetli ve sâlih bir kimsedir. Bkz: Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2007 Ankara, c. 3 s. 597.

¹⁷⁸ Tirmizî, Tefsîrû'l-Kur'an, 20. Tirmizî'ye göre hadis hasen sahih garib bir hadistir.

¹⁷⁹ Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûrûddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Herevî, *Mirkâtü'l-mefâtih Şerhu Mişkâti'l Mesâbih*, I-IX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1422/2002, 1. Baskı, c. VII, s. 3010.

¹⁸⁰ Buhârî, Edeb, 108; Ebu Davud, Edeb, 62 (4956); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIX, 77 (23673).

¹⁸¹ Müslim, Edeb, 14; Tirmizî, Edeb, 66.

(izzetli), Atale (şiddet, sertlik), Şeytan, Hakem (hakim), Gurab (kuşların en kötüsü) Hubab (şeytanın ismi, yılan), Şihab (ateş) isimlerini değiştirmiştir. Şihab'ı Hişam, Harb'i Silm (sulh), Muzdaci'i (yatan) Münbais (kalkan) olarak değiştirmiştir. Afre (çorak) adını taşıyan bir araziye de Hadire (yeşillik), Şuabu'd-Dalale'i (sapıklık geçidi) Şuabu'l-Hüda (hidayet yolları) diye isimlendirmiş, Beni'z-Zinya'yı (zina oğulları) Beni'r-Rüşd (temiz oğulları) olarak değiştirmiştir.¹⁸² Rasulullah'ın (s.a.s) değiştirdiği bu isimlerin genel anlamda cahiliye kalıntısı olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Hz. Peygamber'in (s.a.s); Berre (günahsız) gibi açıkça kibir barındıran isimleri değiştirmiş hatta İbn Abbâs'ın (r.a) naklettiğine göre Resûlullah (s.a.s) (Birisi için) Berre'nin yanından çıktı, denilmesini kerih görmüştür.¹⁸³ Ebu Hureyre'den (r.a) nakledilen bir diğer rivayette ise bir kızın "Berra" adıyla kendi nefsinin tezkiye etmesini, uygun görmemiş ve ona "Zeyneb" adını vermiştir.¹⁸⁴ Ayrıca gözetip koruyan anlamına gelen ve Allaha ait bir isim olan "Kayyum" adlı bir kişinin ismini Abdulkayyum (Kayyum olan Allah'ın kulu) şeklinde değiştirmiş,¹⁸⁵ *"Allah indinde sözün en makbulü dördtür: Allah'ı tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur, Allah'dan başka ilâh yoktur ve Allah en büyüktür (sözleri). Bunların hangisinden başlasan sana zarar etmez. Ama sakın çocuğuna Yesâr (kolaylık), Rabâh (kazanmak), Necîh (başarmak) ve Eflah (kurtarmak) adlarını koymayasın!"*,¹⁸⁶ *"Azîz ve Celîl olan Allah katında en kötü isim, Melikü'l-emlâk (melikler meliki) diye isimlendirilen kimsenin adıdır."*¹⁸⁷ buyurmuştur.

Yukarıdaki hadisler dikkat alındığında Hz. Peygamber'in (s.a.s), isimlendirme konusunda anlam bakımından uygun olmayanları¹⁸⁸, övünmeye yol açabilecekleri,¹⁸⁹ Allah Teâlâ hakkında kullanılan ve (Kayyûm gibi) azamet ifade edenleri,¹⁹⁰ şirk isyan

¹⁸² Ebû Dâvûd, Edeb,70. Albanî rivayetin sahih olduğunu söylemiştir.

¹⁸³ Müslim, Âdâb, 16.

¹⁸⁴ Buhârî, Edeb, 108.

¹⁸⁵ Havlânî, Kâdî Abdülcebbâr, *Târîhu Dâreyyâ ve men nezele bihâ mine 'ş-sahâbe ve 't-tâbi 'în ve tâbi 'i 't-tâbi 'în*, thk., thk: Saîd el-Efgânî, Dâru'l-fikr, Matbaatü't-Terakkî, Şam 1369/1950. s. 33. Heysemî'ye göre rivayetin isnadında tespit edemediği raviler bulunmaktadır. Bkz: *Mecma'u'z-Zevâid*, VIII, s. 54.

¹⁸⁶ Müslim, Âdâb, 2.

¹⁸⁷ Buhârî, Edeb 114; Müslim, Âdâb 20.

¹⁸⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 70; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, thk: Semîr b. Emîn ez-Züheyrî, Mektebetü'l-Maârif, Riyâd, 1998, s. 443. Ayrıca bkz: Heysemî, *Mecma'uz-Zevâid*, VIII, s. 52.

¹⁸⁹ Müslim, Âdâb, 2.

¹⁹⁰ Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Câbiü'l-Ahâdis*, thk: Ali Cuma, ts, b.y.y, XXXVIII, s. 402.

ve kibir unsuru taşıyanları onaylamadığı,¹⁹¹ ferdî olarak verilmesini uygun görmediği isimlerin bulunduğu ancak kendi isminin verilmesine müsaade ettiği¹⁹² görülmektedir. İbn Hacer'e (ö. 852/1449) göre Hz. Ömer (r.a), Peygamberlere saygı göstererek isimlerine layık olamama ihtimalini dikkate alarak peygamberlerin isimlerinin verilmesini uygun görmemiştir.¹⁹³

Bununla birlikte Hz. Peygamber'in bazı isimleri umulan iyiliklere işaret sayması (Tefe'ül)¹⁹⁴ sebebiyle olmalıdır ki Türk toplumunda çocuğu yaşamayan bazı aileler son doğan çocuklarına Yaşar, çok çocuğu olanlar sonuncusuna Dursun, Yeter, Songül, yalnız kız çocuklarına sahip olanlar da Döndü gibi adlar koyarak tefe'ül etmişler ve bu manaların çocuklarında gerçekleşmesini arzulamışlardır. Bu tutumlarda herhangi bir mahzur görülmemiştir.¹⁹⁵

Dünyaya gelen çocuğa güzel bir isim vermek çocuğa verilen değer ve sonrasında verilecek güzel terbiyenin göstergesi ve başlangıcı olması hasebiyle önemlidir. Çocuğa güzel isim vermeyi çocuğun babası üzerindeki haklarından sayan¹⁹⁶ Hz. Peygamber'in (s.a.s) isim konusunun psikolojik yönünde göz ardı etmediği, bu manada arazilere verilen olumsuz adları dahi değiştirdiği, büyük küçük demeden isim konusu üzerinde durduğu ve bu konuda tavizsiz bir yol izlediği geçen rivayetlerde açıkça görülmektedir.

B. Çocukların Bakımı ve Korunmaları

Bi'setle birlikte Hz. Muhammed toplum içindeki yanlış tutum ve davranışları tedrici bir usul çerçevesinde ivedilikle düzeltme yoluna girmiştir. Bu durumu Kur'ani bir müdahale olarak isimlendirmek kanaatimizce yanlış olmaz. Müslüman olacıklardan biat alınırken çocukların can güvenliğinin şart koşulması ve “çocuklarını öldürmeyecekleri”¹⁹⁷ kaydıyla biatların alınması, gerekirse çocuklar için savaşmanın

¹⁹¹ Buhârî, Edeb, 108; Müslim, Âdâb, 14; Cihad, 89; Ebû Dâvûd, Edeb, 70.

¹⁹² Buhârî, Menâkıb, 20.

¹⁹³ İbn Hacer, Askalânî Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, thk: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379, X, s. 576.

¹⁹⁴ Bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s) “Tefe'ül nedir?” sorusuna ‘Herhangi birinizin duyduğu güzel, hayırlı bir sözdür’ cevabını vermiştir. Bkz: Buhârî, Tıb, 42.

¹⁹⁵ Aras, M. Özgü, “Ad Koyma”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1988 İstanbul, c, 1, s. 333.

¹⁹⁶ Heysemî, *Mecma'uz-Zevâid*, VIII, s. 48.

¹⁹⁷ Bkz: Mümtahine, 60/12.

bile göz önüne alınması ve bu bağlamda “Size ne oldu da Allah yolunda ve “Rabbimiz, bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!” diyen çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşıyorunuz?”¹⁹⁸ denilmesi, Hz. Yakub (a.s) örneğinde olduğu gibi çocuklar hakkında koruma hissinden bahsedilmesi¹⁹⁹ hep çocukların bakımı ve korunmaları içindir ve bu konuda birçok rivayet olduğu gibi mezkûr ayetlerden anlaşıldığı üzere, çocukların bakımı ve korunmalarına Kur’an- Kerimde ehemmiyet verilmiştir.

Kur’an-ı Kerim çocukların bakımına ayrıca dikkat çekerken bu konuda ebeveynlere erken dönemde çok önemli sorumluluklar yüklemiştir. İlgili ayette²⁰⁰ emzirilme çağındaki çocuklar korunmuş ve ilk andan itibaren asli bir ihtiyaç olan çocukların emzirilmesi meselesine hassasiyetle dikkat çekilmiştir.

Öte yandan nafaka vb. sorumluluk babaya verilmek suretiyle çok daha özel bir hukuk oluşturulmuştur. “Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşılamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir.”²⁰¹ meâlindeki ayette yine dikkat edileceği gibi çocuğun hakkı her aşamasıyla söz konusu edilmiştir. Bu, çocuk hakları konusunun Kur’an’da ehemmiyetle zikredildiğinin bir göstergesidir.

Çocukların bakımları ve yetiştirilmelerinin kendine özel zorlukları inkâr edilemez bir gerçektir. Bu süreçte bazı anne babalar sabredemeyip çocuklara kırıcı söz ve fiillerde bulunabilmekte hatta bazı zorlukları yüklenmekten çekinip çocuklarını terk edenler dahi çıkmaktadır. Ancak merhametli bir bakış açısıyla bu zorluklara tahammül göstermek mümkün olabilir.

Hz. Peygamber de (s.a.s) insanlara ebeveynlik öğretisinde bulunurken çocukların yetiştirilmesinde ve çeşitli konulardaki bakımlarının zorluğu yanında Allah’tan bir nimet olduklarının bilincini vermiştir. Rasulullah’ın (s.a.s) torunlarından

¹⁹⁸ Nisa, 4/75.

¹⁹⁹ Bkz: Yusuf, 12/67.

²⁰⁰ Bakara, 2/233.

²⁰¹ Talak, 65/6.

birini kucağına alıp severken şöyle söylediği rivayet edilir: “Siz çocuklar insanı cimri, korkak, bilgisiz kılacak şekilde meşgul edersiniz, Siz Allah’ın güzel kokulu nimetlerinden sayılırsınız.”²⁰² Bu hadiste görüleceği üzere Rasulullah’ın (s.a.s), “siz çocuklar” diye başlayıp zorluk ifade eden cümlelerden sonra “Allah’ın güzel kokulu nimetleri” ifadesi ile çocukları tavsif etmesi, tüm zorluklara rağmen onların haklarına saygı göstermeyi, onları sevmeyi ve onlar dolayısıyla düşülen sıkıntılara sabretmenin kıymetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

1. Çocukları Her türlü Tehlikelere Karşı Koruma

Hız. Peygamber (s.a.s) çocuklar hakkında her türlü tehlikeye karşı önlem alınmasını istemiş ve tehlikelere karşı korunmaları gerektiğine: *(Güneş batıp) gece karanlığı geldiği yahut gecenin bir kısmı hasıl olduğu zaman çocuklarınızı (dışarı çıkmaktan) men ediniz. Çünkü şeytanlar o sırada dağılırlar (faaliyete geçerler).*”²⁰³ hadisinde görüleceği üzere karanlıkta oluşabilecek tehlikelere dikkat çekmiş insanlardan çocuklarını korumalarını istemiştir. Bir diğer hadisinde toplumu özel ve genel anlamda tehlikelere karşı uyarmıştır. “Sizler bir yerde taun hastalığı çıktığını işittiğiniz zaman, o taunlu yere girmeyiniz. Taun sizin bulunduğunuz yerde meydana gelirse, sakın sizler oradan dışarı çıkmayınız.”²⁰⁴ Çocukların zayıf bünyelere sahip oldukları da göz önünde bulundurulursa Hız. Peygamber’in (s.a.s) bu uyarısını, bulaşıcı hastalıklara karşı çocuklara koruyucu tedbirler alma yönünde değerlendirmek yerinde olacaktır.

Hız. Peygamber (s.a.s) çocukları görünür-görünmez hertürlü tehlike ve zorluklardan korumayı amaçlamış, nazar gibi hallere de kayıtsız kalmamıştır. Amcaoğlu Ca’fer b. Ebu Talib (ö. 8/629), Mute Savaşında şehit düşünce eşi Esmâ bnt. Umeys, üç yetimiyle geride kalmıştı. Hız. Muhammed (s.a.s), bu yetimlerle bizzat ilgilenmiş, küçük yavrulara şefkat ve merhamet göstermiştir. Hız. Ca’fer’in üçüncü gün taziyesine gelince “Artık kardeşim için ağlamayın” buyurmuş, garip bir halde dizilmiş yetimleri görünce onları tıraş ettirmiştir.²⁰⁵ Zaman içinde Hız. Muhammed (s.a.s),

²⁰² Tirmizî, Birr ve Silâ, 11. Heysemi’ye göre hadisin ricali sika ravilerden oluşmaktadır. Bkz: *Mecma’uz-Zevâid*, X, 54.

²⁰³ Buhârî, Bed’ul-Halk, 11.

²⁰⁴ Buhârî, Tıb, 30.

²⁰⁵ Ebû Dâvûd, Teraccül, 12; Nesâî, Zinet, 57; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, s. 279.

çocukların iyice zayıflamış olduklarını görünce anneleri Esma'ya ihtiyaçlarının olup olmadıklarını sormuş, Esma “Hayır bir ihtiyaçları yok; ancak onlara çabuk nazar değişiyor” demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber “*Öyleyse onlara rukye yap*” demiştir. Esma (r.anhâ) rukye²⁰⁶ yapması için Resûlullah’a ricada bulunduğu anda ise bir anne olarak Esma’nın bütün şefkat ve merhametiyle çocuklarına kendisinin dua okumasını istemiştir.²⁰⁷ Hz. Muhammed’in (s.a.s) bu tavrı, anne ile çocuk arasındaki bağın kuvvetini göstermesi açısından da güzel bir örnektir.

Nazar konusuna Kur’an-ı Kerim’de de işaret edildiğini söylemek mümkündür. Nitekim ilgili ayette Hz. Yakub’un yiyecek temini için oğullarını ikinci kez Mısır’a gönderirken²⁰⁸ gerek güvenlik açısından gerekse kem gözlere mahrum kalmamak için şehre değişik kapılardan girmelerini tavsiye ettiği zikredilir.²⁰⁹

Hz. Muhammed (s.a.s), söz ve uygulamalarıyla önceden kendi elleriyle çocuklarının canına kıyan insanlara, çocukları her türlü tehlikelere karşı korumaları hususunda tebliğde bulunmuş, çocukları tehlikelere karşı koruma yönünde telkinlerle uyarmıştır.²¹⁰

2. Sağlam Bir Aile Yapısı Oluşturmak

Aile içinde çocukların hakkının korunması ancak sağlam bir evlilik akdiyle, salih bir baba salih bir anne ile mümkün olabilir. Bu nedenle Hz. Muhammed (s.a.s) çocukların her türlü haklarının korunması ve ahlaklı çocukların yetişmesi için sağlam aile yapısının oluşmasını teşvik etmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.s) bu tutumu, problemleri derinlemesine kavraması ve kökten çözüm üretme düşüncesiyle ayrıca izah edilebilir.

Resulullah’ın (s.a.s) Abdullah b. Amr b. el-As’ı “*Çocuğun senin üzerinde hakkı var*”²¹¹ diyerek uyarması, ebeveynlerin çocukları hakkında hassas olmaları gerektiği şeklinde bir uyarı niteliğindedir. Hz. Peygamber’in anne ve babaların sorumluluklarının bilincinde olmalarını arzu etmesi, ebeveynlere ailevî münasebet

²⁰⁶ Geniş bilgi için bkz: Çelebi, İlyas, “*Rukye*”, DİA, XXXV, 220, İstanbul, 2008.

²⁰⁷ Bkz: Müslim, Selam, 60.

²⁰⁸ Bkz: Yusuf, 12/67.

²⁰⁹ Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr el-Bağdâdî, *Câmi’u’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, thk: Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü’r-Risâle, 1. bs, 2000, XVI, s. 164-165.

²¹⁰ Buhârî, Eşribe, 22.

²¹¹ Müslim, Sıyâm, 183.

öncesinde hem kendilerini hem de çocuklarını şeytandan uzak kılmasını dileyerek Allah’a niyazda bulunmalarını tavsiye ettiği hadisinde de görülebilir. Cinsî münasebetle ilgili bu hadiste “Allah’ın ismiyle, Allah’ım, bizi ve bize vereceğin evladımızı şeytanın şerrinden muhafaza eyle!”²¹² duası ilkin çocuklara karşı hayırlı bir bakışın göstergesi olmakla birlikte, iyi bir çocuk yetiştirme arzusunun da bir işaretidir. Bu telkinle ebeveynlerde bir bilinç oluşmakta, bunun neticesinde sorumluluklarının farkında olmaları istenmektedir.

Resulullah (s.a.s) evlilik müessesesine büyük önem vermiş ve evlilik hakkında “Kadın, dört şeyi için nikah edilir; malı, soyu, güzelliği ve dini; sen dindar olanını seç ki, evin/elin bereket bulsun.”²¹³ hadisinde olduğu gibi evleneceklerle önerilerde bulunmuştur. Mezkûr hadisin sonunda geçen “تَرَبُّتٌ يَدَاكَ” elin bereket bulsun ifadesinin bereket, huzur bulma, mutlu bir aile oluşturma vb. anlamlarda kullanılmış olduğunu aşıkardır.

Hiz. Muhammed’in (s.a.s) tavsiyeleri mutlu bir aile ocağını kurmaya destek mahiyetindedir. Bu destek Hiz. Peygamber’in (s.a.s) ailede temel olarak dine vurgu yapması şeklindedir. Çünkü İslam dini ebeveynlere her anlamda sorumluluklar yüklemiştir. Dini hassasiyete sahip olan insanların sorumluluklarının farkında olacaklarına ve çocuklarına bir emanet bilinciyle muamelede bulunacaklarına dikkat çekilmiştir.

3. Çocuk Sağlığı ve Beslenme

Hiz. Muhammed (s.a.s) başta babalar olmak üzere rızıklarını temin etmekle yükümlü ebeveynleri uyarmış, dünyaya gelmelerine vesile oldukları çocuklarının beslenmelerine azami derecede dikkat etmeleri gerektiğine كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يَخْسَ، عَمَّنْ يَمْلِكُ “Bir kimseye günah namına sahibi bulunduğu kimselerin yiyeceğini vermemesi yeter.”²¹⁴ hadisiyle dikkat çekmiştir. Hiz. Âişe’den (r.anha) rivayet edilen hadise göre Hind bint Utbe (ö. 14/635) “Ey Allah’ın Resûlü, (kocam) Ebû Sufyân cimri bir adamdır. Bana ve çocuğuma yetecek nafakayı vermez. Ancak ben o bilmeden,

²¹² Buhârî, Bed’ul-halk 11; Müslim, Nikâh, 18.

²¹³ Buhârî, Nikah, 16.

²¹⁴ Buhari, Nafakât, 3; Müslim, Zekât, 40; Cihad, 50.

malından alıp harcarım, ne buyurursunuz? diye sorduğunda Hz. Peygamber (s.a.s): *“Onun malından örfe göre sana ve çocuğuna yetecek miktarı al!”*²¹⁵ buyurmuştur.

Hz. Peygamber’in (s.a.s), bir kadının kocasının parasıyla gizlice harcama yapmasına izin vermesi, kadın ve çocuklara gösterdiği şefkatiyle izah edilebilir. Ancak bu rivayet aynı zamanda çocuklara bakmanın, onları beslemenin çocukların ebeveyn üzerindeki hakları olduğu sonucu da ortaya koymaktadır. Zira Hz. Muhammed’in (s.a.s), bir kimsenin haberi olmadan malından bir kısmının alınmasına müsaade etmeyeceği bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber’in azatlısı Sevbân b. Bücdüd’ün (ö. 54/674)²¹⁶ naklettiği *“Bir kimsenin infak edeceği en faziletli dinar, çocuğuna infak ettiği dinar ile Allah yolunda hayvanına infak ettiği dinar bir de yine Allah yolunda arkadaşlarına sarf ettiği dinardır.”*²¹⁷ hadiste kişinin eşine ve çocuklarına bakmasının önemine işaret edilmektedir. Ebû Hüreyre’den gelen bir diğer rivayette *“Allah yolunda infak ettiğin bir dinar, köle azadı için infak ettiğin bir dinar, bir fakire sadaka olarak verdiğin bir dinar, ailene sarf ettiğin bir dinar arasında sevabı itibarı ile en büyüğü ailene sarf ettiğindir.”*²¹⁸ buyurulurken insanların bakmakla yükümlü olduklarına yaptıkları harcamalara teşvik edildiği görülmektedir. Nitekim konu *“Müslüman, Allah’ın rızasını hesaba katarak aile efradına infakta bulunursa, bu onun için bir sadaka olur.”*²¹⁹ hadisinde olduğu gibi sıklıkla vurgulanmakta, ebeveynlerin çocuklarına yaptığı fedakarlıkların İslamda çok değerli bulunduğu açıkça görülmektedir.

Resûlullah (s.a.s) anne babaların çocuklarına ilgisiz kalmamaları için gerekli telkinlerde bulunmuştur. Örneğin Hz. Aişe’nin (r.anha), fakir bir kadının elindeki tek hurmayı yemeyip çocuklarına merhamet ederek vermesini işitince kadının, elindeki

²¹⁵ Buhârî, Nafakât, 9.

²¹⁶ İbn Mende, Muhammed b. İshak el-Abdî, *Ma’rifetus-Sahabe*, thk: Âmir Hasan Sabrî, İmârât matbaası, 1. bs, 2005, s. 359.

²¹⁷ Müslim, Zekât, 12.

²¹⁸ Müslim, Zekât, 39.

²¹⁹ Müslim, Zekât, 48.

bir hurmayla dahi çocuklarını besleme fedakarlığı göstermesini ateşe karşı kendini koruma olarak nitelendirmiştir.²²⁰

Resulullah (s.a.s) çocukların sağlığı ve bakımında giyiminden beslenmesine ve diğer bakımları için yapılan harcamalara dikkat çekmiştir. Bu uğurda verilen emekleri takdir etmiş, kişinin çocuklarına yaptığı harcamanın en değerli sadaka olduğunu bildirmiştir. Bu sadakayı Allah yolunda verilen sadakadan da üstün olmakla tavsif etmesi çocuklara bakma konusunda ebeveynlere verilen büyük bir mesaj, aile efradını ihmal etmesinin günah olarak kişiye yeter olduğunu söylemesi, çocuk hakları konusunda önemli bir farkındalıktır.

4. Çocuklara Sevgi ve Merhametle Davranmak

Kur'an'da "Alemlere rahmet"²²¹ olarak gönderildiği ifade edilen Hz. Muhammed'in (s.a.s) bu rahmeti, başta aile efradını kuşatmış, eşlerine ve çocuklarına karşı son derece merhametli bir hayat tarzı olmuştur. Hz. Enes (r.a.) Resûlullah'ı (s.a.s) anlatırken "Ailesine karşı ondan daha şefkatli olan hiç kimseyi görmedim."²²² demiştir. Hz. Muhammed (s.a.s) o günün toplumunda yadırgansa da torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i sırtında gezdirmiştir.²²³ Çocukların başlarının dahi okşanmayıp sevgiden mahrum bırakıldığı bir zamanda Hz. Muhammed'in (s.a.s), bu şefkati çocukların temel hakları bağlamında yeni bir devrin başlangıcı olmuştur.

Ebu Hureyre'nin (r.a) naklettiğine göre "Resulullah (s.a.s) torunu Hasan'ı öpmüştür. O sırada yanında sahabe el-Akra' b. Habis et-Temîmî (ö. 33/654) oturmaktadır. el-Akra 'Benim on tane çocuğum var; onlardan hiçbirini öpmedim' deyince "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz" buyurmuştur.²²⁴ Bu rivayeti "Bedevilerden bir takım insanlar Resulullah'ın (s.a.s) yanına geldiler. "Siz çocuklarınızı öper misiniz?" diye sordular. O da 'Evet!' cevabını verdi. Gelenler

²²⁰ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 71; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XL, s. 61. Muhakkik Şu'ayb el-Arnaûd'a göre hadis sahihtir.

²²¹ Enbiya, 21/107.

²²² Müslim, Fedâil, 15.

²²³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, III, 52. Heysemî'ye göre hadisin isnadı zayıftır. Bkz: *Mecma'uz-Zevâid*, IX, s. 182.

²²⁴ Buhârî, Edeb, 18.

‘Vallahi biz öpmeyiz’ dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s) *“Allah sizden rahmeti aldıysa ben (vermeye) malik olur muyum?”*²²⁵ hadisi de destekler.

Enes b. Malik’in (r.a.) anlattığı şu haber de Hz. Peygamber’in çocuklara olan sevgi ve merhametinin bir tezahürüdür; Hz. Peygamber son çocuğu dünyaya geldiğinde ona “İbrahim”²²⁶ adını vermiş ancak bu sevincin üzerinden bir buçuk yıl gibi bir zaman geçince oğlu Rahmete kavuşmak üzereyken oğlu için iki gözü yaş dökmeye başlamıştır. Bu defa Abdurrahman b. Avf, Hz. Peygamber’in ağlamasına taaccüp etmiş “Sen de mi ağlıyorsun yâ Resûlallah?” deyince ona *“Ey Avf oğlu! Bu hal, bir rahmet ve şefkattir!”* buyurmuş, şöyle demiştir: *“Şüphesiz göz ağlar, kalp de mahzun olur. Biz Rabbimizin razı olacağı sözden başka söz söylemeyiz. Ya İbrahim! Bizler senin ayrılığınla pek mahzun ve kederliyiz.”*²²⁷

Hz. Peygamber’in (s.a.s) torunu Hasan, üzerine idrarını kaçırınca sütanne Ümmü’l-Fadl çocuğa kızar ve vurur. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona *“Allah seni ıslah etsin! Oğlumun canını acıttın!”*²²⁸ diyerek tepki gösterir. Yine Hz. Peygamber’i ziyarete gelen Ümmü Halid’in kızı, mübarek sırtındaki bene dokunduğundan dolayı babası tarafından azarlanınca Hz. Muhammed (s.a.s) *“Bırak onu (dokunsun)”*²²⁹ diye buyurmuştur. Hz. Peygamber’in çocuklara olan şefkat ve merhametini en iyi özetler mahiyette olan rivayetlerden biride şudur: *“Bazen kıraati uzatma niyetiyle namaza başlıyorum; bir çocuğun ağlayışını duyunca annesinin ona gösterdiği şefkatten dolayı yaşayacağı tedirginliği düşünerek namazı hafif kıldırıyorum.”*²³⁰

Bütün çocuklar, büyüklerinden merhamet görmek ister. Bu, onların en temel hakkıdır. Hz. Muhammed’in (s.a.s) merhameti ise tüm çocukları kapsayıcı bir özellik arz eder. Hz. Peygamber’in çocuklara göstermiş olduğu bu sevgi ve merhamet Allah vergisi bir özelliktir. Hz. Enes’in (r.a) anlattığı şu olay bu durumun göstergesidir: “Bir Yahudi çocuğu vardı. Hz. Peygamber’e hizmet ederdi. Bu çocuk hastalanınca

²²⁵ Müslim, Fezâil, 15; İbn Mâce, Edeb, 3.

²²⁶ Ebu Davud, Cenâiz, 28.

²²⁷ Buhârî, Cenâiz, 42; Müslim, Fedâil, 62; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 23.

²²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, XLIV, s. 450. Muhakkik Şu’ayb el-Arnaûd’a göre hadisin isnadı sahihtir.

²²⁹ Buhârî, Edeb, 17.

²³⁰ Buhârî, Ezan, 65; Müslim, Salat, 192.

Peygamber (s.a.s) ziyaretine geldi. Başının yanında oturdu. Çocuğa “İslâm’a gir!” buyurdu. Çocuk yanında bulunan babasının yüzüne baktı. Babası: Ebu’I-Kasım’a itaat et (yani O’nun emrini kabul et), dedi. Bunun üzerine o çocuk hemen (şehadet kelimelerini söyleyip) Müslüman oldu. Hz. Peygamber onun yanından ayrılırken “*Bu çocuğu cehennem ateşinden kurtaran Allah’a hamdolsun*” diye buyurdu.²³¹

Hz. Peygamber (s.a.s) “*Küçüklerimize merhamet ve sevgi, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.*”²³² buyurarak, öncelikle küçüklere merhamet etmeyi zikretmiştir. Bu rivayetten, saygı ve sevginin karşılıklı olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu manada çocuklara gösterilen merhamet mutlaka karşılık bulacaktır. Kur’an-ı Kerim’de bu duruma “...Onlardan (anne ve baba) biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle. Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. “Rabbim! “Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse” şimdi sen de onlara merhamet göster” diyerek dua et.”²³³ ayetinde de işaret edilmiştir. Böylelikle Hz. Peygamber “*Merhamet edene Rahmân da merhamet eder. Siz yerdekilere merhamet edin ki, göktekiler de size merhamet etsin.*”²³⁴ buyurmakla merhamet duygusunu hayatın merkezine koymuştur. Toplumun en masum bireyleri çocuklara karşı insanların bu duyguyu kazanmalarını özendirmiştir. Bu, Resûlullah’ın söz ve uygulamalarında çocuklara karşı merhamet duygusunu ön plana çıkartır.

5. Çocuklarla İletişim ve Beraberlik

Resûlullah’ın çocuklarla olan iletişiminin temelinde onlara karşı sevgi ve merhamet duygusunun en ön planda olduğu görülür. Hz. Peygamber’in (s.a.s) çocuklarla olan diyaloguna benzer bir tutumu ise Kur’an-ı Kerim’de Hz. İbrahim ve Hz. İsmail örneğinde görmek mümkündür. Baba oğul adeta arkadaş gibidir; beraber çalışmakta, birlikte tövbe ve dua etmektedirler. Kur’an onları şöyle tanıtır: “*İbrâhim İsmâil’le birlikte Kâbe’nin temellerini yükseltiyordu: Ey rabbimiz! Bizden bunu kabul*

²³¹ Buhârî, Cenâiz, 78.

²³² Ebû Dâvûd, Edeb, 66; Tirmizî, Birr, 15; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, s. 257. Şu’ayb el-Arnaûd’a göre hadis sahihtir.

²³³ İsra, 17/ 23-24.

²³⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 66. Muhakkik Elbani, hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

*buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et. Şüphesiz tövbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin. Soyumuz içinden, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi çıkar rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi.”*²³⁵ Bununla birlikte Kur'an Hz. Nuh'un (a.s) yıllarca tebliğine olumlu yanıt vermese de çocuğuna “oğulcuğum”²³⁶ diye hitap etmekle, öyle bir evladı muhatap alarak konuşmakla ve son anına kadar iletişimi kesmeyip hakka davet etmekle öne çıkartır.

Hz. Peygamber (s.a.s) işte bu nebevî üslubu devam ettiren bir peygamber olmakla örnek takdim edilmiştir. O, çocukları değerli görüp muhatap almıştır. Her şart ve ortamda çocuklarla ilgilenmiş onlara zaman ayırmıştır. Onları şefkat kanatları altına almıştır. Örneğin Hz. Peygamber'e mevsimin ilk meyvesi sunulmuş ise ona bereket duası yapmış ardından o meyveyi orada bulunan en küçük çocuğa ikram ederek²³⁷ ender bir merhamet ve büyük bir nezaket örneği göstermiştir. Hz. Peygamber'in bu tür tutum ve davranışları çocuklara toplum içinde tanınması gereken haklar bağlamında anlamlıdır. Ayrıca, toplum içinde çocuğun konumunu olumlu yönde belirlemeye yönelik bir adım olarak kabul edilmelidir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s) uygulamalarının netliği ve sözlerinin ikna etme özelliği, cahiliye kalıntısı düşüncelerin yıkılma sürecini başlatmıştır. Nitekim Resûlullah (s.a.s), hutbe irad etmekte iken torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin üzerlerinde kırmızı bir gömlekle mescide girmişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.s) bu sırada minberden inmiş, onları kucağına almış ardından minbere çıkmış ve onları önüne oturtup şöyle hitap etmiştir: “Allah'ım ne doğru söylemiş ‘Mallarınız ve çocuklarınız ancak bir imtihan vasıtasıdır.’”²³⁸ Şu iki çocuğun durumlarına baktım yürüyorlar tökezleyip düşüyorlar dayanamadım konuşmamı keserek onları kaldırdım.”²³⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.s) buna benzer tutum ve davranışları insanları

²³⁵ Bakara, 2/ 127- 128- 129.

²³⁶ Hud, 11/42.

²³⁷ Müslim, Hac, 474.

²³⁸ Enfal, 8/28.

²³⁹ Tirmizî, Menâkıb, 30; Nesâî, Cum'a, 30. Tirmizî'ye göre hadis, hasen garib hükmündedir.

olumlu yönde etkilemiştir. O'nun bu şekilde kararlı duruşu, toplumda yer edinmiş pek çok olumsuzlukların yok olmasını ve kısa zamanda çocuklar hakkında doğru hareketlerin kazanılmasını sağlamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.s) bu bağlamda çocukların hal ve hatırlarını sorması,²⁴⁰ çocuklara rastladığında onlara selam vermesi²⁴¹ çocukların dünyasında Hz. Muhammed'e (s.a.s) karşı büyük bir muhabbete vesile olmuştur. Nitekim Câbir b. Semure'nin naklettiği hadis bu hususta örnek olarak zikredilebilir. Hadis şöyledir: *“Resulullah ile birlikte öğle namazını kıldım. Sonra o, ailesinin yanına gitmek üzere çıktı. Onunla birlikte bende çıktım. Yolda onu çocuklar karşıladılar. Onların her birinin yanaklarını teker teker okşamaya başladı. Benimde yanağını okşadı. Elinde öyle bir serinlik ve hoş koku hissettimki sanki elini attarın (koku satanın) sepetinden çıkarmıştı.”*²⁴²

Hz. Peygamber'in çocuklarla olan iletişimine dair pek çok hadis örnek olarak verilebilir. Örneğin Resulullah'ın (s.a.s) seferden dönerken çocukların kendisini karşılamak üzere koşuşturmaları ve onlardan kimini bineğinin önüne, kimini arkasına bindirmesi ve bu şekilde şehre girmesi,²⁴³ çocuklara özel dualar etmesi,²⁴⁴ bazen onlara sır vermesi,²⁴⁵ çocukların kendisine biat ederek bağlılıklarını ifade etmelerine izin vermesi²⁴⁶ gibi... Bu örneklerde Hz. Peygamber'in çocukları tıpkı büyük insan gibi muhatap alması da söz konusudur. Hz. Muhammed (s.a.s) çocuklara olan bu yaklaşımı ve çocuk haklarını ön plana çıkarması neticesinde, Mescidi Nebevî'de vakit namazlarında bile erkeklerin arkasında saf olacak kadar çocuk bulunmasını sağlamıştır.²⁴⁷

²⁴⁰ Buhârî, Edeb, 81.

²⁴¹ Süyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-Câmi'u's-Sağir*, Hadis no: 9145. Muhakkik Elbânî hadisin sahih olduğunu ifade etmektedir.

²⁴² Müslim, Fedâil, 80. Ayrıca bkz: Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, XV, s. 85.

²⁴³ Ebû Dâvûd, Sünen, Cihâd, 60. Elbânî'ye göre hadis sahihtir.

²⁴⁴ Buhârî, Edeb, 27.

²⁴⁵ Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 68.

²⁴⁶ Müslim, Âdâb, 25.

²⁴⁷ Ebû Dâvûd, Salât, 96. Elbanî'ye göre hadis zayıftır. İsnadındaki Şehr b. Havşeb “vehm” yapmakla tanınmaktadır. Bkz: Elbânî, Muhammed Nâsır b. Nuh, *Za'îfü Ebî Dâvûd, Müessesetü Gırâs, Kuveyt*, 1423, I, s. 234.

H. Peygamber'in çocukları büyük insan gibi görüşlerine değeri vererek muhatap alması, gençlerin ve çocukların istenilen özgüveni içinde yetişmelerini sağlamıştır. Örneğin H. Aişe'den (r.anha) rivayet edildiğine göre bir genç kız Aişe'nin (r.anha) yanına gelerek "Babam beni sadece itibar kazanmak için kardeşinin oğluyla nikahladı. Halbuki ben istemiyordum" demiştir. Bunun üzerine H. Aişe "Resûlullah (s.a.s) gelinceye kadar burada otur, bakalım" demiş, Resûlullah (s.a.s) eve gelince durumu kendisine haber vermiştir. Resulullah (s.a.s) kızın babasına haber göndermiş, kızının fikrini alıp almadığını sormuştur. Bu esnada kız "Ey Allah'ın Resulü! Babamın yaptığı işe karşı değilim fakat evlenme işinde bizlerinde söz hakkı var mı? onu öğrenmek istemiştin."²⁴⁸ demiştir.

Sahabi Amr b. Selime Ebu Bureyd el-Cermî'nin (ö. 85/705) kendi dilinden anlattığı şu rivayet de hâdiseyi doğrular ve Rasulullahın çocukları toplum içinde konumlandığı düzeyi açıklar niteliktedir: "Biz halkın Peygamber'i (s.a.s) ziyarete gidip geldikleri yol üzerinde bulunan bir yerleşim bölgesinde idik. İnsanlar ziyaretten dönerlerken bize uğrarlar ve 'Resulullah (s.a.s) şöyle buyurdu' diye konuşurlardı. Ben zeki bir çocuktum. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'den pek çok ayet ezberledim. Babam bir defa kabilesinden bir heyet içerisinde Peygamber'e (s.a.s) elçi olarak gitmişti. Resulullah (s.a.s) onlara namazı öğretip '*Kur'ân-ı Kerimi en çok bileniniz size imam olsun*', buyurdu. İçlerinde ezberinde en çok Kur'an-ı Kerim bulunan kimse olduğum için, Kur'ân-ı Kerim'i en çok bilenleri bendim. Beni öne geçirdiler. Onlara üzerimde sarı küçük bir hırkam olduğu halde imamlık yaptım. Secdeye vardığım zaman hırka, vücudumdan sıyrılıp kasılıyordu. Kadınlardan biri "İmamınızın avret mahallini bizden gizleyiniz" dedi. Bana Umman kumaşından bir gömlek satın alıverdiler. Müslümanlıktan sonra onun kadar hiçbir şeye sevinmiş değilim. O vakit yedi yahut sekiz yaşında iken imamlık yapıyordum."²⁴⁹ Burada Resulullah'ın yedi-sekiz yaşlarında bir çocuğun imametine müsaade etmiş olması, İslamiyetin ilk dönemlerine has bir durum olarak yorumlanabilir.

²⁴⁸ Nesâî, Nikâh, 36. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XII, s. 494. Muhakkik Şu'ayb el- Arnaûd'a göre hadisin isnadı sahihtir.

²⁴⁹ Ebû Dâvûd, Salât, 61.Elbanî'ye göre hadis sahihtir. Ayrıca Bkz: İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII, 89.

Hiz. Muhammed'in (s.a.s) çocuklarla devamlı iletişim halinde olması onlara sağlanan en temel haklar bağlamında dini tebliğ metodudur. Yeri geldiğinde onlarla oyun oynaması, şakalaşması, sevgi göstermesi, onlarla ilgilenmesi, Resulullah'ın (s.a.s) söz ve davranışlarıyla cahiliye toplumunda var olan yanlış algıya karşı bir duruş sergilemesi demektir. Hiz. Peygamber'in çocuklara sağladığı ve kazandırdığı bu tür özellikler kısa sürede onların yetişkin bireyler haline gelmesini sağlamıştır. Örneğin torunları Hasan ile Hüseyin'i Resûlullah'ın (s.a.s) sırtında gören sahabe çocuklara takılarak 'ne güzel bineğiniz var' dediklerinde Hiz. Peygamber'in *"Onlar da ne güzel svarilerdir!"*²⁵⁰ demesi birçok ynden analiz edilmesi gereken bir davranış olup sıradan kabul edilmemelidir. Aynı şekilde henüz beş yaşlarında iken, Mahmud b. Rebi'in, Resûlullah'ın (s.a.s) bir kovadan ağzına su alarak üzerine püskürttüğünü sylemeside bir başka örnektir.²⁵¹ Ya'l b. Mürre'nin anlattığına göre "Hiz. Peygamber (s.a.s) bir davete giderken çocuklarla oynamakta olan torunu Hiz. Hüseyin'i götürmek istemiş fakat Hüseyin, dedesini görünce ocuk refleksiyle kaçmaya başlamıştır. Resûlullah da onun arkasından koşmuştur.²⁵² Tarih boyunca liderler içinde çocuklarla bu düzeyde şakalaşan, onlarla oyunlar oynayan ve bu şekilde çocuklar üzerinde olumlu etkiler bırakan Hiz. Muhammed (s.a.s) gibi bir başka rneği veya has bir benzerini bulmak mümkün değildir. Hiz. Enes'in (ra) bu yönüyle Hiz. Peygamber'i *"ocuklarla şakalaşmada insanların en ileride olanıdır."*²⁵³ şeklinde tavsif etmesi de bunun bir ifadesi olarak ele alınabilir.

Hiz. Peygamber'in (s.a.s) ocuklarla bu şekilde iletişime geçmesi, onları çok mutlu edecek şekilde şakalaşması, büyüklerin onlara karşı nasıl tutum ve davranışlar içinde olması gerektiğini göstermesi bakımından önem arz eder. Çünkü yaratılışları gereği (fitrat) ocuklar bu şekilde ilgiye ihtiyaç duymaktadırlar. *"ocuğu olan onunla*

²⁵⁰ İbn Ebî şeybe, Eb Bekr Abdullâh b. Muhammed, *el-Musannef*, thk: Kemâl Ysuf el-Hût, Mektebetü' r-Rüşd, Riyâd, 1409, VI, s. 380. Heysemî'ye göre hadis zayıftır. Bkz: *Mecma'uz-Zevâid*, IX, s. 182.

²⁵¹ Buharî, İlim, 18; Müslim, Salat, 36.

²⁵² İbn Mâce, İmân, 11. Heysemî'ye göre hadisin isnadı hasendir. Bkz: *Mecma'uz-Zevâid*, IX, s. 181.

²⁵³ Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağir*, II, s.112. Taberânî'ye göre ravi İbn Leh' a bu hadisi Enes'ten (r.a) teferrüd ederek nakletmektedir.

çocuklaşsın”²⁵⁴ rivayeti de bu bağlamda analiz edilmelidir. Burada Resûlullah’ın çocuklarla iletişimi, onlara değer vermek anlamında önem arz eder. Enes b. Malik’in anlattığına göre “Resûlullah (s.a.s) herkes gibi çocukların arasına karışırdı. Benim Ebu Umeyr künyesiyle anılan küçük kardeşim vardı. Kırmızı gagalı serçe kuşuna benzeyen kuşuyla oynar dururdu. Bir süre sonra bu kuş öldü. Bir gün Hz. Peygamber (s.a.s) onun yanına giriverdi. Onu üzgün bir halde gördü. Bunun üzerine orada bulunanlara “*Bunun hali nedir?*” diye sordu. Onlar da kuşu öldü, dediler. Hz. Peygamber (s.a.s) de: *مَا فَعَلَ النُّعَيْرُ* “*Ey Eba Umeyr, kuşcağıza ne oldu?*”²⁵⁵ diyerek onun üzüntüsünü gidermeye çalıştı. Resulullah (s.a.s) bu şekilde çocuğun üzüntüsünü hafifletmiş ve onu teselli etmiş oluyordu.

Hz. Peygamber’in çocuklarla iletişimi ve beraberliği onlara karşı samimi davranmakla da sıkı irtibatlıdır. Allah Rasulünün çocuklarla olan iletişiminde dürüstlüğün ön planda olduğu aşikardır. Kur’an “*Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok çirkin bir davranıştır.*”²⁵⁶ buyurmak suretiyle doğru ve dürüst davranışa dikkat çekmiştir. Nitekim sahabeden birinin “Ey Allah’ın Resûlü, İslâmiyet hakkında bana bir öğüt veriniz ki sizden sonra artık kimseden bir şey sormaya ihtiyacım kalmasın” dediğinde ona “*Allah’a inandım de sonra da dosdoğru ol*”²⁵⁷ buyurmuştur. Bu bakımdan Hz. Peygamber’in hadislerinde çocuklara tanınan temel haklar içinde onların aldatılmaması gelir. Resûlullah ebeveynleri çocuklarına karşı yalan söylemekten bu sebeple sakındırmış ve her fırsatta uyarılarda bulunmuştur. Örneğin sahabeden Abdullah b. Âmir (ö. 85/705)²⁵⁸ çocukluğuna ait yaşadıkları bir hâdiseyi şöyle anlatmıştır: “Annem bir gün beni çağırdı. Allah’ın Elçisi o sırada bizim evimizde

²⁵⁴ İbn Ebid-Dünyâ, Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd, *el-Iyâl*, thk: Necm Abdurrahman Halef, Daru İbn el-Kayyim, 1. bs, 1990, I, s. 399; Deylemî, Şîrûye b. Şehredâr, *el-Firdevs bi me’sûri’l-hitâb*, thk. es-Saîd Besyûnî Zağlûl, Dâru’l-kütûbi’l-ilmiyye, I-V, Beyrut, 1406/1986, 1. Baskı; Süyûtî, *el-Câmi’u’s-Sağîr*, s. 12573. Elbânî’ye görehadis zayıf kabul edilmiştir. (*Za’îfü’l-Câmi’is-Sağîr, el-Mektebü’l-İslâmî*, s. 83). Ayrıca bkz: Zehebî, Şemseddin, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-Muğnî fid-Du’afâ*, thk: Nurettin İtr, II, s. 595.

²⁵⁵ Buhârî, Edeb, 81.

²⁵⁶ Sâff, 61/23.

²⁵⁷ Müslim, İman, 13.

²⁵⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, V, s. 9.

bulunuyordu. Annem bana gel sana bir şey vereyim, dedi. Allah'ın Elçisi (s.a.s) anneme şöyle tembihte bulundu: *“Dikkat et! Eğer sen bu çocuğa bir şey vermeyecek olsaydın, sana bir yalan günahı yazılırdı.”* Sonra oturanların hepsine birden şöyle hitap etti: *“Hiçbiriniz çocuğuna bir şey vaat edip de sonra onu yerine getirmemezlik etmesin.”*²⁵⁹

İnsanlara karşı dürüst davranmamak bir çeşit kul hakkıdır. Bu hakkın çocuklara karşı ihlal edilmesi çok daha yıpratıcıdır. En başta güven duygusunu zedeler. Hz. Muhammed (s.a.s) insanlardan her zaman dürüst olmalarını istemiştir. Çocuklara karşı konu üzerinde daha da çok hassasiyet göstermiştir. Yukarıdaki hadiste (anneye) *“Dikkat et!”* diye buyurması ardından orada bulunanların hepsine birden uyarıda bulunmaya devam etmesi üzerinde düşünölmeye değerdir. Hz. Peygamber (s.a.s) çocukların daha çok anne babalarından gördükleriyle amel edeceklerini göz önünde bulundurarak ebeveynlerin çocuklarına karşı dürüst olmaları konusunda dikkatlerini çekmiştir. Çocuklarla olan iletişimde buna azami derecede dikkat etmek gerekir.

Hz. Peygamber'in gerek oyunlar oynamak suretiyle gerekse hutbe esnasında çocuklara zaman ayırması,²⁶⁰ namaz esnasında sırtına binen çocukların oyununu bozmamak için secdeyi uzatması²⁶¹ bütün ümmetine ilm-i hal (davranış örnekliliği) olarak değerlendirilmelidir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s), bu tür davranışlarıyla çocuklarla iletişimi en güzel şekilde sağlamış, her halükârda çocukları muhafaza altına almayı gaye edinmiştir. Hz. Muhammed'in (s.a.s) kuşu ölen bir çocuğa başsağlığı dileyerek²⁶² üzüntüsüne ortak olduğu vb. uygulamaları bizleri onun çocukları tıpkı büyükler gibi muhatap aldığı ve bu itibarla insanlara emsalsiz bir model olduğu sonucuna götürmektedir. Resulullah'ın (s.a.s) çocukları muhatap alması, onlarla oyunlar oynaması, cahiliye kalıntısı birçok tabuyu yıkma adına önemlidir. Bir Peygamber'in küçük bir çocuğu muhatap alması büyüklere örnek olma ile birlikte, çocukların zihin dünyasında da olumlu sonuçların oluşmasını sağlamıştır. Mezkûr

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, s. 470. Muhakkik Şu'ayb el-Arnaûd'a göre hadis, hasen liğayrihi hükmündedir.

²⁶⁰ Tirmizî, Menâkıb, 30; Nesâî, Cum'a, 30. Tirmizî'ye göre hadis, hasen garib kabul edilmiştir.

²⁶¹ Nesâî, Tatbîk, 69. Muhakkik Elbanî'ye göre hadis sahih kabul edilmiştir.

²⁶² Ebû Dâvûd, Edeb, 77. Elbanî'ye göre hadis sahihtir.

rivayetler, çocukları muhatap alıp onları hayata katmanın bir Peygamber uygulaması olduğu mesajını vermekte ve çocuklarla olan iletişimde dürüstlüğü ön plana çıkarmaktadır.

C. Ebeveyn Sorumlulukları ve Çocukların Maddi/Manevi Eğitim Hakları

Tabiata bakıldığında hayvanların dahi belli bir düzen içinde yavrularını korudukları hatta onları eğittikleri, hayata hazırladıkları ve bu konuda fedakârlık içine girdikleri görülmektedir. Bu durumu fitrat kelimesiyle açıklamak mümkün olabilir. Allah, tüm canlılar gibi insanoğluna da bir düzen vermiş ve yeryüzünde denge öyle kurulmuştur. İnsanoğlu sorumluluklarını yerine getirdiği ölçüde bu denge bozulmayacaktır. Aksi halde yeryüzünde denge bozulacak ve büyük bir fesat çıkacaktır. Burada her (ebeveyn) insanın evladına olan sorumlulukları önem arz eder. Sorumluluğunu taşıdığı insanlara bunun gereğini yapmak her mükellefin asli görevidir. Bu bilinçle ebeveynler, çocuklarının maddi/manevi eğitimlerine azami derecede önem vermelidirler. Aşağıda bu konulara birkaç başlık altında değinilecektir.

1. Ebeveyn Sorumluluk Bilinci ve Çocukların Eğitim Hakkı

Hz. Muhammed (s.a.s) sorumluluk sahiplerinin bunun gereği üzere hareket etme zorunluluklarını veciz bir teşbihle şöyle anlatır: *“Hepiniz çobansınız; hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Devlet reisi de bir çobandır ve sürüsünden sorumludur. Erkek, ailesinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Kadın, kocasının evinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Hizmetkâr, efendisinin malının çobanıdır; o da sürüsünden sorumludur. Netice itibariyle hepiniz çobansınız ve güttüğünüz sürüden sorumlusunuz.”*²⁶³ Aynı hadis, İbn Hacer’in (ö. 852/1449) isnadını sahih kabul ettiği ²⁶⁴ Hz. Enes (r.a) tarikiyle gelen rivayette *إِنَّ اللَّهَ سَائِلٌ كُلَّ رَاعٍ عَمَّا اسْتَزَعَاهُ* *“Allah her çobana gütmesini dilediği sürüden soracaktır.”*²⁶⁵ şeklinde geçmektedir. Burada رَاعٍ “Çoban” ifadesini İbn Hacer “güvenilir koruyucu ve

²⁶³ Buhârî, Cum’a, 10; Ebû Dâvûd, İmâret, 1.

²⁶⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, XIII, 113.

²⁶⁵ Tirmizî, Cihâd, 27. Tirmizî’ye göre hadis hasen sahih hükmündedir.

sorumlu”²⁶⁶ şeklinde yorumlamıştır. Hadisteki meram açıktır. Bu sözle Hz. Muhammed (s.a.s), herkese üzerine düşen sorumluluğun farkında olmalarını ve gereği üzere hareket etmelerini en anlaşılır bir tarzda ifade etmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.s) nezir (uyarıcı) sıfatıyla söylediği sözlerin birinde, çocuğunu terk edip onunla ilgilenmeyen kişileri (anne ve baba) zikretmiş ve yüce Allah’ın kıyamet gününde onlarla konuşmayacağını, onları temize çıkarmayacağını bildirmiştir.²⁶⁷ Bu rivayette zikredilen ‘terk etme’ maddi bakımsızlık başta olmak üzere eğitim gibi manevi yönde değerlendirebilecek bakımların ihmalini de kapsar. “İnsan öldüğü zaman üç şey hariç amel defteri kapanır” meşhur hadisinde sadaka-i cariyeye, insanların istifade ettiği ilimden sonra “kendisine dua eden salih evlat”²⁶⁸ zikredilmiştir. Bu, salih bir evlat yetiştirmenin önemini gösterir, bu da iyi bir eğitimle mümkündür. Bununla beraber mezkûr rivayette Resulullah’ın ebeveynlere iyi çocuk yetiştirmenin onlara sağlayacağı faydadan bahsetmesi, çocukların haklarını korumaya yönelik bir nevi vurgu ve teşvik olarak ifade edilebilir.

İyi bir eğitim almak her çocuğun hakkıdır. Çocuklar eğitimden uzak tutulamaz. İslamın eğitime verdiği önemi ifade etmeye tezimizin hacmi iktifa etmez. Kız olsun erkek olsun hiçbir çocuk bu eğitimden geri bırakılmamalı ve bu eğitimin onların öz hakkı olduğu bilinmelidir. Burada en büyük sorumluluk ebeveynlere aittir. Unutulmamalıdır ki İslam’ın ilk emri “oku”²⁶⁹ olmuştur. Bedir savaşında okuma yazma bilen esirlerin on müslümana okuma yazma öğretmeleri şartıyla serbest bırakılmaları da İslam’ın okumaya/ilme verdiği değeri göstermektedir.²⁷⁰ Bu konuda islamda asla bir taviz söz konusu olamaz. İlgililerce çocuklara okuma olanaklarının sağlanması elzemdir.

Eğitim elbette sadece okuma yazma öğretiminden ibaret değildir. Bu haklar ibadet eğitimi hakkı, sosyalleştirilmeleri, bazı temel alışkanlıkların kazandırılması,

²⁶⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 123.

²⁶⁷ Ahmet b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, s. 397. Muhakkik Şu'ayb el-Arnaûd'a göre hadisin isnadı zayıf kabul edilmiştir.

²⁶⁸ Müslim, *Vasiyye*, 3.

²⁶⁹ Alak, 96 /1.

²⁷⁰ Fayda, Mustafa, “*Bedir Gazvesi*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, c. 5, s. 326-327.

çocukların güzel ahlak sahibi kişiler olarak yetiştirilmesi şeklinde sınıflandırılabilir. Bu doğrultuda Hz. Peygamber (s.a.s), “*Her kim kız çocukları sebebiyle sıkıntı çekerse, o kızlar onun için cehennem ateşine siper olur.*”²⁷¹ buyurmak suretiyle kız çocukları nezdinde, çocuklar için verilen emeğin çekilen zahmetin değerinden bahseder.

2. Çocukların İbadet Eğitimi Hakkı

İbadet Allah’a kulluk etmektir. Hz. Peygamber çocukların bu hakkını temin etmekte öncelikle tevhid eğitimi konusuna dikkat çekmiştir.²⁷² Etrafındaki çocuklara şefkatle yaklaşmış, onlara küçük yaşlardan itibaren ibadeti benimsetmiştir. Örneğin namaz kılarken bazen çocuklar Resûlullah’ın önünden geçer hatta kimi zaman namaz esnasında dizlerinden tutan çocuklar olurdu. Buna rağmen o, namazını bozmadan tamamlardı.²⁷³ Hz. Peygamber’in (s.a.s) bu tavrı karşısında kimi çocukların namaza karşı sevgi hissettiği olur namaz esnasında Peygamber’in yanından ayrılmazlardı.

Abdullah b. Şeddad, babasının şöyle anlattığını nakletmiştir: “Resulullah (s.a.s) akşam ve yatsı namazında yanımıza geldi. Hasan veya Hüseyin’den birini taşıyordu. Resulullah öne geçip çocuğu yere bıraktı. Sonra tekbir getirip namaza durdu. Sonra namaz sırasında uzunca bir secde yaptı. Babam devamla dedi ki: Secde çok uzadıği için başımı kaldırıp baktım. Bir de ne göreyim! Secde de olan Resulullah’ın (s.a.s) sırtına çocuk binmiş duruyor. Ben hemen secdeme döndüm. Namaz bitince Resulullah’a (s.a.s) “Ey Allah’ın Resulü! Namaz sırasında öyle uzun bir secde yaptınız ki, bir hâdis oldu veya sana vahiy indi zannettik!” diye soranlar oldu. Resulullah (s.a.s) “*Hayır, bunlardan hiçbirisi olmadı. Fakat oğlum sırtıma bindi. Ben acele edip hevesi geçmeden sırtımdan indirmeyi uygun bulmadım.*”²⁷⁴ Bu rivayet Resulullah’ın (s.a.s) ibadetten sorumlu olmayan çocukların ibadet nedeniyle oyunlarının bozulmasını uygun bulmadığı, çocukların duygularına büyük önem verdiği ve çocuklara yönelik tebliğinde daha ziyade tedrici yöntemi öne çıkardığı şeklinde yorumlanabilir. Zira ibadet eğitimi süreç ister.

²⁷¹ Buhârî, Zekât, 10; Müslim, Birr ve Sıla, 147.

²⁷² Bkz; Buhârî, Cenaiz, 78.

²⁷³ Bkz; Nesâî, Kıble, 7; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, s.341, Şu’ayb el Arnaûd’a göre hadisin isnadı hasendir.

²⁷⁴ Nesâî, Tatbîk, 69. Elbanî’ye göre hadis sahihtir.

Ebeveynler sorumlulukları gereği çocuklarına ibadet eğitimi verirken, Resulullah'ın uygulamalarını bir bütün olarak ele almalıdır. Hz. Peygamber namazda sağa sola başını çeviren Enes'in (r.a) yanlışını düzeltirken *“Yavrucuğum! Namazda yüzünü sağa sola çevirip bakma!”*²⁷⁵ şeklinde gayet naiftir. Öte yandan Resûlullah'ın *“Çocuklarınıza, yedi yaşına geldiklerinde namaz kılmalarını emrediniz. On yaşına geldiklerinde kılmazlarsa dövünüz ve yataklarını ayırınız.”*²⁷⁶ hadisinde asıl öne çıkartılması gereken dövme eylemi değildir. Hz. Muhammed (s.a.s)'in bir kez bile çocukları dövmediği bir hakikattir.²⁷⁷ Bu kelime büyüklerin sorumluluklarını belirten araç bir söz, meselenin ciddiyetine dikkat çeken bir tanımlamadır. Namazın terk edilmemesi gerektiğine vurgu maksadı taşır. Zira peygamber tavsiyesiyle büyütülmüş her çocuğun bu yaşlara gelmeden namazı iştiyakla kıldığı, sahabe neslinde dayak faslına geçilmediği tarihi bir gerçektir. Aksi durumu ifade eder herhangi bir veri veya iddia yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.s), ibadete dair uygulamalarıyla çocukların kalplerini önce fethetmiştir. Çocuklara öncelikle ibadet şevki aşılmalıdır. Resûlullah'ın kızı Zeyneb'ten olma torunu Ümâme'yi namazda sırtına aldığı, rükua giderken yere bıraktığı örneğinde geçtiği gibi²⁷⁸ şefkatle çocuklara yaklaşmak ibadet eğitiminin özü kabul edilmelidir. Nitekim torunu Hasan'a (r.a) yumuşak bir üslupla verdiği şu tavsiye de bu görüşü destekler mahiyettedir. *“Hasan! Beş vakit namazını aksatmadan kıl. Sana şüpheli gelen her şeyi terk et. İçinde şüphe uyandırmayan şeye yönel. Çünkü doğruluk insanın gönlüne huzur verir. Yalan ise huzursuzluk uyandırır.”*²⁷⁹

İbadet bilinci, henüz küçük yaşlarda çocuklarda yerleşmemiş ve kendileri tarafından elde edilemeyeceğinden ebeveynler tarafından şefkatle verilmelidir. Resûlullah'ın çocuklara çeşitli dualar öğretirken de şefkat ve merhametle davrandığı görülür. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s) dua öğrettiği çocuklardan Kays b. Sa'd b. Ubade ile aralarında geçen hâdise şöyle zikredilmiştir: Bu çocuğa Hz. Peygamber (s.a.s) *“Sana Cennet kapılarından birini öğreteyim mi?”* dedikten sonra *“Allah'tan*

²⁷⁵ Tirmizî, Sefer, 413. Tirmizî'ye göre hadis hasen gariptir.

²⁷⁶ Ebû Dâvûd, Sala, 26. Elbanî'ye göre hadis sahihtir.

²⁷⁷ Müslim, Fedâil, 79.

²⁷⁸ Nesâî, Mesâcid, 19. Elbanî'ye göre hadis sahih kabul edilmiştir.

²⁷⁹ Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme, 60. Tirmizî'ye göre hadis sahihtir.

başka güç ve kudret sahibi yoktur.”²⁸⁰ duasını öğretmiştir. Ashab-ı Kiramın Peygamberden (s.a.s) öğrendikleri şu duayı çocuklara öğrettikleri bilinir. *اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجَبَنِ، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أُرَدَّ إِلَى أَرْدَلِ الْعُمْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ* “Allah’ım fakirlikten, cimrilikten, aşırı yaşlılıktan, dünyanın kötülüklerinden ve kabir azabından sana sığınırım.”²⁸¹

Namazda olduğu gibi oruç tutma konusunda da çocukların küçük yaştan itibaren eğitilmelerini isteyen Hz. Peygamber (s.a.s), annelerin çocuklarını oruca alışkanlık kazanmalarını sağlamak için onlara yünden oyuncaklar yaparak açlıklarını bastırmaya çalışmalarını tasvip etmiş²⁸², kucağındaki çocuğuyla birlikte “Bu çocuğa da hac ibadeti sevabı var mı?” diye soran anneye “Evet (onunla birlikte haccettiğin için) sana da ayrıca mükafat vardır.”²⁸³ buyurmuştur. Bu misaller; küçük yaşlarda çocuklara ibadet eğitiminin verilmesi, ibadetlerin şartlarını önemi ve hikmetini bilmeseler bile iç dünyalarında sükûnet hali oluşturacağı hatta karakter oluşumunda etkili olacağı şeklinde yorumlanabilir. Zira Allah Resûl’ünün (s.a.s) mescidinde her zaman çocukların namaz kılmaları için yer ayrılması²⁸⁴ çocuklara ibadet eğitimi hakkının verilmesi anlamına gelir. Mescidi Nebî’nin ilk yıllardaki hacmi göz önünde bulundurulacak olursa bu yaklaşım, İslam dininde çocuklara büyük değer verilip haklarına riayet edildiği ve Hz. Peygamber’in (s.a.s) çocuk haklarını her ortamda gözetmesinin bir neticesi olduğu sonucu çıkarılır.

Diğer taraftan anneleri ile mescide gelen bebeklerin bazen ağlamaları nedeniyle Hz. Peygamber’in (s.a.s) “Allah’ın hanım kullarını mescide gitmekten alıkoymayınız”²⁸⁵ buyurması da bu bağlamda önemli bir ilkedir. Rasulullah’ın bu uyarısıyla çok küçük yaştaki çocukların bile anneleri ile beraber mescide gelmelerine müdahale edilmemiştir.

²⁸⁰ Tirmizî, De’âvât, 120, Tirmizî’ye göre hadis hasen sahihtir. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, s. 228.

²⁸¹ Buhârî, Cihad 25; Tirmizî, Da’vet 124; Nesâî, İsti’aze 6.

²⁸² Bkz; Buhârî, Savm, 47; Müslim, Sıyam, 136.

²⁸³ Müslim, Hac, 72; Tirmizî, Hac, 83. Tirmizî hadisin garib olduğunu söylemektedir.

²⁸⁴ Bkz; Ebû Dâvûd, Salat, 96. Elbanî’ye göre hadisin isnadında Şehr b. Havşeb vardır. Bu zat, vehmi çok olmakla tanınır. Bkz: Elbanî, Muhammed Nâsir b. Nuh, (Za’îfü-Ebî Dâvûd), Müessesetü Ğirâs, Kuveyt, 1423, I, s. 234.

²⁸⁵ Buhârî, Cum’a, 11; Müslim, Salât, 136.

Yukarıda örnekleri verilen uygulamalar, Hz. Peygamber'in (s.a.s) hiçbir şekilde çocukların ibadet eğitiminden mahrum bırakmaması ile yakından alakalıdır. Resulullah'ın (s.a.s) bu tutum ve davranışlarında çocuklar erken yaşlarda ibadete alıştırılmakta, tatlı bir dille onlara ibadetlerin esasları anlatılmakta, mükellef oldukları dönemlerde ibadetlerini şuurlu bir şekilde dosdoğru yapma donanımında olmaları sağlanmaktadır. Hz. Peygamber bu uzun eğitim sürecini çocuklardan asla esirgememiş, hassasiyetle üstlenmiş ve ümmetine örnek olmuştur. Bu sebeple çocukların ibadet eğitimi büyükler üzerine bir sorumluluk, çocuklar içinde en doğal haktır.

3. Çocukların Sosyal Hayata Hazırlık Hakkı

Hadislerde vurgulanan bir diğer önemli hak, çocukların sosyal hayata uyumlu hale getirilmeleridir ki buda ebeveynlerin sorumluluğu içinde yer alır. Yukarıda geçtiği gibi Hz. Peygamber'in çocuklara Mescid-i Nebi'de yer ayırması, çocukların ibadet etme haklarının gözetilmesiyle birlikte onların sosyalleştirilmesi yönüyle de önem arz eder. Bu, çocukların topluma kazandırılmasıyla doğrudan alakalıdır. Zira Hz. Peygamber döneminde mescit; sahabenin beş vakit namaz kılmak, sohbet vb. için toplandığı bir yerdir. Her vakit çocukların bu mekâna gelebilmelerine olanak sağlanması çocukların sosyalleşmeleri için atılmış önemli bir adım olup hak bağlamında zikredilebilir. Resulullah'ın (s.a.s) sohbet meclisinde çocuklar rahatlıkla yer bulabilmekte ve istedikleri takdirde sohbe katılabilmektedirler. Abdullah b. Ömer'in (r.a) naklettiği hadiste Resulullah (s.a.s) *"Ağaçlardan bir çeşit ağaç vardır; yaprağı yere düşmez, o ağaç Müslüman'ın bir benzeridir. Nedir o, bana söyleyin"* buyurunca sahabe, çöldeki ağaçları saymaya dalmışlardır. Abdullah b. Ömer bu sırada gönlüne gelen ağaç adının hurma ağacı olduğunu düşünmüş ancak meclisteki büyük sahabilere saygısından dolayı suskun kalmayı tercih etmiştir. Hz. Peygamber *"O, hurma ağacıdır"* deyince babasına gönlüne düşeni söylemiş, babası (Hz. Ömer) ona şöyle demiştir: *"Vallahi onu söylemiş olman, benim şu, şu şeylerimin olmasından (yani dünyada birçok şeye sahip olmaktan) çok daha sevimli olurdu!"*²⁸⁶

²⁸⁶ Buhârî, İlim, 50.

Bu hâdisede bir sahabinin çocukluğuna dair anlattığı hatırası, çocukların Hz. Peygamber'in (s.a.s) meclisinde onu dinlediklerini, sohbet esnasında büyüklerle birlikte söze katılabilmek olanağına sahip olduklarını ve Hz. Peygamber (s.a.s) rehberliğinde çocukların sosyal hayata dahil edildiklerini gösterir. Sehl b. Sa'd'ın (r.a) anlattığı şu hâdise de bu durumu doğrular niteliktedir: “Hz. Peygamber'e (s.a.s) bir bardak su getirildi. Resulullah bundan bir miktar içti. Sağında sahabilerin en küçüğü bir çocuk bulunuyordu. Yaşlılar ise sol tarafında idiler. Bu vaziyette Peygamber (s.a.s) “Çocuğa dönerek, *bardakta kalan ihtiyarlara vermeme izin verir misin?*” diye sorar. Çocuk “Ya Resulallah, senden kazanacağım hayrı hiçbir kimseye ihsan edecek değilim” der. Bu cevap üzerine Resulullah (s.a.s) bardakta kalan suyu bu çocuğa verir.²⁸⁷ Bu hadiste Resulullah'ın (s.a.s) o mecliste çocuk denebilecek birinden izin istemesi, o kişinin bu izne karşı verdiği cevap çocukların sosyal hayatı bağlamında çok dikkat çekicidir ve Hz. Muhammed'in (s.a.s) rehberliğinde çocukların toplum içindeki konumları hakkında yeterince fikir vermektedir.

Sosyal hayata hazırlanmaları konusunda çocukların enerjilerinin farkında olan Hz. Muhammed (s.a.s), çocuklara biniciliğin öğretilmesini ve yapılan müsabakalara götürülmelerini²⁸⁸ ayrıca yüzme öğrenmelerini de teşvik etmiştir.²⁸⁹ Torunları Hasan yedi ve Hüseyin ise altı yaşlarında iken Hz. Muhammed'in (s.a.s) huzurunda ok atma müsabakası yapmışlardır.²⁹⁰ Bu örnekler, çocukların bilgi ve beceri kazanmalarını sağlamakla birlikte, onların sosyal yönlerini kuvvetlendirmeye yönelik faaliyetlerdir. Nitekim Hz. Enes'in (r.a) bildirdiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s), çocuklara ayakkabıları düzeltmek, abdest için su ve leğen hazırlamak, misafirlere içecek dağıtmak, mektup taşımak gibi görevler vermekle²⁹¹ onları toplum hizmetine

²⁸⁷ Buhârî, Musâkât, 2.

²⁸⁸ Hindî, Alâeddin, Ali b. Hüsameddin, *Kenzü'l-Ummâl*, thk: Bekrî Hayyânî, Müessesetü'r-Risâle, 5. bs, 1981, IV, s. 467.

²⁸⁹ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk: Muhammed Abdulkadir Atâ, Daru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut, 3. bs, 2003, X, s. 26. Beyhakî hadisin zayıf olduğuna dikkat çekerek tahrir etmiştir.

²⁹⁰ İbn Hacer Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Matbaatü' Dâireti'l-maârif, Hindistan, 1. bs, 1326, s. 345.

²⁹¹ Bkz: Buhari, Cihad 74, Vudû 16, Eşribe 21; Müslim, Taharet 69-71; Ebu Davud, Edeb 137; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 358.

hazırlamıştır. Zira bu tür görevler, çocukların sosyal hayatta yerlerini almalarına katkı sağlamaktadır.

Allah insanları farklı özelliklerde yaratmış ancak insanlara toplu yaşama hissiyatı vermiştir. Çocukluk dönemi, sosyalleşme arzusunun daha belirgin yaşandığı bir zaman dilimidir. Bu arzusunu gerçekleştirmek her çocuğun temel hakkıdır. Bu haktan çocukları mahrum etmemek ve çocuklara sosyal hayata uyum sağlama yönünde destek olmak hatta onları bu konuda teşvik etmek Hz. Peygamber'in (s.a.s) sünnetlerindendir. Hz. Muhammed'in (s.a.s) çocukları toplum içinde önemseydiği ve onlara sosyal hayatta yer verdiği mezkûr rivayetlerden anlaşılmaktadır.

4. Güzel Ahlak ve Temel Alışkanlıklara Dair Hakları

Çocukların fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması yanında ruhsal yönden de desteklenmeleri gerekir. Çocukların güzel ahlak sahibi bireyler olarak yetiştirilmeleri, maddi ve manevi yönlerden bir takım temel alışkanlıklar edindirilmeleri gelecek yaşamları için büyük öneme sahiptir. Aşağıda ele alacağımız üzere genel olarak iman, ibadet, temizlik, giyim-kuşam, yeme-içme, tertip-düzen, uyku vb. temel alışkanlıkları üzerinde duran Resûlullah (s.a.s) çocukların bu gibi konularda bazı temel alışkanlıklar kazanmaları için rehberlik etmiş, maddi ve manevi bazı alışkanlıkları kazanmalarını hedeflemiştir.

Hız. Peygamber (s.a.s) kabul ve alışkanlık için çocukların erken zamanlarını değerlendirmiş, oluşmasını istediğı alışkanlıkların onlarda yerleşik özellik (meleke) haline gelmesini arzu etmiştir. Çocukların ruhi ve fiziki yönden gelişmeleri için çeşitli telkinlerde bulunmuş ve bu konuda ebeveynlere örnek olmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.s) güzel ahlak ve temel alışkanlıklar edindirme yolunda bir disipline içinde olduğu, bu manada çocukların saç kesme şekillerini dahi önemseydiğini ilgili rivayetlerden görmekteyiz. Nitekim İbn Ömer'in (r.a) bildirdiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s) bir gün saçının bir kısmı tıraş edilmiş bir kısmı bırakılmış bir çocuk

görmüş, aile fertlerini böyle yapmaktan men edip onlara şöyle buyurmuştur: “*Ya hep tıraş edin veya tamamen (saçı) bırakın!*”²⁹²

Hz. Peygamber’in (s.a.s) çocuklara yemek yeme ile alakalı bazı temel alışkanlıklar kazandırdığı görülmektedir. Resûlullah yemeğe başlamadan önce ve sonra ellerini yıkamalarını,²⁹³ yemeğe Allah’ın adını anarak başlamalarını,²⁹⁴ önünden ve tabağın kıyısından yemelerini,²⁹⁵ yemeği sağ elle yemelerini,²⁹⁶ yemeğin duâ ile bitirilmesini,²⁹⁷ ellerini sağa sola dayamamaları gerektiği,²⁹⁸ ekmeği küçük parçalara bölerek yemelerini,²⁹⁹ ekmeği/yemeği israf etmemelerini,³⁰⁰ yüzükoyun yatarken yemek yememelerini,³⁰¹ su içerken suyu üç solukta içmelerini,³⁰² hoşlarına gitmeyen yemeği tenkit etmemelerini ve suyu kabın kırık yerinden içmemelerini,³⁰³ yemek veya su kaplarına üflememelerini,³⁰⁴ yemeği çok sıcak halde yememelerini³⁰⁵ istemiştir. Buradaki telkinler büyükleri de kapsamakla beraber çocuklar için, temel alışkanlık oluşturacak disiplin eğitimi bakımından zikre değer görülmüştür.

Hadislerden, temel alışkanlıklara dair çocuklara emanet bilinci-vefa hissi kazandırma çıkarımı söz konusudur ve bu güzel bir ahlak öğretisidir. Numan bin Beşîr’in (r.a) anlattığına göre Hz. Peygamber’e Tâif’te bir miktar (yaş) üzüm hediye edilmiştir. Resûlullah bu zatı çağırarak “*Şu salkımı al ve annene ulaştır*” buyurur.

²⁹² Ebû Dâvûd, Tereccül, 13, Elbânî’ye göre rivayet sahihtir. Bkz: *es-Silsiletü’s-Sahihah*, III, s.15.

²⁹³ Tirmizî, Et’ime, 39; Ebû Dâvûd, Et’ime, 12. Muhakkik Elbânî’ye göre hadis zayıf kabul edilmiştir. Ayrıca bkz: Elbânî, Muhammed Nâsır b. Nuh, *Silsiletü’d-Daife*, Daru’l-Maârif, Riyad, 1992, I, s.309. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, XXXIX, s. 136. Muhakkik Şu’ayb el-Arnaûd’a göre isnadı zayıftır.

²⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, XXVI, s.252. Muhakkik Şu’ayb el-Arnaûd hadisin isnadını sahih kabul etmiştir.

²⁹⁵ İbn Mâce, Et’ime, 12. Hadis sahihtir. Bkz: Elbânî, Muhammed Nâsır b. Nuh, *Silsiletü’s-Sahihah*, Daru’l-Maârif, Riyad, 1996, V, s. 48.

²⁹⁶ Buhârî, Et’ime, 2; Ebû Dâvûd, Et’ime 20.

²⁹⁷ Ebû Dâvûd, Et’ime 55. Elbanî sahih olduğunu söylemiştir.

²⁹⁸ Ebû Dâvûd, Et’ime 17. Elbanî sahih olduğunu söylemiştir.

²⁹⁹ Buhârî, Et’ime, 20; Müslim, Eşribe, 35.

³⁰⁰ İbn Mâce, Et’ime, 13. Hadis sahihtir. Bkz: Elbânî, *Sahihu’l-Câmi’is-Sağir*, I, s. 341.

³⁰¹ Ebû Dâvûd, Et’ime, 17. Elbanî sahih olduğunu söylemiştir.

³⁰² İbn Mâce, Eşribe, 18. Elbanî sahih olduğunu söylemiştir.

³⁰³ Ebû Dâvûd, Eşribe, 16. Elbanî sahih olduğunu söylemiştir.

³⁰⁴ Müslim, Eşribe 16.

³⁰⁵ Dârimî, *Sünen*, Et’ime, 17. Muhakkike göre isnadı hasen kabul edilmiştir.

Numan b. Beşir üzümü annesine ulaştırmadan yer. Birkaç gece sonra Resûl-i Ekrem (s.a.s) üzüm salkımını ne yaptığını sorar. Annesine ulaştırmadığını öğrenince ona “vefasız”³⁰⁶ diye hitap eder.

Hiz. Peygamber’in (s.a.s) uygulamalarında “çocuklara temel alışkanlıklar kazandırma” kapsamında sır saklamanın da özel bir yeri vardır. Örneğin küçük yaşlardan itibaren Hiz. Peygamber’in hizmetinde bulunan Hiz. Enes’e bir gün annesi Resûlullah’ın ne iş yaptığını öğrenmek isteyince bunun sır olduğunu söylemiş, annesi de bu duyarlılığını beğenmiş ve ona “Sakin Resûlullah’ın (s.a.s) sırrını kimseye söyleme!”³⁰⁷ diye tembih etmiştir. Resûlullah’ın (s.a.s) sünnetinde, çocuklara sır vermek suretiyle onlara sabır öğretilmiştir. Bu öğretim neticesinde sır tutmak temel bir alışkanlık olarak çocuklarda meleke halini almıştır.

Bir diğer özellik helal-haram konusunda çocukların duyarlı olabilmeleridir. Çocukların haram bir şeye el uzatmamaları konusunda Resûlullah (s.a.s) çok hassas davranmıştır. Zekât hurmalarına el uzatan torunu Hasan’a hurmayı yemek üzereyken müdahale etmiş ve çocuğun kendisine helal olmayan bir hurma yemesine izin vermemiştir.³⁰⁸

Hiz. Peygamber’in uyku düzeniyle ilgili akşam yatarken³⁰⁹, sabah kalkınca ağız ve diş temizliklerinin yapılması ile ilgili³¹⁰ örnekleri çoğaltmak mümkündür; ancak tez kapsamında bunlar temel alışkanlıklara örnek olmak üzere verilmiştir. Şüphesiz bu gibi konularda alışkanlık edinilebilmesi uzun bir süreç gerektirir. Bu sürecin başlangıcı ise çocukluk dönemidir. Çocukluk döneminde fitrat gereği her çocuk desteğe ihtiyaç duyar. Bu desteğin çocuklardan esirgenmesi bir hak ihlalidir. Peygamber’in hadisleri bağlamında ilgili süreçte çocuklara destek olduğunu ve her dönemi kendine has özelliği içerisinde değerlendirdiğini söylemek mümkündür.

³⁰⁶ İbn Mâce, Et’ime, 61. Heysemî’ye göre hadis, isnadında yer alan Hakem b. Velîd sebebiyle zayıf kabul edilmiştir. Haberin diğer râvileri sikadır. Bkz: *Mecma’uz-Zevâid*, IV, s. 147.

³⁰⁷ Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 32.

³⁰⁸ Buhârî, Zekât, 58.

³⁰⁹ Müslim, Fedail, 13; İbn Mâce, Sıyam, 22.

³¹⁰ Nesai, Kıyamü’l- Leyl 10; Münavî, Feyzul Kadir, IV, s. 342. Elbâni sahih olduğunu söylemektedir.

Yukarıda örnekleri verilen tutum ve davranışlar çocuğa kazandırılması gereken en temel alışkanlıklardır ve güzel ahlak ile yakından alakalıdır. Hz. Muhammed (s.a.s) çocukların manevi bakımı içerisinde değerlendirilebilecek ahlak konusuna büyük önem vermiş, “*Bir baba çocuğuna güzel ahlaktan daha üstün bir miras bırakamaz*”³¹¹ hadisiyle müminlerin dikkatlerini çekmiştir. Bu, ebeveynlerin çocuklarını güzel ahlak sahibi bireyler olarak yetiştirmelerinin önemine vurgu yapan bir uyarı niteliğindedir. Hz. Muhammed’in (s.a.s) yeni doğan çocukların kulağına ezan ve kamet okunması,³¹² çocuk konuşmaya başlar başlamaz Kelime-i Tevhid hakikatinin öğretilmesini istemesi,³¹³ çocuklar için farz olmadığı halde onların namaz,³¹⁴ oruç,³¹⁵ hac³¹⁶ gibi ibadetlere alıştırılmasını istemesi de güzel ahlakın çocuklar üzerinde yerleşmesi için örnek uygulamalardır. Güzel ahlak sahibi olmaları için bir zemin hazırlığıdır.

Güzel ahlaklı çocukları yetiştirirken mahremiyet konusu ayrıca önem arz eder. Kur’an-ı Kerim ergenlik çağına ermemiş çocukların, ebeveynlerinin odasına gireceklerinde izin almaları gerektiği vakitleri açıklamıştır.³¹⁷ Bu ayetler mahremiyet eğitimi ile alakalı dikkate şayan örnektir. Bu mahremiyete Hz. Peygamber (s.a.s) on yaşına gelmiş çocukların yataklarının ayrılması yönündeki emriyle³¹⁸ dikkat çekmiştir. Bu konular önemsenmelidir. Güzel ahlaklı yetiştirilmek istenen her çocuk bu bilinçle yetiştirilmelidir.

Resûlullah (s.a.s) çocuklarını güzel ahlaklı yetiştirmeleri için büyüklere yaptığı tebliği içerisinde, ebeveynlerin arkalarında bıraktıkları güzel çocuklar vesilesiyle öldükten sonra bile amel defterlerinin kapanmayacağını müjdelemiştir.³¹⁹ Cennette anne ve baba “Ya Rabbi, bu yüce dereceye nasıl eriştim?” diyecek kadar

³¹¹ Tirmizî, Birr, 32. Tirmizî’ye göre hadis hasen garib hükmündedir.

³¹² Ebû Dâvûd, Nevm, 15. Elbanî’ye göre hadis hasen hükmündedir.

³¹³ Buhârî, Cenaiz, 78.

³¹⁴ Ebû Dâvûd, Salat, 26. Elbanî’ye göre hadis hasen sahihtir.

³¹⁵ Müslim, Savm, 21.

³¹⁶ Müslim, Hac, 72.

³¹⁷ Nur 24 /58-59.

³¹⁸ Ebû Dâvûd, Salât, 26. Muhakkik Elbanî hadis in hasen sahih olduğunu söylemiştir.

³¹⁹ Bkz: Müslim, Vasiyye, 14; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 14.

şaşırdıklarında alacakları cevabın “*Evladının senin için bağışlanma dilemesiyle*”³²⁰ şeklinde olacağını ifade buyurmuştur. Bu büyük müjdeye nail olmak çocukları güzel ahlak sahibi olarak yetiştirmek ve güzel ahlakı temelde bir alışkanlık haline gelmesi için çaba sarfetmekle mümkün olabilir. Hz. Peygamber bunu hedef göstermiştir.

D. Hz. Peygamber’in Çocuk Rehberliğine Dair Diğer Uygulamaları

Hz. Peygamber rehberliğinde çocuk hakları muhafazası birçok uygulama ve hadisle desteklenmiştir. Burada, çocuklara verilen değer bir nişanesi olan akika konusu, yetim hakları konusu, neseb meselesi, çocuk haklarını zedeleyici olan zinanın yasak olması, fakir çocuklara maddi yönden yardımın esas oluşu ve her daim güncelliğini koruyan çocuklar arasında adaletli olma konularını ilgili başlıklar altında ele alacağız.

1. Akika (Nesike) Kurbanının Önemi

Hz. Muhammed’in (s.a.s) imkânı olan anne babalara yaptığı tavsiyelerden biride dünyaya gelen her bir çocuk için kurban kesmeleridir. Halk arasında akika olarak adlandırılan bu kurban, sağ salim doğan çocuk için yapılan Allah’a şükür ifadesidir. Siyer alanındaki çalışmalarıyla bilinen Mustafa Asım Köksal’ın (ö. 1419/1998) “Peygamberler Tarihi” isimli iki ciltlik kitap çalışmasında zikrettiği; Allahtan bir imtihan olmak üzere oğlunu kurban etmek üzereyken kurbanla müjdelenen ve kendisine bir koç gönderilen Hz. İbrahim’in Hz. İsmail’in canına bedel olarak kestiği kurban ile akika kurbanının ilintisi kurulabilir. Zira akika, ebeveynlerin kendilerine evlat bahşeden Allah’a karşı kulluk şuuruyla yaptıkları bir eylemdir.³²¹

Cahiliye toplumunda çocuk haklarının gözetildiğini söylemek tabiki mümkün değildir. Buna rağmen bazı ebeveynlerin, bu tür kurbanla çocuklarına değer verdiği bir kısım rivayetler dikkate alındığında söylenebilir. Zira İslamiyet öncesinde Hz. Hatice’nin (r.anha) dünyaya gelen oğulları ve kızları için kurban kestirdiği

³²⁰ İbn Mâce, Edeb, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVI, s.357. Heysemî’ye göre hadisin ravileri sahihin ricali arasında yer almaktadır. Bkz: *Mecma’uz-Zevâid*, X, s. 210.

³²¹ Köksal, Mustafa Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 1, s. 189-190, 10. bs, 2007 Ankara. İlgili ayet için ayrıca bkz: Sâffât, 37/101-111.

nakledilir.³²² Ancak bu durumu, çocuk hakkından öte Arap toplumunda mevcut bir örf olarak yorumlamak daha isabetli olacaktır. Nitekim Ebu Büreyde'nin naklettiği “*Cahiliye döneminde birimizin çocuğu dünyaya geldiğinde bir koyun keser kanını çocuğun başına sürerdik. Allah İslam'ı gönderdikten sonra yine kurban kesmeye devam ettik ama çocuğun başını tıraş edip güzel kokması için safran sürmeye başladık.*”³²³ hadisi, önceki uygulamanın bir gelenek olduğunu anlatmaktadır. Günümüzde akika (nesike) kurbanı kanının çocukların alınına sürülmesi Hz. Muhammed'in (s.a.s) sünnetine aykırı bulunmaktadır.³²⁴

Cahiliye döneminde kısmende olsa uygulanan bu âdeti Hz. Peygamber (s.a.s), daha güzel şekilde ve anlamlı kılarak devam ettirmiş oğlu İbrahim yedi günlükken onun adına akika (Nesike) kurbanı bir koç kesmiş, saçını tıraş ettirip ağırlığınca gümüşü sadaka olarak yoksullara dağıtmış,³²⁵ ayrıca torunları Hasan Hüseyin içinde akika olmak üzere birer koç kurban etmiştir.³²⁶ Hz. Peygamber'in bu uygulamalarında akikanın, örften ziyade kurban ibadetiyle bütünleştirildiği ve sünnette “Allah’a şükür” vurgusunun yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim bazı hadislerde yeni doğan çocuklar için müminlere akika (Nesike) kurbanı kesmeleri tavsiye edilmiş³²⁷ hatta “*Kimin bir çocuğu doğar da o çocuk için bir kurban kesmek isterse oğlan çocuğu için aynı yaşta iki koyun, kız çocuğu için de bir koyun kessin.*”³²⁸ buyurulmuştur. Câhiliye devrinde akika yalnızca erkek çocukları için kesilirdi.³²⁹ Hz. Peygamber'in yıllarca süregelen bu alışkanlığı kaldırmak için, o günkü toplumun içerisinde bulunduğu şartları da (örf) göz önünde bulundurarak toplumda daha erken kabul görmesi adına böyle bir tavsiyede bulunduğu ifade edilebilir. Zira bahsi geçen toplum, kız çocuklarını diri diri gömmekle anılan cahiliye toplumdur. O dönem düşüncesi içinde toplum nazarında,

³²² İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, c. I, s. 133-134

³²³ Ebû Dâvûd, *Dahâyâ*, 21. Muhakkik Elbanî'ye göre hadis, hasen sahihtir.

³²⁴ Komisyon, *Hadislerde Çocuk*, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. bs, Ankara, 2019, s. 17.

³²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, c. I, s. 135.

³²⁶ Tirmizî, *Edâhi*, 20, Tirmizî'ye göre hadis hasen kabul edilmiştir.

³²⁷ Dârimî, *Edâhi*, 9. Heysemî, hadisin isnadında bulunan ravilerin sahihayn ricali olduğunu söylemektedir. Bkz: *Mecmau'z-zevâid*, IV, s. 58.

³²⁸ Ebû Dâvûd, *Akika*, 21. Elbanî hadise hasen sahih hükmünü vermiştir. İbnu's-Salah'a göre bir hadisin hasen sahih olması isnadı itibariyle ele alınır. Hadis bir isnada göre hasen iken diğer isnada nazaran sahih kabul edilir. Bkz: İbn Salâh, Osman b. Abdurrahman, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis*, thk: Nuruddin Itr, Daru'l-Fikr, Suriye, 1986, s. 39.

³²⁹ Atar Fahrettin, “Akika”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1989 İstanbul, c. 2, s. 263.

erkeklerin eve maddi kazanç sağlama yönlerinin olduğunu da göz önünde bulundurulabilir. Burada, kız çocuklarını kendi elleriyle toprağa gömen insanların kızları oldu diye sevinmeleri ve bunun şükürü olarak kurban kesmelerindeki büyük değişimi analiz etmek, meseleye bu yönüyle bakmak daha uygun bir değerlendirme kabul edilmelidir.

Cahiliye devrinde Arapların özellikle erkek çocuklarına ‘akika’ adıyla kurban kesmelerini Resulullah (s.a.s) değiştirmiş, isyan manası taşıyan ‘akika’ kelimesini ‘taat’ manasında olan ‘Nesike’ ye çevirmiştir. Bununla birlikte bazı hadislerde akîka kelimesinin kullanılmış olması, muhataplara bildikleri kelimelerle hitap etme gayesine bağlanmış veya bu kelimeyi kullanmanın da câiz olduğu şeklinde yorumlanmıştır.³³⁰ Nesike; Şafîî ve Malikî mezheplerine göre müstehap, Hanbelilere göre sünnet kabul edilmiştir. Çocuğun doğumunun yedinci, ondördüncü veya yirmibirinci günü hatta ergenlik dönemine değin kesilebilir.³³¹ “*Resûlullah (s.a.s), yeni doğan çocuğa yedinci günde isim verilmesini çocuktan eziyetin kaldırılmasını ve akika kurbanı kesilmesini emretmiştir.*”³³² hadisi de bu konudaki rivayetlerden bir tanesidir.

2. Yetimlerin Hakkı

Yetim, sözlükte “yalnız olmak, tek başına kalmak” anlamına gelir. Babasını kaybeden küçük büyük herkese (sözlük anlamı bakımından) yetim denilebilirse de fıkhîta bu zaman sınırlandırılmış ve bulûğ çağına ermemiş çocuklar hakkında kullanılmıştır. Arapça’da annesini kaybeden çocuk için acıyy, hem annesini hem babasını kaybeden çocuk için latîm kelimeleri varsa da gerek konuşma dilinde gerekse yazılı metinlerde yetim bütün bu durumları ifade etmektedir.

Câhiliye döneminde kabileler arası savaşlarda ve uzun zaman süren kan davalarında ölenler arkalarında çok sayıda yetim bırakmıştır. Arap yarımadasında kızlara, eli silah tutmayan çocuklara, yaşlılara ve kadınlara genellikle miras hakkı tanınmamış, yetimlere babalarından kalan mal verilmemiştir. Bazı yetim kızlar vasîleri tarafından evlendirilerek mehirlerine el konulmuştur. Bazen de vasîleri sırf mallarına

³³⁰ Komisyon, Hadislerde Çocuk, s. 263.

³³¹ Şentürk, Lütfi/Yazıcı, Seyfettin, *Diyanet İslam İlmihali*, DİB Yayınları, 8. Baskı, 2001 Ankara, s. 330-331.

³³² Tirmizî, Edeb, 63; Nesâî, Akika, 4. Tirmizî’ye göre hadis hasen garib kabul edilmiştir.

sahip olmak için onlarla evlenmişlerdir. Kur'an'da yirmi iki âyette yetimlerle ilgili meselelere temas edilmiş ve yetimlere karşı iyi davranılması emredilmiştir.³³³

Kur'an-ı Kerimde yetimlerin haklarının korunmasının özel bir yeri vardır. Yetime haksızlık yapmak inkâr edenlerin özellikleri arasında sayılır. *“Gördün mü şu dinî veya ahiretteki ceza ve mükafatı yalan sayanı? İşte o tip kimseler yetimi itip kakarlar.”*³³⁴ Yetimlere hor bakmak dahası onlara eziyet etmek kesin bir dille yasaklanmış *“Yetimi sakın ezme, ona hor bakma!”*³³⁵ buyurulmuştur. Yetimlere âdil davranılması teşvik edilerek³³⁶, *“Geriye eli ermez, gücü yetmez çocuklar bıraktıkları takdirde korkacak olanların (başkalarının yetimleri için de) kalpleri sızlasın; Allah'tan sakınsın ve doğru söz söylesinler.”*³³⁷ ayetiyle de vicdanlara hitap edilmiştir.

Toplumun en zayıf kesimi içinde yetim çocuklar ve yaşadıkları problemlere, çözüm yollarına dair Kur'an-ı Kerim'de güzel söz söylemeye varıncaya kadar değinildiği görülmektedir. Bu hassasiyete *“(Mirastan payı olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunursa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin”*³³⁸ uyarısıyla da dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla yetimlerin hakkını gasbetmemek yanında Müslümanlardan yetimlerin mallarını korumaları istenmiştir. *“Ergenlik çağına erişinceye kadar, yetimin mal varlığına, onun iyiliği için olmadıkça dokunmayın”*³³⁹ denilerek yetimlerin her halükârda muhafaza edilmeleri gerektiğine işaret edilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.s) âyetleri uygulamakla mükellef tutulmuş ve bu konudaki tebliğini Kur'an ile temellendirmiş, hadislerle de yetim hakları konusuna ehemmiyet vermiştir.

Hz. Muhammed (s.a.s) yetimliğin ne demek olduğunu en iyi bilen insanlardan biridir. Çünkü o daha dünyaya gelmeden babasını, çocuk yaşlarda ise annesini kaybetmiştir. Yetimlere karşı yapılan haksızlıklar karşısında Hz. Muhammed'in (s.a.s) yetimlere sahip çıktığı ve hiçbir çocuğun mağdur edilmemesi için güçlü bir duruş sergilediği, yetim ve öksüzlerin bakımlarıyla yakından ilgilendiği aşikardır. O, birçok

³³³ Arı, Abdusselam, “Yetim”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2013 İstanbul, c. 43, s. 501.

³³⁴ Mâûn, 107/1-2.

³³⁵ Duha, 93/9.

³³⁶ Bkz: Nisa, 4/127.

³³⁷ Nisa, 4/9.

³³⁸ Nisa, 4/8.

³³⁹ En'am, 6/152.

hadislerinde yetimlere sahip çıkılmasını ortada bırakılmamalarını tavsiye etmiştir. Yetim ve kimsesiz çocuklara yardımcı olanlara ise mükafatlarının Allah (c.c) tarafından fazlasıyla verileceğini müjdelemiştir.

Rasulullah'ın (s.a.s) yetim haklarını koruma hususundaki teşvik edici hadislerinden bazıları şöyledir: *“Kendi yetimini veya başkasına ait bir yetimi himaye eden kimseyle ben, cennette şöyle yan yana bulunacağız.”* Hadisin ravisi Malik b. Enes, Peygamber' in (s.a.s) yaptığı gibi işaret parmağıyla orta parmağı birleştirerek göstermiştir.³⁴⁰ *“Ben ve yetime kol kanat geren kimse cennette işte böyle (yanyana) olacağız.”*³⁴¹ buyurmuştur. Bir başka rivayette *“Müslümanlar arasında kim bir yetimi yiyecek ve içeceğini üstlenecek şekilde sahiplenirse Allah onu mutlaka cennete koyar. Ancak affedilmeyecek bir günah işlemişse o başka.”*³⁴² buyurmuştur. Bir diğer hadiste Hz. Peygamber *“Her kim buluş çağına ulaşmalarına kadar iki kız çocuğunun bakımını, nafakasını, terbiye ve yetiştirilmesini üzerine alır ve bunu yerine getirirse o kimse kıyamet günü benimle şöyle olacaktır”* dedikten sonra orta ve şahadet parmaklarını birleştirmiştir.³⁴³ *“Kocasından dul kalıp da asil ve güzel olduğu halde evlenmeyerek, yetimleri ev bark sahibi oluncaya ya da ölünceye kadar kendisini onlar için feda eden, bu uğurda (Güneşte çalışmaktan) yanakları kararan-çöken kadın ile ben cennette şu iki parmağım kadar birbirimize yakın olacağız.”*³⁴⁴ buyurması ise Hz. Muhammed'in (s.a.s) yetimlere karşı çok hassas olduğunun bir başka göstergesidir.

Zikredilen son hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.s) dikkat çektiği gerek yetime gerekse çocuğuyla yalnız kalmış bir hanıma kötü davranılacağı ihtimalinden dolayı haklarının gasp edilmesi endişesidir. Bu nedenle çocuklarını güzel bir şekilde yetiştirme arzusuyla kendini feda edercesine kadının çaba göstermesi, çocuğunun hakkını koruması takdir edilmektedir. Zira Hz. Peygamber'in fedakârlık yapan anneleri cennetle müjdeleyip başka bir hadisinde *“Allah'ım ben iki zayıfın; yetim ile kadının hakları konusunda (İnsanları) şiddetle uyarıyorum, onların haklarına el*

³⁴⁰ Müslim, Zühd, 42.

³⁴¹ Buhârî, Talâk, 23.

³⁴² Tirmizî, Birr ve Silâ, 14. Tirmizî'ye göre hadisin isnadında zayıf ravi bulunmaktadır.

³⁴³ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, XIX, s. 481. Muhakkik Şu'ayb el-Arnaûd'a göre hadisin isnadı sahihtir.

³⁴⁴ Ebû Dâvûd, Savm, 29, Elbânî bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Bkz: *Silsiletü Ehâdisi'd-Daife*, III, s. 251.

uzatılmasını yasaklıyorum.”³⁴⁵ buyurması yetimlerin ve kadınların haklarına riayete dikkat çekmesi bakımından son derece önemlidir. Diğer taraftan kalbinin katılığından dert yanan bir kişiye “*Miskini doyur, yetimin başını okşa*”³⁴⁶ diye tavsiyede bulunması da meselenin ehemmiyetini vurgular niteliktedir. Hz. Peygamber’in (s.a.s) yetimlere olan bu hassasiyetini örnek alan Sahabe-i Kiram yetimlere çok iyi davranmış hatta Abdullah b. Ömer (r.a), sofrasında bir yetim bulunmadan yemek yememeye özen göstermiştir.³⁴⁷

Ebû Hüreyre’den (r.a) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s) “*Müslüman toplumundaki evlerin en hayırlısı, kendisine iyilik edilen bir yetimin bulunduğu evdir ve Müslüman toplumundaki evlerin en şerlisi kendisine kötülük edilen bir yetimin bulunduğu evdir.*”³⁴⁸ buyurur. Bu hadise göre, kendi evi yetimlerin en çok mutlu oldukları yerdir. Bu yuva sıcaklığını vermek için Hz. Peygamber (s.a.s) yetimleri kendi çocuklarından ayırmamış hatta daha çok muhafaza etmiştir. Örneğin kızı Hz. Fatıma’nın ihtiyaçları için kendisinden yardım istediğinde, Bedr’in yetimlerinin daha öncelikli olduğunu söylemesi gibi...³⁴⁹

Hz. Muhammed (s.a.s), savaşlarda şehit düşenlerin yetimleriyle de yakından ilgilenmiştir. Amcasının oğlu Cafer b. Ebu Talib (r.a) Mute’de şehit düştüğünde, ardında üç yetim bırakmıştır. Cafer’in (r.a) çocuklarından biri Abdullah b. Cafer, babasının şehadetiyle ortada kalakaldıklarını, o zor günlerde Hz. Muhammed’in (s.a.s) kendilerine sahip çıktığını, üzerlerindeki matem havasından kurtulmaları için evlerine gelerek perişan hâldeki kardeşleriyle beraber kendisini tıraş ettirdiğini anlatmıştır.³⁵⁰ Babası Uhud Savaşında şehit olan Beşir’e de Resûlullah (s.a.s) “*Ben senin baban olayım, Âişe de annen olsun istemez misin?*” diyerek teselli etmiş ve sahip çıkmıştır.³⁵¹

³⁴⁵ İbn Mâce, Edeb, 6; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XV, s. 416. Şu’ayb el-Arnaûd’a göre hadisin isnadı kavidir; sahihtir.

³⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIII, s. 22. Şu’ayb el-Arnaûd’a göre hadisin isnadı zayıftır.

³⁴⁷ Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, s. 60. Elbânî hadise sahih hükmünü vermiştir. Bkz: Elbânî, *Sahihu’l-Edebü’l-Müfred*, Daru’s-Sıddik, 4. bs, 1997, s. 75.

³⁴⁸ İbn Mâce, Edeb, 6. Elbânî’ye göre hadis zayıftır. Bkz: *Silsiletü Ehâdisi’d-Daife*, IV, s. 142.

³⁴⁹ Ebû Dâvûd, Harâc, 20. Elbânî’ye göre hadisin isnadı sahihtir.

³⁵⁰ Nesâî, Zinet, 57; Ebû Dâvûd, Tereccül, 13. Elbânî’ye göre hadisin isnadı sahihtir.

³⁵¹ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Şu’abü’l-İmân*, thk: Abdu’l-Ali Abdülhamit, Mektebetü’r-Rüşd, 1. bs, 2003, XIII, s. 396. Elbânî’ye göre hadis sahih kabul edilmiştir. Bkz: *Silsiletü Ehâdisi’s-Sahihah*, VII, s. 754.

Haksızlıkların yoğun yaşandığı cahiliye döneminde yetimlerin mallarının emniyette olmadığına ve vefat eden aileden geriye miras kalırsa çocuğun bakımını üstlenen vâsisinin onun malını keyfince harcayabildiğine yukarıda değinilmişti. Yetim çocukların haklarını koruma adına Hz. Peygamber'in uyarıları son derece açıktır: Örneğin; *“Dikkat edin! Kim malı olan bir yetimin velisi olursa, o malı ticarete değerlendirsın. Ve onu (işletmediği için) sadakanın yiyip tükenmesine terk etmesin.*³⁵² Diğer taraftan Resûlullah (s.a.s) ashabına *“Helak edici olan yedi şeyden çekiniz”* buyurunca *“Yâ Rasûlallah! Bu yedi şey nedir?”* diye sormuşlar Hz. Muhammed (s.a.s) bu yedi günahı sayarken adam öldürme gibi büyük günahlar yanında yetim malı yemenin de helak edici günahlardan biri olduğuna dikkat çekmiştir.³⁵³ Rasulullah'ın (s.a.s) yetim çocukların haklarını korumasındaki hassasiyetini bilen Hz. Ömer'in de eriyip gitmemesi için, yetim malının çalıştırılması üzerinde ısrarla durmuştur.³⁵⁴

Yetimlerle ilgili ayet ve hadisleri dikkate alan fakihler, yetimleri himaye edip yetiştirmeyi farz-ı kifâye olarak kademeli biçimde toplumun görevleri arasında saymışlardır. Yetimin malına en başta yakınları sahip çıkmalı şayet yok ise toplum bu sorumluluğu en iyi bir şekilde üstlenebilecek kişileri tayin etmelidir. Bu konunun üstesinden gelemeyecek insanlar bu sorumluluğun altına girmemelidirler. Hz. Muhammed'in (s.a.s) sahabe-i kiramın ileri gelenlerinden bir olan Ebu Zerr'i (r.a) mali konularda yeterli görmediğinden yetimin malına veli olmaması için uyardığı nakledilmektedir.³⁵⁵

Hz. Muhammed'in (s.a.s) *“Ergenlik çağına geldikten sonra yetimlik yoktur!”*³⁵⁶ sözü dikkat çekicidir. Zira İbn Abbas'a (r.a) yetimlik ne zaman biter diye sorulduğunda, *“Ömrüme yemin ederim ki öyle kişiler vardır ki, sakalı çıkar da hala kendi hakkını almaktan acizdir, kendi namına bir şey vermekten acizdir.”*³⁵⁷ demiştir. Burada Hz. Muhammed'in (s.a.s) ergenliğe vurgu yapan sözünden, insanların devamlı

³⁵² Tirmizî, Zekât, 15. Tirmizî hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir.

³⁵³ Bkz: Buhârî, Vesâyâ, 23.

³⁵⁴ Muvatta, Zekât, 6. Elbânî'ye göre hadis zayıf kabul edilmiştir. Bkz: *Zaîfû'l-Câmi'î's-Sağîr*, s. 15.

³⁵⁵ Müslim, İmâret, 17. Ayrıca Bkz: Arı, Abdüsselam, *“Yetim”*, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2013 İstanbul, c. 43, s. 501.

³⁵⁶ Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 9. Elbânî'ye göre hadis sahihtir.

³⁵⁷ Müslim, Cihad, 48.

bakıma muhtaç halde olmalarının hoş görülmediği ve yetimlik kavramına bir sınır getirdiği hatta yetimlere sahip çıkarken gayenin onları hayata hazırlamak olduğu ve bu hedefe göre hakların bina edilmesi gerektiği sonucu çıkartılabilir.

Yetim çocukların barınma, gıda ve eğitim gibi maddi ihtiyaçlarının karşılanması yanı sıra manevi olarak desteğe muhtaç olmaları da çocuk hakları bağlamında büyük önem arz eder. Özellikle yetim çocuklarda endişe, depresyon, dışlanma vb. duyguların daha fazla olması muhtemeldir. Bu psikolojiyi çok iyi analiz eden Hz. Peygamber (s.a.s) yetimlere sahip çıkmaya-korumaya teşvik edici telkinlerde bulunmuştur.

Kur'an-Kerim yetim hakkı konusuna ehemmiyet vermiştir. Bu durumu işaret eden ayetlerin biri şöyledir: *“Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.”*³⁵⁸ Bu, yetim malının dokunulmazlığı ilan etmektedir. Mezkûr hadislerden de anlaşıldığı üzere İslam dininde yetim çocukların hakları, çocuk hakları bağlamında apayrı bir öneme sahiptir.

3. Neseb Hakkı

Neseb meselesi, çocuk haklarını korumaya dönük olarak Hz. Muhammed'in (s.a.s) önemle üzerinde durduğu konuların başında gelir. Cahiliye dönemindeki neseble ilgili yoğun problemler ve bu problemlerle alakalı çocuk haklarıyla ilgili çıkan sorunlar Resûlullah'ın (s.a.s) risaletinde çözüme kavuşturulmuştur. Ebû Hureyre'den (r.a) nakledildiğine göre Bedevî bir adam Peygamber'e (s.a.s) gelir ve “Yâ Resûlallah! Benim siyah çocuğum oldu (karımdan şüpheleniyorum!) der. Resûlullah *“Senin develerin var mı?”* diye sorar. Bedevî evet var! deyince Resûlullah *“O develerin renkleri nasıldır?”* diye sorar. Bedevî kırmızıdır, diye cevap verir. Resûlullah *“Bunların içinde beyazı siyaha çalar boz deve var mıdır?”* diye sorar. Bedevî evet vardır! Diye cevap verir. Resûlullah *“O boz renk nereden oldu?”* diye sorar. Bedevi belki soyunun bir damarı çekmiştir! deyince Resûlullah *“Senin bu oğlun da eski bir soy köküne çekmiş olabilir!”*³⁵⁹ buyurur.

³⁵⁸ Nisa, 4/10.

³⁵⁹ Buhârî, Talâk, 25.

Kadının, kendisini zina ile itham eden kocasıyla yeminleşmesi anlamına gelen “Lian” ile ilgili ayet nazil olduktan sonra Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: *Bir aileye o aileden olmayan bir çocuğu (n nesebini) dahileden bir kadının Allah ile hiçbir bağı yoktur. Allah onu kesinlikle cennetine koymaz. Göz göre göre kendi çocuğunu inkâr eden bir erkeğide Yüce Allah kendisinden uzaklaştırır. Kıyamet gününde geçmiş ve gelecek herkesin önünde rezil eder.*”³⁶⁰

Hz. Peygamber (s.a.s) neseb konusuna verdiği önem ve bu problemin çözümüyle ilgili olarak gösterdiği çaba şu rivayetlerde belirgindir; *“Her kim babasından başka bir kimseye babası olmadığını bile bile babası olduğunu iddia ederse, işte o kimseye cennet haramdır.”*³⁶¹ *“Kendi nesebinden başka bir nesebe bağı olduğunu iddia eden kimse Allah’a karşı nankörlük etmiş olur.”*³⁶² *“Kim kendisini babası dışında birine nisbet ederse ya da kim kendisini (azat eden) efendilerinin dışında birine bağı gösterirse Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olur. Kıyamet günü Allah onun ne tövbesini ne de mazeretini kabul edecektir.”*³⁶³

Kur’an; Hz. Peygamber’in azatlısı ve evlatlığı Zeyd b. Hârise (ö. 8/629) ile ilgili hâdisede *“Evlatlıkları babalarına nisbet edin, bu Allah katında en doğru olanıdır...”*³⁶⁴ buyurmakla neseb konusunun önemine işaret etmiştir. Nesebe dair gerek Kur’an ayetleri gerekse hadisler toplum aile yapısını kuvvetlendirmeyi amaçlamaktadır. Hiç şüphesiz, çocuk haklarının muhafaza edilmesinde sağlam aile yapısının buna bağılı olarak neseb meselesinin önemi çok büyüktür. Neseb konusundaki tartışmalar başta çocukları olumsuz yönde etkileyip beraberinde birçok problem üreteceğinden Hz. Peygamber (s.a.s) gereken hassasiyeti göstermiş ve birtakım çözümler üretmiştir.

³⁶⁰ Ebû Dâvûd, Talâk, 30. Şu’ayb el-Arnaûd’a göre hadisin isnadı sahihtir.

³⁶¹ Buhârî, Meğâzî, 58.

³⁶² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, s.52. Şu’ayb el-Arnaûd’a göre hadisin isnadı sahihtir.

³⁶³ Müslim, Itk, 20; Tirmizî, Hibe, 3. Tirmizî hadise hasen sahih hükmünü vermiştir.

³⁶⁴ Ahzab, 33/5.

4. Zina Yasağı

Kur'an'da “Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur.”³⁶⁵ buyurularak zinanın kötü bir yol olduğu belirtilmiş ve İslam'da zina kesin bir dille yasaklanmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.s), zina davet etmesi muhtemel her türlü davranışı yasakladığı hatta Veda haccında bineğinin arkasına aldığı Fazl'ı yolda gördüğü genç kadınlara dikkatlice bakınca yüzünü başka tarafa çevirdiği bilinmektedir.³⁶⁶ Diğer taraftan amcasının oğlu Hz. Aliye “Ey Ali! Birinci bakışa ikincisini ekleme, ilk bakış sana aittir, ikincisi değil.”³⁶⁷ diyerek uyarması oldukça anlamlıdır.

Zinanın yasaklanmasının baş nedenleri arasında nesebin bozulmaması ve çocuk haklarının ihlal edilmemesi gelir. Güncel medyada günümüzde meydana gelen zina mahsulü çocukların terk edildiği, çöpe atıldığı dikkate alınırsa konunun vahameti ortaya çıkacak ve Hz. Muhammed'in (s.a.s) nikah akdi konusundaki ısrarı daha iyi idrak edilecektir. Hz. Peygamber hadislerinde zinanın kötülüğünü vurgulamış ve ahlaki temeli bulunmayan cahiliye türü bütün evlilik şekillerinin geçersiz olduğunu ilan etmiştir.³⁶⁸ Çünkü çocuk haklarını korumaya karşın nikâh akdi olumlu etkiye sahiptir. Ancak nikahsız birliktelikler bu hakların ihlâlüne sebebiyet vermektedir.

Abdullah b. Mes'ud'un (r.a) naklettiğine göre bir Cuma gecesi mescitte oturmakta iken yanlarına ihmalleri yüzünden Tebük Seferi'ne³⁶⁹ katılamayan üç sahâbîden biri olan Ensar'dan Hilal b. Ümeyye (r.a) öfkeli bir halde girer. “Bir adam eşini yabancı bir erkekle bulur da bunu anlatırsa iftira suçuyla onu cezalandırmısınız? Veya o adam, hanımıyla yakaladığı kimseyi öldürürse sizde ona ölüm cezası verirmisiniz? Yoksa bu kişi kinini içine atarak susmalımıdır? der ve ekler: Vallahi, bunu yarın Resulullah'a (s.a.s) anlatacağım.” Hilal, ertesi sabah eşinin yabancı bir erkek ile ilişkisi olduğunu Hz. Peygambere anlatır. Hz. Peygamber (s.a.s) ona ‘Ya delil getir yahut da sana verilecek cezaya hazır ol.’ buyurarak Hilal'den söylediklerini

³⁶⁵ İsrâ, 17/32.

³⁶⁶ Müslim, Hac, 19; Ebû Dâvûd, Menâsik, 56.

³⁶⁷ Ebû Davud, Nikâh, 44; Darimî, Edeb; Rikâk, 3; Ahmed. b. Hanbel, *el-Müsned*, II, s.467. Şuayb el-Arnaûd'a göre hadis hasendir.

³⁶⁸ Ebû Davud, Talâk, 34. Elbanî'ye göre hadis sahihtir.

³⁶⁹ İlgili ayet için Bkz: Tevbe, 9/106, 118.

ispatlamasını ister. Hilal ‘Ey Allah’ın Resulü! Birimiz karısının üzerinde bir erkek görürse, şahit mi aramaya gidecek? O şahit getirinceye kadar, adam işini bitirip gitmez mi?’ diye karşılık verir. Hz. Peygamber (s.a.s) “*Sen şahitlerini hazırla, yoksa iftira cezasına çarptırılacaksın.*” diyerek sözünde ısrarcı olur. Hilal, gerçekleri anlattığını ve Allah’ın bu iş hakkında kendisini cezadan kurtaracak bir ayet indireceğine inandığını söyler.³⁷⁰ Hz. Muhammed (s.a.s) bu işin gerçek yüzü ortaya çıksın diye dua eder ve bir süre sonra çözümle beraber durumu açığa çıkaran ayetler³⁷¹ nazil olur.

Mezkûr hâdisıyla ilgili hadislere bakıldığında Hz. Peygamber’in; Hilal’e ve eşine ayetleri okuyup, onlara ahiret azabının dünya azabından daha şiddetli olduğunu hatırlattığı, Hilal’in doğru söylediği, Hanımının da kesinlikle Hilal’in yalan söylediğini iddia ettiği ve bunun üzerine Resûlullah’ın ilgili ayetin emri gereği lanetleşme işlemi ardından karı kocayı ayırdığı nakledilmiştir. Hz. Peygamber’in doğacak çocuğu tasvir ederek çocuğun Hilal’emi, yoksa kendisine zina ithamı yapılan kimseyemi ait olduğunu tespit amacıyla, doğum sonrasında takip edilmesini söylediği, aradan zaman geçtiği, kadının zina ithamı yapılan kişiye benzeyen bir çocuk dünyaya getirdiği ve bunun üzerine Resûlullah’ın “*Eğer ayetle belirlenen şu şahitlik yeminleri olmasaydı bu kadına yapacağımı biliyordum*”³⁷² buyurduğu zikredilmiştir.

Burada tez kapsamında ilgili olan sonuç şudur: Kur’an ayetle zinayı yasaklamış Hz. Peygamber ise meselenin vaki olmasına göre çok hassas davranmıştır. Problemin çözümünde zina iddiasının doğruluk durumunu araştırmıştır. Gerek kadınının gerekse erkeğin hakkı yanı sıra doğması muhtemel çocuğun hakkı da nesebin tespiti ve zinanın araştırılması yoluyla aranmıştır. Mezkûr hadiste “*Eğer ayetle belirlenen şu şahitlik yeminleri olmasaydı bu kadına yapacağımı biliyordum*” şeklindeki ifade bunun en net anlatımıdır.

Hz. Peygamber (s.a.s) biyolojik babası kim olursa olsun, zina eden kişiye-yaptırım olarak- dünyaya gelen çocuk üzerinde hak tanımamıştır.³⁷³ “*Cahiliye dönemi ile ilgili hükümler yürürlükten kalkmıştır. Çocuk yatak sahibinindir. Zina eden ise*

³⁷⁰ Ebû Dâvûd, Talak, 26; Tirmizî, *Tefsîru’l-Kur’an*, 24. Tirmizî’ye göre hadis hasen sahihtir.

³⁷¹ Nur, 24/6-7.

³⁷² Buhârî, Tefsîr, Nur/3; Ebû Dâvûd, Talâk, 26; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’an, 24.

³⁷³ Buhârî, Büyû,3.

doğan çocuk üzerinde her türlü haktan mahrum olur."³⁷⁴ buyruğuyla birlikte, "*Bir kimsenin başkasının günahıyla suçlanmayacağı*"³⁷⁵ ilkesini düstur edinmiştir. Hz. Muhammed (s.a.s) nikahsız birliktelikler sonucu dünyaya gelen çocuklara herhangi bir suç isnadında bulunmamıştır. "*Veled-i zinaya annesinin, babasının günahından hiçbir şey yüklenmez*"³⁷⁶ buyurmuştur. "*Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşi ve dostlarınız olarak kabul edin*"³⁷⁷ ayeti de Hz. Peygamber'in (s.a.s) bu tavrını destekler mahiyettedir.

İslam dininde bir problemin çözümünde o probleme etki eden tüm nedenler ele alınır. Sedd-i zerâî ilkesi bu sebeple konulmuştur ve ifsat yollarını kapatmayı hedefler. Buna karşın feth-i zerâî ilkesi ilede maslahat yolları açılır.³⁷⁸ Bu bakımdan İslam'da zinaya götüren tüm yollar kapatılmıştır. Aksi halde, zina daha başka sorunların oluşmasına sebebiyet verir. Buna mukabil nikâh, problemlerin çözümü ve yeni problemlerin oluşmaması için gereklidir. Hz. Muhammed'in (s.a.s) izlediği yol da budur.

5. Neslin Nikâhla Korunması

Hz. Peygamber (s.a.s) her problemin çözümünde köklü önlemler aldığı gibi çocuk hakları konusunda da meselenin temeline inmiş ve iyi nesillerin yetişmesi için aile kurumuna büyük önem vermiştir. Zira çocuk haklarının korunup gözetilmesi en başta doğru bir evliliğe bağlıdır. Ebû Hüreyre'den (r.a) nakledilen rivayete göre Resûlullah (s.a.s) "*Dinini ve ahlakını beğendiğiniz bir kimse, kızınıza talib olursa onunla kızınızı evlendiriniz. Böyle yapmazsanız yeryüzünde fitne ve büyük bir ahlaki bozulma meydana gelecektir.*"³⁷⁹ buyurmakla neslin devamının ancak evlilikle olacağını açıklamıştır. Fitnenin meydana gelmesi mezkûr hadiste, dini ve ahlaki yönden beğenilen kimseyle evliliğin yapılmamasının sonucu olarak zikredilmiştir. Kur'anda aynı şekilde sebep sonuç ilişkisine işaret ederken inkâr edenlerin birbirine

³⁷⁴ Ebû Dâvûd, Talâk, 35; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, II, s.191. Muhakkik Şu'ayb el-Arnaûd'a göre hadisin isnadı zayıftır.

³⁷⁵ Fatır, 35/18.

³⁷⁶ Hâkim Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, IV, s. 112. Zehebî "Telhîs"inde hadisin sahih olduğunu ifade etmiştir.

³⁷⁷ Ahzab, 33/5.

³⁷⁸ İlgili kavramlarda geniş bilgi için Bkz: Dönmez, İbrahim Kâfî, "*Sedd-i Zerâî*", TDV İslâm Ansiklopedisi, 2009 İstanbul, c. 36, s. 277.

³⁷⁹ Tirmizî, Nikah, 3, Tirmizî hadise hasen garib hükmünü vermiştir.

dost olduklarını vurgular ve müminlerin arasında dostluk meydana gelmez ise fitne ve bozgun çıkacağını beyan eder. İlgili ayet şöyledir: *“İnkâr edenler birbirlerinin dostlarıdır. Eğer siz aranızda dost olmazsanız yeryüzünde kargaşalık, fitne ve büyük bozgun çıkar.”*³⁸⁰

Her iki örnekte sebep ve sonuç aynıdır; sahih bir evlilik olmaz veya müminler arasında dostluk/kardeşlik bulunmaz ise fitne ve bozgun çıkması mukadderdir. Bu nedenle tez kapsamında çıkartılabilecek sonuç şudur: Çocuklar doğru bir evlilikle koruma altına alınmazlar ise haklarını korumak ayet ve hadislerin işaret ettiği manaya göre imkânsız olacaktır. Bu bakımdan Hz. Muhammed (s.a.s), evlilik seçimi üzerine yapmış olduğu tavsiyesiyle gençlere mesaj vermiş, çocuklarını evlendirme aşamasında olan anne babalara da önemli bir sorumluluk yüklemiş,³⁸¹ anlaşılmak ve kaynaşmanın olabilmesi için *“Kadınların en hayırlısıyla evlenmeye bakın, emsâliniz (küfüvv) olan kadınlarla evlenin, emsâliniz olanların kızlarını isteyin.”*³⁸² buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.s) huzurlu bir aile oluşturmakla güvenilir toplum inşa etmiştir. Böylece iyi bir ailede ve toplumda yetişen çocukların, haklarının korunmasına en uygun zemini oluşturmuştur. Kur'an'da evliliğin *أَنْكِحُوا* *“Nikahlayınız”*³⁸³ şeklinde verilmesi hiç kuşkusuz ilahî bir emirdir. Hz. Peygamber'in bu emri gerek *“Nikâhın en hayırlısı, kolay ve külfetsiz olanıdır”*³⁸⁴ gibi hadisleriyle gerekse uygulamalarıyla hayata aktarmış olması hatta evlilik çağına gelen gençleri nikaha teşvik etmesi ve *“Gençler! Evlenme imkânı bulanınız evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur. Evlenme imkânı bulamayanlar oruç tutsun. Çünkü orucun, kişi için şehveti kesme özelliği vardır.”*³⁸⁵ buyurması son derece önemlidir. Hz. Peygamber böylelikle gençlere sadece evlenmeyi teşvik etmekle kalmamış bu konuda onlara somut adımlar da atarak

³⁸⁰ Enfâl, 8/73.

³⁸¹ Buhârî, Nikah, 16.

³⁸² İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dârü' İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts, Nikah, 46. Elbani ta'likinde hadisin, hasen olduğunu söylemektedir.

³⁸³ Nur, 24/32.

³⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XII, s. 75. Şu'ayb el- Arnaûd'a göre hadis zayıftır.

³⁸⁵ Buhârî, Nikah,3; Tirmizî, Nikah, 1.

yardımcı olmuştur. Örneğin amcasının oğlu Fazl b. Abbas'ın evlilik çağına geldiğinde Mahmiye isimli zekât memuru bir sahabiye “*Kızını, bu gence nikahla*”³⁸⁶ buyurarak aracılık etmiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in evliliği kolaylaştırıcı uygulamalarının her ne kadar işin manevi/nebevî/ilâhî boyutları da olsa genç sahabiler arasında muhtemel problemleri de engellediği söylenebilir.

Hz. Peygamber (s.a.s) söz ve uygulamalarıyla anne babalara evlilik çağı gelen gençlerin evliliklerini gerçekleştirmeleri doğrultusunda rehberlik etmiştir. Bu konuda sorumluluklarını yerine getiren anne babaları “*Kim ki üç tane kız çocuğu yetiştirir, güzel terbiye eder, evlendirir ve onlara iyilikte bulunursa, o kişi için cennet vardır.*”³⁸⁷ hadisinde görüleceği üzere müjdelemekle birlikte bir nevi ebeveynleri uyarmıştır. Burada özellikle kız çocuklarının zikredilmesi o günün sosyal hayatı göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde iyi idrak edilebilir. Netice olarak kız olsun erkek olsun çocukları iyi kimselerle evlendirmenin sorumluluğu idrak edilmelidir. Hz. Peygamber bu konuda gençlere maddeten ve manen yardımcı olmuştur.

6. Zenginlik ve Fakirlik Karşısında Çocuklar

Çocukların maddeten güçlü olabilmeleri çocukların ebeveyn üzerindeki maddi hakları kapsamında değerlendirilmelidir. İslam dininde nisab miktarı³⁸⁸ mala sahip olan kişiler, belirli kişilere zekât vermekle yükümlü tutulmuşlardır.³⁸⁹ Zekatla ilgili ayetlerinin nasıl ve ne şekilde uygulanacağını Hz. Peygamber (s.a.s) bizzat açıklamıştır. Bu açıklamalar doğrultusunda mümin bir kimsenin zekatını usul³⁹⁰ ve fûrû'una³⁹¹ veremeyeceği bilinmektedir. Burada “Fûrû” ile kast edilen kişilerin kapsamı içine çocuklar da girmektedir. Tez kapsamında burada dikkat çekilmesi icap

³⁸⁶ Müslim, Zekât, 51.

³⁸⁷ Ebû Dâvûd, Sünen, 29. Muhakkik el-Arnaûd'a göre hadis, sahih liğayrihi hükmündedir.

³⁸⁸ Sözlükte sınır, işaret, asıl, kök, kaynak anlamlarına gelen nisâb kelimesi, dinde zekâtın farz olduğunu gösteren zenginlik ölçüsünü ifade eder. Geniş bilgi için Bkz: Erkal Mehmet, “*Nisab*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2007 İstanbul, c. 33, s. 138.

³⁸⁹ Tevbe, 9/60.

³⁹⁰ Usûl bir kimsenin soy bakımından asıllarını yani anne, baba, onların anne ve babaları şeklinde yukarıya doğru devam eden, kendisine kan bağıyla bağlı üst soy hısımlarını ifade eder. Geniş bilgi için Bkz: Boynukalın Mehmet, “*Usul*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2012 İstanbul, c. 42, s. 198.

³⁹¹ Fûrû alt soy hısımlarını yani çocuk ve torunları ile onların çocuklarını kapsar. Geniş bilgi için Bkz: Boynukalın Mehmet, “*Usul*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2012 İstanbul, c. 2, s. 198.

eden husus şudur: Zekâtın çocuklara verilememesinin kişinin çocuklarına bakma yükümlülüğü ile yakından ilgisi vardır ve bu bakım daha önceliklidir. Çünkü Kur'an'da öncelikle yakınlarla yardım edilmesi emredilmiştir.³⁹² Hz. Peygamber (s.a.s) ise şöyle buyurur: “Size sadakanın en değerlisini öğreteyim mi? (Evlendikten sonra herhangi bir sebepten dolayı) sana dönüp gelen ve senden başka da geçimini sağlayacak kimsesi olmayan kızına (yaptığın harcamadır)! ”³⁹³ Dikkat edileceği üzere hadiste Hz. Peygamber “Size sadakanın en değerlisini öğreteyim mi?” diye başlamakla insanların dikkatini çekmiştir. Ardından ebeveynlerin zor durumda olan çocuklarını sahiplenmelerini istemiştir. Bu durumda olan çocuklara yapılan harcamaların en değerli sadaka hükmünde olacağını ifade etmiştir. Tez kapsamında buradan çıkartılacak sonuç ise şudur: Anne babaların her dönemde çocuklarına destek olmaları gerekir.

Hz. Peygamber (s.a.s) ebeveynlerin çocuklarına destek olmalarını isterken aynı zamanda çeşitli uygulamalarıyla da bu konuda çocuklardan yana tavır koymuş ve kimi zaman -gerekli görmüş ise- onlara sahip çıkmıştır. Nitekim Ma'n b. Yezîd'in (r.a) anlattığına göre Resûlullah kendisini nişanlamış ve evlendirmiştir. Bir defasında babası Yezîd, sadaka olarak verilmesi için bir miktar dinarı (altın para), kendi namına Ma'n'ın tasadduk edivermesi için mescide getirip bırakmıştır. Bir müddet sonra Ma'n mescide gidip sadaka olarak bırakılan bu altınları almıştır. Bunun üzerine babası ona karşı çıkmış “Vallahi bu altınları sana verilsin diye bırakmadım!” demiş ve altınları geri almak istemiştir. Durum Resûlullah'a iletilmiş ve Hz. Peygamber babasına hitap ederek “Ey Yezîd, niyet ettiğin sadaka sevabı sana aittir” (Ma'n'a dönerek) “Ey Ma'n, aldığın paralar da senindir” buyurmuştur.³⁹⁴ Diğer yandan Hz. Peygamber (s.a.s), hasta yatağında tüm malını vasiyet etmek isteyen Sa'd b. Ebî Vakkâs'a malının tamamını veya yarısını vasiyet edemeyeceğini söyledikten sonra, “Üçte bir bile çoktur. Vârislerini zengin olarak bırakman, halka el açan fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır”³⁹⁵ buyurmuştur.

³⁹² Nahl, 16/90.

³⁹³ İbn Mâce, Edeb, 3. RivayetMuhakkik Elbanî'ye göre zayıftır.

³⁹⁴ Buharî, Zekât, 15.

³⁹⁵ Buharî, Cenâiz, 37; Vesâyâ, 2, 3; Müslim, Vesâyâ, 5.

Anne babaların imkanlar ölçüsünde çocuklarına her daim sahip çıkmaları, onları kimseye el açar bırakmamaları gerektiği konusundaki hadisler önem arz etmekte anne babaların, çocuklarına her daim yardımcı olmalarının gerekli olduğunu göstermektedir. Zira kişinin başkalarına yapacağı hayır ne kadar önemli ise kendi çocuğunu bu hayırdan mahrum bırakmaması da önemli ve elzemdir. Bu manada, kişinin ölüm vuku bulduktan sonrası için dahi çocuklarının durumunu düşünmesi Hz. Peygamber'in (s.a.s) bir tavsiyesi olup çocuk hakları bağlamında değerlendirilmelidir.

7. Çocuklar Arasında Adalet

Hadislerde öne çıkan önemli konulardan bir tanesi de 'adalet' tir. Adalet, Hz. Muhammed'in (s.a.s) çocuk hakları bağlamında üzerinde çokça durduğu konulardan biridir. Hz. Peygamber (s.a.s) çocukları arasında bir şekilde ayırım yapan ebeveynlere; *"Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında adaletli davranın!"*³⁹⁶ buyurmakla ebeveynlere temel sorumluluklarını hatırlatmıştır.

Resûlullah (s.a.s) kız veya erkek çocuklar arasında herhangi bir ayırım yaptığı görülmemiştir. Çocuklar arasında adaletli davranmıştır. Bu konuda son derece hassasiyet göstermiştir. Çocukların en ince ayrıntılara dikkat ettiklerini göz ardı etmemiştir. Beşir b. Sa'd b. Sa'lebe'ye yapmış olduğu *"Sana iyi davranmaları çocukların üzerinde senin hakkındır. Aynı şekilde çocuklar arasında adil davranman da onların senin üzerindeki hakkıdır."*³⁹⁷ tavsiyesi bu konuda önemli bir örnektir. Ayrıca Hz. Peygamber'in bu konudaki hassasiyetini *"Allah öpücüğe varıncaya kadar her konuda çocuklar arasında adaletli davranmanızı sever."*³⁹⁸ hadisi de göstermektedir. Hz. Peygamber'in bu ifadeleri çocuklar arasındaki adaletin çok önemli olduğunu ve ayrıntılara dikkat edilmesi gerektiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Dolayısıyla Hz. Muhammed (s.a.s) hiçbir şekilde adaletten taviz vermemiştir.

Numân b. Beşîr'in (r.a) anlattığına göre babası kendisine malının bir kısmını bağışlamıştır. Annesi Amrâ Bint Ravâha (r.a) da "Resûlullah (s.a.s) buna şahitlik

³⁹⁶ Buhârî, Şehâdât, 9; Müslim, Hibe, 3.

³⁹⁷ Ebu Davud, İcâre, 49. Elbani'ye göre hadis sahihtir.

³⁹⁸ Süyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, 3635. Muhakkik Elbani'ye göre hadis zayıftır.

etmedikçe razı olmam” demiştir. Babası Allah Resûlü’nün (s.a.s) yanına varmış ve Numan’a verilene şahitlik etmesini istemiştir. Resûlullah (s.a.s) ona “*Bunu bütün çocuklarına yaptın mı?*” diye sormuştur. Babası “Hayır” cevabını verince Allah Resûlü (s.a.s) “*Allahtan korkun ve çocuklarınız arasında adaletli davranın!*” buyurmuştur. Bunun üzerine babası geri dönünce Numan’a verdiğini geri almıştır. Hadisin bir başka rivayetinde Allah Resûlü’nün “*O halde benden şahitlik yapmamı isteme! Ben haksızlığa şahitlik yapmam*”³⁹⁹ buyurduğu nakledilmiştir.

Hiz. Peygamber’in (s.a.s) çocuklar arasında adaleti büyük bir titizlikle gözettiğine dair somut bir diğler örnek te şöyledir: “Torunu Hasan (r.a) su ister. O esnada diğler torunu Hüseyin (r.a) de uyanmış ve su istemiştir. Hiz. Muhammed (s.a.s) suyu önce Hasan’a (r.a) verir. Kızı Hiz. Fatıma (r.anha) babasına ‘Hüseyin’i daha mı az seviyorsun’ deyince Resûlullah (s.a.s) “*Hayır suyu önce Hasan istedi ve ona verdim*”⁴⁰⁰ buyurur. Hiz. Peygamber ebeveynlerin adalet konusunda duyarlı olmalarını istemiş “*Bağış yaparken (Atıyye verirken) çocuklarınız arasında adaletli davranınız!*”⁴⁰¹ buyurmuştur. Resûlullah’ın miras konusunda da çocukların hakkını savunduğı ve çok titiz davrandığını görülür. Nitekim “*Bebek doğduğunda bağırıp hayat belirtisi gösterince cenaze namazı kılınır ve mirasçı olur.*”⁴⁰² hadisi adalet konusundaki hassasiyetin ne kadar ince ayrıntılarla korunduğına ve çocukların haklarının savunulduğuna işaret etmektedir. Bununla beraber her cuma günü hutbelerde okunan ayet⁴⁰³ başta olmak üzere Kur’an-ı Kerim’de adalet konusuna vurgu yapan birçok ayet bulunmaktadır. Bu ayetler Hiz. Muhammed (s.a.s) tarafından hayata uygulanmış ve yaratılış özelliklerine göre çocuklara daha fazla ehemmiyet gösterilmiştir.

Cahiliye toplumunun adalet konusunda güven vermeyen tavrı karşısında Hiz. Peygamber, adaleti ön planda tutmuş ve çocukların sağlıklı bir gelişim göstermesini

³⁹⁹ Buhârî, Şehâdâ, 9; Müslim, Hibe, 3.

⁴⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, s. 177. Şu’ayb el-Arnaûd’a göre hadisin isnadı zayıftır.

⁴⁰¹ Buhârî, Hibe, 10.

⁴⁰² İbn Mâce, Ferâiz, 17. Elbânî’ye göre hadis zayıftır. Bkz: *Silsiletü’l Ehâdisi’d-Daife*, V, s. 19.

⁴⁰³ Nahl, 16/90.

sağlamıştır. Çocuklar üzerindeki engelleri kaldırmış ve temiz bir toplum inşa etmiştir. Bu inşa faaliyetinde çocuklara karşı adaleti titizlikle gözetmiştir. Onun uygulamalarından ortaya çıkan sonuç tez kapsamında şudur: Hz. Peygamber çocuk problemlerinin çözümünde ve çocuk hakları konusunda tahkik üzere önemle takip edilmesi gereken bir rehberdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ ÇOCUK PROBLEMLERİNE DAİR BAZI TESPİTLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Resûlullah'ın (s.a.s) çocuk hakları ile alakalı tüm zamanlara ve tüm insalara şümul bir tarzda uygulamaları mevcuttur. Allah Resûlü'nün (s.a.s) muhafaza altına aldığı haklar günümüz dünyasında yeniden yorumlanmalı ve Peygamber'in (s.a.s) konuyla ilgili uygulamalarının nasıl tatbik edileceği araştırılmalıdır. Hz. Peygamber'in her bir uygulaması, uygulama alanındaki uzmanlar tarafından irdelenmelidir. Hz. Peygamber'in uyguladığı ve tavsiye ettiklerinin günümüze yorumlanması ve anlaşılması çocuk haklarını muhafaza etmek ve hak kayıplarını gidermek için izlenecek en güvenilir yoldur.

Konuyla ilgili uygulama ve hadisler bütünsel bakış açısıyla ele alındığı takdirde Hz. Peygamber'in (s.a.s), çocuk hakları konusunda yeni bir çığır açtığı daha ziyade öne çıkacaktır. Zira Resûlullah'ın (s.a.s) konuyla alakalı uygulamaları İslam'ın çocukları koruyucu yöndeki anlayışının temelini oluşturmaktadır. Hz. Muhammed'in (s.a.s) çocukları titizlikle koruması, toplumun geleceğinde çocukların rolünü göz önünde bulundurması ile de yakından alakalıdır. Bu, aynı zamanda haksızlığa ve zulme rıza göstermemek anlamına gelir. Hz. Peygamber “peygamber” vasfıyla Allah'ın emirlerini insanlara anlatan bir insandır. İman ehli toplum, onu hem dünya hem de ahiret hayatında lider kabul etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s) cahiliye döneminin pek çok problemi yanı sıra çocuklar hakkındaki sorunlarla da zorluğuna rağmen etkin bir mücadele vermiştir. Çocukların diri diri toprağa gömüldüğü bir toplumda, problemlerin çözümü esnasında karşılaşılan zorluklar anlaşılmayacak değildir. Bu problemleri ayrıntılı sıralamak yerine Hz. Muhammed'in (s.a.s) vermiş olduğu mücadelede öne çıkan ilkeleri zikretmek ve kısa süre içinde gerçekleştirdiği dönüşümü dikkatle incelemek çok daha yerinde olacaktır. Bu sebeple tezin ilk iki bölümünde Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde zikredilen temel çocuk hakları ile ikinci bölümde Hz. Peygamber'in hayatında çocuklara tanınan temel haklara dair uygulamalara yer verilmiş bu bölümde ise sonuca varmak hedeflenmiştir.

Hız. Peygamber'in (s.a.s) çocuk haklarıyla ilgili sünneti/hadisleri cahiliye dönemindeki kökleşmiş problemleri dahi çözmüşken sonraki dönemde ve günümüzdeki problemlerin çözümüne destek olamaması düşünülemez. Bilakis, cahiliye dönemi problemleriyle mücadele etmiş ve her konuda olduğu gibi çocuk hakları konusundada başarı sağlamış bir Peygamber'i (s.a.s) tahkik etmek, sonuca götürecek, başarıya ulaştıracak en önemli ilkedir. Kaldı ki günümüzde çocuklara karşı örnek teşkil edecek doğru davranış biçimleri incelendiğinde, bunların birçoğunun kaynağında Hz. Muhammed'in (s.a.s) hayat tarzı ve hadisleri olduğu görülecek ve O'nun bu konudaki rehberliğinin günümüze olan olumlu katkılarına şahit olunacaktır.

Kur'an-ı Kerim insanın başıboş bırakılmayacağını açıklamıştır.⁴⁰⁴ Zira insanın iyiliğe meyilli olduğu gibi kötülüğede eğilim gösteren bir yönelişi bulunmaktadır. Kur'an insanın bu özelliğine “*Andolsun ki biz her ümmete, ‘Allah’a kulluk edin, sahte tanrılardan uzak durun’ diyen bir elçi gönderdik. Onlardan kimini Allah, doğru yola ilettiler. Kimileri de sapıtılmayı hak ettiler. Yeryüzünü dolaşın da hak dini yalanlayanların âkıbetinin ne olduğunu görün.*”⁴⁰⁵ beyanıyla dikkat çeker. Her ümmete insanları doğru yola çağıran bir elçinin gönderildiğini haber verir.

Cahiliye döneminde Hz. Muhammed (s.a.s) “son peygamber”⁴⁰⁶ vasfıyla tüm insanlığa gönderilmiş ve insanlar içinde bulundukları huzursuz ortamdan onun rehberliğinde huzura kavuşmuş saadet asrını yaşamışlardır. Hz. Muhammed'in (s.a.s) bu rehberliği ve örnekliği kıyamete değin devam edecektir. Kur'an beyanı açıktır: “*Andolsun Resulullah'ta sizin için, Allah'a ve ahiret hayatına kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok ananlar için, en güzel örnek vardır.*”⁴⁰⁷ Bu sebeple her dönemde insanların Hz. Muhammed'in (s.a.s) gerek yaşantısından gerekse sözlerinden alacakları örnekler, dersler olacaktır.

İslam dini çocukları dünya hayatının süsü⁴⁰⁸, imtihan sebebi⁴⁰⁹ görmekte beraber çocukları dünya hayatında verilen tüm nimetler gibi ebeveynlerine tevdi edilen

⁴⁰⁴ Bkz: Kıyâme, 75/36.

⁴⁰⁵ Nahl, 16/36.

⁴⁰⁶ Ahzab, 33/40.

⁴⁰⁷ Ahzab, 33/21.

⁴⁰⁸ Kehf, 18/46.

⁴⁰⁹ Enfâl, 8/28.

emanet sorumluluğuyla takdim eder. Bu sebeple “Çocuklarınızı koruyunuz”⁴¹⁰ manasındaki ayetle ebeveynlere bu emanete sahip çıkma konusunda büyük sorumluluklar yükler. İnsanlar bu sorumluluklarının gereğini yerine getirmeyi ve çocuklara emanet bilinciyle sahip çıkmayı gerçek anlamda Resûlullah’ın (s.a.s) uygulama ve hadislerinden öğrenmişlerdir. Emanet kavramı üzerinde sıkça duran Hz. Muhammed (s.a.s) emanete sahip çıkılmamasını genel anlamda bir münafıklık alameti saymıştır.⁴¹¹ Münafıklık iman ehlinin özelliği değildir. Kur’an; “*Münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara hiçbir yardımcı da bulamazsın.*”⁴¹² hükmünü koymuştur. Bu itibarla müminler, münafıklık özelliklerinden herhangi birini taşımaktan uzak durmuşlar dolayısıyla, çocuk haklarını ihlal etmemek için büyük emek vermişlerdir.

Bu çalışmanın pratik amacı Hz. Muhammed’in (s.a.s), çocuklara karşı güzel muamelede bulunmayı ve çocuk haklarını korumak adına yapılması gerekenleri özetler nitelikteki, uygulama ve hadislerinin belirli başlıklar altında esas alınmasıdır. Çocuk hakları bağlamında günümüz problemlerine, Hz. Peygamber’in (s.a.s) asırları aşan tebliğ ve uygulamaları ile çözüm yolları aranmasıdır. Dolayısıyla çocukların iyi yetişmesi ve onların her türlü haklarının korunması ile ilgili hususlara temas edilmiştir.

Çocuk hakları bağlamında var olan problemlerin çözümü, ağırlıklı olarak ebeveynler ile ilintilidir. Aile kurumundan sonra bu problemlerin çözümünden toplum mükelleftir. Bu mükellefiyet çocuklarının doğum öncesi, doğumu, gelişmesi, büyümesi, okul çağı, gençlik yılları, evlilik dönemi ve sonraki zamanlarında birtakım sorumlulukların üstlenilmesini elzem kılmıştır. Dolayısıyla, doğum öncesi, doğum sonrası, büyüme, okul çağı ve nihayet evlilik dönemi ile devam eden süreç bu sorumlulukların önemli aşamalarıdır. Ayrıca günümüzde nüfusu azımsanmayacak kadar fazla olan ve gün geçtikçe de çoğalan kimsesiz çocukların yanı sıra, anne babaları hayatta olmasına rağmen yardıma muhtaç çocukların sorumluluklarından da kaçınılmamalıdır. Ancak günümüzde bu sorumlulukların toplum tarafından tam olarak

⁴¹⁰ Bkz: Tahrim, 66/6.

⁴¹¹ Buhârî, İman, 23.

⁴¹² Nisa, 4/145.

yerine getirildiğini söylemek mümkün değildir. Genel anlamda çocuk hakları meselesinde birtakım yanlışlıklar yapılmakta, ciddi anlamda hak kayıpları oluşmaktadır. Aşağıda bu hususlara dair bazı tespitler ve öneriler zikredilecektir.

A. Çocuk Hakları Bağlamında Aile, Çevre ve Toplum Sorumlulukları

Kur'an "*Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır; büyük mükâfat ise Allah'ın katındadır.*"⁴¹³ meâlindeki ayetiyle çocuklar hakkında insanları uyarmıştır. Burada dikkat edilirse çocuk ve imtihan iç içe bahsedilmiş ardından büyük mükafat müjdelenmiştir. Dolayısıyla çocuklarla olan bu imtihanın kazanılması ve büyük mükafata ulaşabilmek ancak ebeveynlerin sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmesiyle mümkündür. Bu nedenle çocukları güzel bir şekilde yetiştirme ve haklarına riayet etme arzusunda olan her ebeveynin Kur'an-ı Kerime ve onun öğreticisi/uygulayıcısı özelliğindeki Hz. Muhammed'in (s.a.s)⁴¹⁴ hayat tarzına (sünnet) ve sözlerine (hadis) müracaat etmesi gerekecektir. Örneğin Resûlullah'ın (s.a.s) "*Çocuklarınız arasında adil olunuz*"⁴¹⁵ sözü, bu konudaki uygulama ve sözlerinin çocuklar üzerindeki pozitif tavrının özeti mahiyetindedir. Çünkü adil olmak her konuda düzenleme gerektirir. Adalet her konuda çocukların haklarını gözetmektir. Bu hakları gözetmek belli bir duruşu/ilkeyi kaçınılmaz kılar.

İslam anlayışında güçsüze yardım ve insanlara faydalı olmak esastır. Söz konusu çocuk olunca başta aile kurumuna büyük görevler düştüğü, daha dar anlamda her anne babaya da has birtakım yükümlülükler bulunduğu bilinmelidir. Öncelikle anne ve babalar çocuklarına karşı bu sorumluluklarının farkına varmalı ve bu yükümlülükleri en iyi şekilde yerine getirmek için çaba sarfetmelidirler.

Çocuk hakları bağlamında Hz. Muhammed'in (s.a.s) hadis ve sünnetinin günümüze yorumlanması başta ebeveynler için faydalı bir aktarımdır. Hz. Peygamber'in (s.a.s) çocuk hakları konusundaki tutumu her dönemde güncelliğini korur. Ancak burada önemli olan sünnetin günümüze doğru aktarılmasıdır. Nitekim bu tezde ele alınan rivayetlerin ortak özelliği güvenilir hadis kaynaklarına göre tespit

⁴¹³ Teğâbün, 64/15; Enfal, 8/28.

⁴¹⁴ Bakara, 2/151.

⁴¹⁵ Buhârî, Şehâdât, 9; Müslim, Hibe, 3.

edilmiş olmasıdır. Çalışmamızın buraya kadar ki bölümünde zikredilen rivayetler Hz. Peygamber'in (s.a.s) çocuklara karşı her zaman pozitif bir yaklaşım benimsemiş olduğunun net bir izlenimini vermektedir. Bu yaklaşım İslam'ın özünde olan yapıcılık ilkesinden kaynaklanır ve ebeveynler bu konuya azami derecede dikkat etmelidirler.

Çocuk haklarında günümüzle Hz. Peygamber'in (s.a.s) fiilen rehberlik ettiği zaman arasında bir kıyas yapıldığında, pek çok güncel problemin o günlerde çözülmüş olduğu görülecektir. Buna mukabil Hz. Peygamber'in (s.a.s) uygulamalarından uzaklaştıkça problemlerin zincirleme şekilde yayıldığı ve çocuk hakları ihlallerinin fazlaca meydana çıktığı görülecektir. Bu nedenle günümüz insanının "Hz. Muhammed'in (s.a.s) rehberliğinde çocuklara karşı öncelikli görevlerimiz" başlığı altında bir tefekküre girmesi gerekir. Aslını Hz. Peygamber'in hayat ilkelerinden aldığı fikirler üretmesi gerekir.

Günümüzdeki mevcut problemlerin çözümü için toplum tarafından, Resûlullah'ın (s.a.s) ilgili konudaki öğretileri titizlikle analiz edilmelidir. Nihayetinde sorumluluk bilincinin oluşmasıyla, kısa zamanda nice mağduriyetler giderilebilecektir.

Çocuk hakları bağlamında Hz. Muhammed'in (s.a.s) ilgili hadisleri aşağıda aile, çevre ve toplum itibarıyla ele alınıp analiz edilecek, bazı tespitlere dikkat çekilecektir.

1. Çocuk ve Aile

Çocuğun ilk bilinç merkezi ailedir. Dünyaya gözlerini tertemiz açan her çocuk, ebeveynlerinin örneği ve etkisiyle yetişir. Çocukların masum zihinleri şahit oldukları insan davranışları etrafında şekillenir. Onun belleğinde bilgiden ziyade gözlem hakimiyeti vardır. Çocuk, kendisine anlatılardan ziyade gördüklerini yaşar ve yaşatır. Bu durumda ebeveynin sözden daha çok eyleme dikkat etmesi icab eder. Çocuk haklarının muhafaza edilmesi veya edilmemesi aile yapısıyla doğrudan alakalıdır. Ailedeki problemlerin çokluğu hak ihlallerinin belirtisidir. Bu durumda, problemin çözüm mercii Resûlullah'ın (s.a.s) hadis ve sünnetidir. Bu ise sistematik düşünce ve eylemi de beraberinde getirecektir.

Hz. Muhammed'in (s.a.s) rehberliği doğrultusunda ailede her birey üzerine düşen görevin bilincinde olmalıdır. Bu sorumluluk bilinci öncelikli iştir. Çocuklar hakkında bir sorumluluk taksimi yapılmalıdır. Örneğin aile içinde çocuk hakları

mesalesinde şöyle bir sınıflandırma yapmak mümkün görülebilir: Öncelikle ebeveynin kendi çocuklarına karşı olan sorumlulukları, ayrıca anne veya babasını kaybeden öksüz ve yetim çocuklara karşı olan sorumluluklar, buna ek olarak (manevi yetim veya öksüz diyebileceğimiz) anne ve babası hayatta olmasına rağmen ebeveynin çocuğuna sahip çıkmaması-çıkamaması gibi nedenlerle desteğe ihtiyaç duyan çocuklar ve genel olarak tüm çocuklara karşı olan sorumluluklar. Bu sorumluluk bilinci dalga boyu yayılacak ve toplum içinde nice duyarlı nesil yetişmiş olacaktır. Zira Hz. Muhammed'in (s.a.s) rehberliği, önce kendi şahsında ardından ailesi ve en yakınlarında derken Kureyş ile Mekke halkı üzerinden tüm yeryüzüne yayılmıştır.

Hiz. Peygamber'in (s.a.s) *"Her çocuk fitrat üzere doğar. Sonra anne-babası onu Yahudî, Mecusi veya Hristiyan yapar."*⁴¹⁶ manasındaki hadisi anne babanın çocuk üzerindeki etkisini bariz olarak göstermektedir. Çocuk sağlam aile yapısı içinde şahsiyetini tamamlar. Kur'an insanın tüm yaşam sürecini özetlerken *"Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik."*⁴¹⁷ ayetiyle bir hayat sürecinden bahseder. Bu ayette şerefli bir şekilde yaratılan ve tertemiz fitrata sahip olan insanın aşağılar aşağısı bir duruma düşmesinden bahsedilir. Bunun öncelikli nedenleri arasında ebeveynin çocuklarına karşı olan yanlış tutum ve davranışları gelmektedir. Allah Resûlü (s.a.s) mezkûr hadisinde çocukların geleceğinde anne-babaların ne kadar önemli rolü bulunduğuna bu sebeple dikkat çekmiştir.

Aile büyüklerinin çocukları olumsuz yönden etkileyeceği davranışlardan kaçınmaları gerekir. Bu kişiler çocuğun olumsuz yönde değişmesine etki edecek faktörleri daha erken fark edebilmelidir. Çocuklara güzel bir örnek olmak bu yüzden elzemdir ve Hiz. Peygamber'in *خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي* *"Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanıyım."*⁴¹⁸ buyurması bu bakımdan ayrıca önem arz eder. Bu rivayet, ebeveynlere çocuklarına karşı hayırlı bir tutum içinde olmalarını öğütleyen ve bunu büyük bir hayır olarak gösteren önemli bir mesaj kabul edilmelidir. Bu durumun mefhum-u muhalifi (hayırsızlık) ailede en

⁴¹⁶ Buhârî, Cenâiz, 79.

⁴¹⁷ Tin, 95/4.

⁴¹⁸ Tirmizî, Menâkıb, 64; Tirmizî'ye göre hadis, hasen sahih kabul edilmiştir.

büyük problem olacaktır. Bir aile bireyinin, ailesine hayırsız olması insanlar içinde en hayırsız kişi olmasını anlamına gelebilecektir. Dolayısıyla aile içinde problemlı bir çocuğun, yaşadığı sorunu dışarı vurmaması adına ebeveynler dikkatli davranmak zorundadır.

Aileyi kuvvetlendirmeye yönelik ilgili ayet ve hadisler çocuk haklarının korunmasına ve sağlıklı nesiller yetişmesine dikkat çekmektedir. Hz. Muhammed'in (s.a.s) sağlam aile yapısına fazlaca dikkat çekmesi,⁴¹⁹ yuvanın yıkılmasını (boşanmayı) tavsiye etmemesi,⁴²⁰ çocuk haklarını muhafaza etme bağlamında değerlendirilmesi gereken en önemli esaslardır. Zira sağlam aile yapılarında bile çocukların haklarını korumak ve onları güzel bir şekilde yetiştirmek kolay varılacak bir hedef olmaz iken dağılan ailelerde çocukların sağlıklı yetişmesi ve haklarının korunması çok daha zorlaşmaktadır. Huzurlu bir aile ocağı çocukların maddeten ve manen gelişebilecekleri, haksızlık görmeyecekleri, güzel terbiye edilecekleri en önemli yerdir. Bu manada çocuklarının bir imtihan vesilesi olduğunu bilen, manevi bakım yanında çocuklarına yaptığı harcamanın bile sadaka hükmünde olduğunu ifade eden Hz. Peygamber,⁴²¹ bilinçli ailelerin yetişmesine örneklik etmiştir.

Resûlullah (s.a.s) ebeveynlerden, tehlikelere karşı çocuklarını muhafaza etmelerini istemiştir.⁴²² Ebeveynler çocuklarını korurken Resûlullah'ın kendilerine yol göstermesine müsaade etmeli ve çocukların sağlıklı gelişmesini sağlayacak ortamları oluşturmalarıdır. Bu ortamın ilk uygulama mahalli çocuğun gelişimi için ev ortamıdır. Bu ortamda çocuklar, haksızlığa uğratılmamalıdır. Gerekli donanımları sağlanmalıdır.

Çocuğun istikamet üzere olması ebeveynlerin çocuklarına sünnet merkezli davranışlarıyla sağlanabilir. Bunun en başı da tevhit eğitimidir. Ardından her ebeveyn gecikmeden çocuklarına mahremiyet eğitimi vermeli, ilgili eğitim sürecinde çocuğun yaşı dikkate alınmalıdır. Çocuğun ailesi içinde alacağı her temel bilgi, aynı zamanda

⁴¹⁹ Tirmizî, Nikah, 3. Tirmizî hadisin hasen garib hükmünde olduğunu açıklamıştır.

⁴²⁰ Ebû Dâvûd, Talak, 4. Elbânî'ye göre hadis zayıftır. Bkz: *Zâ'ifu Ebî Dâvûd*, II, 228.

⁴²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, s. 220, Şu'ayb el-Arnaûd'a göre hadisin isnadı hasen kabul edilmiştir.

⁴²² Buhari, Eşribe, 22.

en önemli asli hakkıdır. Anne babalar bunu sağlamakla yükümlü çocuklarının bütün haklarını korumakla mesuldürler.

İslam; cahiliye dönemindeki dağılmış ve güvensiz aile yapısına şekil verirken zaman içerisinde usûl ve fûrû anlayışını da geliştirmiştir. Usûl, sözlükte “kök, esas, kaide” anlamlarına gelen asl kelimesinin çoğuludur. Bir kimsenin soy bakımından asıllarını yani anne, baba, onların anne ve babaları şeklinde yukarıya doğru devam eden, kendisine kan bağıyla bağlı üst soy hısımlarını ifade etmektedir. Usul kelimesinin karşısı “dallar” anlamındaki fûrû kavramıdır. Alt soy hısımlarını yani çocuk ve torunları ile onların çocuklarını kapsar. Gerek usul gerekse fûrû ile ilgili dinî hükümler toplumda güzel ahlâkî yerleştirme, aileyi ve akrabalık ilişkilerini gözetme, sağlıklı nesiller yetiştirme hedeflerini gözetir. Sevgi, şefkat, fedakârlık ve merhamet üzerine kurulması istenen usul ve fûrû ilişkisinde karşılıklı haklar ve yükümlülükler dengesi söz konusudur. Anne babanın çocuklar üzerinde hakları olduğu gibi çocukların da beslenme, barınma ve giyim gibi maddî ihtiyaçlarının yanı sıra toplumsal hayata hazırlanma, dinî ve ahlâkî eğitim alma, meslek edinme gibi açılardan anne baba üzerinde hakları bulunmaktadır.⁴²³

2. Çocuk ve Çevre

Çocukluk yaşı etkileşim ve taklit dönemidir. İçinde olduğu kabın şeklini alan su misali çocukların karakterlerinin oluşmasında çevrenin etkisi büyüktür. Sigara, içki vb. şeylerin bolca tüketildiği bir çevrede yetişen çocukla, güzel örneklerle dolu bir çevrede yetişen çocuk istisnalar hariç aynı karakter oluşumunu tamamlayamayacaktır. Bu durum çocuğun çevreyle olan diyalogundaki etkileşiminin bir kanıtıdır.

Hz. Muhammed (s.a.s): الرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يَخَالِلُ “Kişi arkadaşının dini üzeredir; kiminle beraber olduğuna dikkat etsin”⁴²⁴ derken insanın çevreyle etkileşimine dikkat çekmiştir. Aynı şekilde bir diğer rivayette Hz. Peygamber’in (s.a.s) “İyi arkadaşla kötü arkadaş misk taşıyan kimse ile körük üfüren kimse gibidir. Misk taşıyan ya sana onu ikram eder yahut sen ondan (miski) satın alırsın ya da ondan

⁴²³ Geniş bilgi için bkz: Boynukalın, Mehmet, “Usul” TDV İslâm Ansiklopedisi’ İstanbul 2012, c. 42, s. 198.

⁴²⁴ Tirmizî, Zühd, 45; Ebû Dâvûd, Edeb, 16; Ahmed b. Hanbel, el-Müsneid, XIII, s. 398. Muhakkik Şu’ayb el-Arnaûd’a göre hadis hasen hükmündedir.

güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren kimse ise ya elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın!"⁴²⁵ buyurmuş olması da kişinin çevreyle olan alakasının analiz edilmesi gerektiğini vurgulayan bir hadistir. Zira Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) Gazalî'den (ö. 505/1111) aktardığına göre huylar birbirinden etkilenmekte hatta İbnü'l-Esîr'e (ö. 606/1210) göre de hadiste geçen dost (الحليل) kelimesi Arapça'da fail vezninde olup etken (fâil) ve bazen de etkilenen (meful) anlamında kullanılmaktadır.⁴²⁶ Dolayısıyla her iki hadiste insanın, ailesi dışında başka insanlardan da ziyadesiyle olumlu veya olumsuz yönden etkilenebileceğine işaret edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve sâdik kullarla beraber olun."⁴²⁷ mealindeki ayeti de bu meseleyle irtibatlandırmak mümkün görülebilir. Dolayısıyla toplumun her ferdi söz ve fiillerinin toplum içindeki çocukların gözetiminde olduğunu ve onlara rol model olduklarının farkında olmalıdırlar.

Hiz. Muhammed'in (s.a.s) çocuk haklarını korumaya yönelik verdiği mücadelede öncelikli olarak topluma bir şuur kazandırma hedefinde olduğu aşikardır. Resûlullah'ın bu tutum ve davranışı tezin önceki kısmında torunu Ümâme'yi sırtında taşıması,⁴²⁸ namaz esnasında sırtına binen çocukların oyununu bozmamak için secdeyi uzatması⁴²⁹ vb. misaller zikredilmiştir. Burada vurgulanmak istenen Hiz. Peygamber'in çocuk hakları konusunda toplumda bir şuur oluşturma çabası içinde olduğu ve çocuğun çevreden bağımsız kalmayacağıdır.

3. Toplum Sorumlulukları

İslam dininde insan diğer insanlara karşı sorumludur. Bu durum, Hiz. Peygamber'in (s.a.s) "İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olanıdır"⁴³⁰ hadisiyle de irtibatlandırılabilir. Zira ilgili hadis, insanların diğer insanlara karşı sorumluluklarına dikkat çekmekte ve onlara karşı yapıcı bir tavır içinde olanların

⁴²⁵ Buhârî, Buyû', 38; Müslim, Birr, 146.

⁴²⁶ Bkz: Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, VIII, 3142.

⁴²⁷ Tevbe, 9/119.

⁴²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVII, s. 276. Muhakkik Şu'ayb el-Arnaûd'a göre hadisin isnadı sahihtir.

⁴²⁹ Nesâî, Tatbîk, 69. Muhakkik Elbanî'ye göre hadis sahihtir.

⁴³⁰ Taberânî, *el-M'ucemü'l-Kebîr*, XII, s. 453.

insanların en hayırlısı olduklarının beyan etmektedir. Toplumsal sorumluluk gereği insan, kendi evlatları haricinde toplumdaki diğer çocuklarla da ilgilemelidir. Toplumun yetimi, öksüz ve kimsesiz fertleri buna dahildir. Onların bakım, eğitim ve her türlü ihtiyaçları öncelikle yakınlarına sonrasında ise içinde yaşadıkları topluma aittir. Yetim, öksüz veya bir şekilde ilgiye muhtaç çocuklara sahip çıkmayı toplum en başta gelen bir görev kabul etmelidir. Hz. Muhammed (s.a.s) yetim öksüz ve kimsesizleri içinde yaşadıkları topluma emanet etmiş, çocukları koruyan bu kimselere büyük mükafatlar olacağını müjdelemiştir.⁴³¹

Günümüzde hırsızlığı veya buna benzer bir takım kötü işleri meslek edinmiş gençler, içinde yaşadıkları toplumun olumsuz yansımasıdır. Devamlı hata işleyen kişilerle konuşulduğunda bazen çocukken yaşadıkları haksızlık vb. şeylerden bahsettikleri görülür. Bu, bir nevi öç alma refleksi içinde olmak şeklinde yorumlanabilir. İşledikleri suçlarda onları anlamayan, bir şekilde onlara haksızlık yapan ve yeri geldiğinde onların elinden tutmayan insanların da bu duruma sebebiyet verdiklerinin bir göstergesi kabul edilebilir. Oysa, bazen bir çocuğun hatasından dönmesi büyükleri tarafından yapılacak bir nasihate bağlı kalabilir. Bu sebeple olumlu katkı sağlayacak davranışlar toplum tarafından çocuklardan esirgenmemelidir. Bu konuda kötü örnekler teşvik edilmemeli, sınır koyulmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber çocuğuna merhamet gösterip öpüp koklamayan kişileri “*Allah kalbinizden merhameti çıkarmışsa ben ne yapabilirim?*”⁴³² şeklinde uyarmıştır. Bu ikaz, çocukların sevgi ve ilgiden yoksun büyümemeleri için gerekli özveri anlamına gelir.

Resûlullah'ın uygulamalarında fakir ve muhtaç çocuklar korunmuştur. Bayramlarda sevindirilmiştir. Kurban Bayramı'nda et payları verilmiştir.⁴³³ Ramazan'da fidye, fitre ve sadakalarla desteklenmiştir.⁴³⁴ Zekâtla ihtiyaçları karşılanmıştır. Böylelikle maddi imkânı olmayanlara sahip çıkılmıştır. Hz. Peygamber bu uygulamaları bir de لَيْسَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي يَشْبَعُ وَجَارُهُ جَائِعٌ “*Komşusu açken kendisi tok yatan*

⁴³¹Bkz: Buharî, Talak, 23.

⁴³² Müslim, Fezâil, 15; İbn Mâce, Edeb, 3.

⁴³³ Bkz: Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 10.

⁴³⁴ Buhârî, Zekât, 18; Müslim, Zekât, 12, 15; Dârimî, Zekât, 22.

(*olgun*) *mümin değildir*”⁴³⁵ genel ilkesiyle perçinlemiştir. Bu bakımdan çocuk haklarının çözümünde toplum, yakın veya uzak olsun tüm aç çocukları doyurmakla, çıplakları giydirmekle, üşüyenleri ısıtmakla, ekonomik nedenlerle evlenemeyenleri desteklemekle, yetimleri sevindirmekle sorumludur. Tüm çocuklara merhamet göstermelidir. Hz. Peygamber’in (s.a.s) söz ve uygulamaları bu yöndedir. Öte yandan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme metninin 20. Maddesinde “Geçici ve sürekli olarak aile çevresinden yoksun kalan veya kendi yararına olarak bu ortamda bırakılması kabul edilmeyen her çocuk, Devletten özel koruma ve yardım görme hakkına sahip olacaktır”⁴³⁶denilmiştir. Bu madde bazı riskler taşımakla beraber çocuk haklarını koruma yönünde atılmış bir adımdır. Toplum olarak tüm çocuklara sahip çıkılması gerektiğine vurgu yapar.

Çocuk gelişiminde toplum, üzerine düşen sorumlulukları şuurlu bir şekilde yerine getirmelidir. Akrabasından komşusuna, öğretmeninden hocasına toplumu oluşturan her ferd, ilgili hadiste geçen “*Küçüklere merhamet*”⁴³⁷ düsturuyla merhametin gereklerini yapmalıdır. Çocuklar içinde yaşadıkları toplumun geleceğidir. Bu manada toplumu oluşturan her bir birey toplumun geleceği çocuklara faydalı olma adına çaba sarfetmelidir. Bu çaba sağlıklı nesillerin yetişmesine katkı sunacaktır.

Duyarlı toplumlarda yetişen çocukların faydaları öncelikle içinde yaşadıkları topluma olacaktır. Aksi halde, çocuk hakları gözetilmeyen toplumlarda yetişen kişilerin zararını yine o toplum görecektir. Aile kurumundan sonra toplumu oluşturan her insan, vatandaşlık görevi mantığıyla yarının büyükleri çocuklara sahip çıkmalıdır. İslam toplumunda bu durum “ilgiye muhtaç çocukların toplum üzerindeki hakkı” olarak adlandırılabilir. İçinde barındırdığı çocuklar muhafaza etmesi ve onlara güzel örnek olması İslam toplumunun özelliğidir.

4. Günümüz Çocuk Problemlerine Dair Bazı Tespitler

Günümüzde savaş, salgın hastalık, deprem vb. sebeplerle anne babaları ölen milyonlarca yetim bulunmaktadır. Bunun dışında kaçırılma veya aileyi terketmekten

⁴³⁵ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, I, s. 259. Hadisin isnadı sahihtir. Bkz: Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, VIII, 167 (13555); Elbânî, *es-Silsiletu’s-Sahîha*, I, s. 279.

⁴³⁶ Bkz: <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> (E. T: 11. 08. 2021)

⁴³⁷ Ebû Dâvûd, Edeb, 66. Muhakkik Elbânî hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

dolayı fiilen yetim kalan çocuklar da büyük bir sorun teşkil etmektedir. UNICEF tarafından hazırlanan bir rapora göre Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerinde çocuk kaçırma olayları yaygındır. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle Türkî cumhuriyetlerde fakirlik yüzünden aileleri tarafından resmî kurumların bakımına terkedilen yahut aile içi şiddet ve alkol yüzünden evini terkeden çocuk sayısında artış gözlenmekte, bunların arasında engelli çocuklar önemli bir yekûn tutmaktadır.⁴³⁸ Bir başka raporda Balkanlar, Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerinde aileleri tarafından terkedilen veya anne baba şefkatinden mahrum kalan çocukların sorunlarına değinilmektedir.⁴³⁹

Gelişmiş ülkelerde evlilik dışı ilişkilerin ve boşanmaların yaygınlaşması sonucu anne ve babadan birinin gözetimine verilen çocukların sayısında da büyük artış görülmekte, bunlar da ilgi ve himayeye muhtaç olarak büyümektedir.⁴⁴⁰

Ülkemizde de çocuk hakları konusunda birçok eksiklikten bahsetmek mümkündür. Bu eksikliklere bağlı olarak madde bağımlılığı başta olmak üzere kötü alışkanlıklar hızlı bir artış göstermektedir. Ayrıca ülkemizde suça karışan çocukların sayısı oldukça fazladır. Cezaevlerinde tutuklu veya hükümlü binlerce çocuk yatmakta ve bu oran gün geçtikçe artmaktadır. TÜİK'in (Türkiye İstatistik Kurumu) 21 Temmuz 2020 tarihli yayınladığı istatistiki rapora göre; güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocukların karıştığı olay sayısı 2019 yılında, 2018 yılına göre %5,8 oranında artarak 511 bin 247 olmuştur. Çocukların %50,1'inin 15-17 yaş grubunda, %25,2'sinin 12-14 yaş grubunda, %24,7'sinin ise 11 yaş ve altındaki çocuklar olduğu görülmüştür. Güvenlik birimlerine 2019 yılında gelen veya getirilen çocukların %65,4'ü erkek, %34,6'sı ise kız çocuğu olmuştur.⁴⁴¹

Çocuk işçiliği konusunda üzerinde durulması gereken başka bir meseledir. Tuik'in 31 Mart 2020 tarihli, 33807 sayı ile yayınladığı başka bir raporda bir ekonomik

⁴³⁸ *Progress for Children*, s. 27, 33, 34-35.

⁴³⁹ *At Home or in a Home*, s. 2, 5-7, 20, 44-45.

⁴⁴⁰ Arı, Abdüsselam, "Yetim", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2013, c. 43, s. 502.

⁴⁴¹ Bkz. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Güvenlik-Birimine-Gelen-veya-GetirilenCocukIstatistikleri-2015-2019-33632>, E.T: 23.02.2021

faaliyette çalışan 5-17 yaş grubundaki çocuk sayısının 720 bin kişi olduğu söylenmektedir.⁴⁴²

Çocuk hakları bağlamında kürtaj meseleside üzerinde durulması gereken büyük bir sorundur. Kürtaja etki eden maddelerin başında ekonomik nedenleri saymak mümkündür. Hz. Peygamber'in (s.a.s) yemeğine ortak olması korkusuyla çocuğunu öldürmeyi en büyük günahların arasında saydığı⁴⁴³ dikkate alınırsa, paralel bir düşünceyle ebeveynlerin iyi bir eğitim, güzel bir bakım vb. nedenler ileri sürerek fazla olduğunu düşündüğü çocuklarının dünyaya gelmelerini kürtajla engellemelerinin hiçbir izahı olamaz. Günümüzde bu durumun giderek olağan hale gelmesi ise çok daha ciddi bir sorundur. Bu modern dünyanın bir hatasıdır; çare bekleyen önemli bir konudur. İslam'da anne karnında olan çocukların hakları korunmuştur. İslam; bu haklar neticesinde hamile ve emzikli kadınları bazı ibadetlerden dahi muaf tutmuştur.⁴⁴⁴ Hz. Peygamber anne karnındaki çocukların düşmesine neden olanlara cezai müeyyide uygulamıştır.⁴⁴⁵ Dolayısıyla anne karnındaki canların hayatlarına son vermek günümüz dünyasının tarifi imkânsız bir hatası kabul edilmelidir.

Günümüzde yapılan savaş vs nedenler dolayısıyla ölen çocukların sayısını hesap etmek zor olmakla birlikte korkunç bir boyutta olduğu bilinmektedir. Buna karşılık asırlar öncesinde Hz. Peygamber'in (s.a.s) bir savaşta arada kalıp yanlışlık üzere ölen birkaç çocuk için üzülmesi ve “*Dikkat ediniz çocuk öldürmeyiniz*”⁴⁴⁶ diyerek büyük bir hassasiyetle ashabını uyarması, günümüz çocuk problemlerinin tespitinde temel esas kabul edilmelidir. Burada “Günümüz çocuk problemleri” başlığı altında verdiğimiz bilgiler esasen fiziki problemlerin bir nevi dökümüdür. Bu bilgiler çocuklara karşı yapılan hak ihlallerinin maddi-manevi ciddi boyutlarda olduğunu

⁴⁴² Bkz. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807>, E.T: 27. 02. 2021.

⁴⁴³ Buhâri, Edeb, 20; Müslim, İman, 141.

⁴⁴⁴ Ebû Dâvûd, Oruç, 43. Muhakkik Elbanî'ye göre hadisin isnadı sahihtir.

⁴⁴⁵ Bkz: Müslim, Kasâme, 37; Nesâî, Kasâme, 40. Tirmizî diyorki, bu hadis hasen sahih bir hadistir.

⁴⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, s. 354. İbn Medînî'ye göre bu hadisin isnadında inkıta vardır: Bkz: İbn Medînî, Ali bi Abdullah, *el-Ilel*, thk: Muhammed b. Mustafa Âzamî, el-Mektebü'l İslâmî, Beyrut, 1980, s. 55.

göstermektedir. Büyükleri eliyle çocukların maddi anlamda zor şartlar içinde olması, onların manevi anlamda da sıkıntılı bir durumun içinde olduklarının göstergesidir.

Günümüz çocuk problemleri konusunda boşanmaların etkiside çok fazladır. TÜİK verilerine göre 25 Şubat 2021 tarihinde yayınladığı 37211 sayılı raporda 2010-2020 tarihleri arası boşanma oranları verilmiştir. Bu yıllar arasında boşanan çiftlerin sayısı 118.568 ile 156.587 değişmektedir. Bu sayı 2020 yılında 135 bin 22 civarındadır. Sadece bu yıl içindeki boşanma olaylarından 124 bin 742 çocuk etkilenmiştir.⁴⁴⁷ Hz. Peygamber'in (s.a.s) evliliğe verdiği önem⁴⁴⁸ ile boşanma hakkındaki ifadeleri⁴⁴⁹ analiz edilirse konunun çocuk haklarıyla olan ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Çocuklar için aleyhte bir durum oluşturduğu için İslam boşanmayı en son merhale görmüş ve bu konuda bazı tedbirler almıştır.⁴⁵⁰ Zira boşanma ile meydana gelebilecek etkileşimin çocuklar için olumlu yönde olmadığı muhakkaktır. Boşanmalar neticesinde meydana çıkan ve sıkça haberlere konu olan icra yoluyla çocuk teslimi meselesi de günümüz için ciddi bir çocuk hakları problemidir.

Çocuk haklarına dair problemler, teşhis ve tedavi isteyen en önemli konuların başında gelmektedir. Son zamanlarda genel anlamda çocuk hakları meselesinde kamuoyunda duyarlılığın arttığını söylemek mümkün ise de henüz çözüm için yeterli adımlar atıldığı söylenemez. Burada önemli olan doğru bir çözüm yolu bulunması için gerekli adımların atılmasıdır. Gelir dağılımı ve eğitim konusu başta olmak üzere çocuk hakları problemlerinin çözümüne yönelik çok ciddi adımlar ivedilikle atılmalıdır. Çocuk hakları ihlalinin çözümünde meseleye köklü çözümler getirme çabası artırılmalıdır. Suça karışan çocukların bu problemlerine sebep olan ana etkenler neden sonuç ilişkisi içerisinde incelenmelidir. Ayrıca kimsesiz çocuklar konusu acil eylem planı listesine alınmalı gereken çalışmalar yapılmalı, hiçbir çocuk kimsesiz bırakılmamalıdır. Zira kimsesiz çocukların tehlikelere maruz kalma riskleri diğer çocuklara göre çok daha olacaktır.

⁴⁴⁷ Bkz. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211>, E. T. 12.06.2021.

⁴⁴⁸ Bkz: Buhari, Nikâh, 1, 3; Savm, 1; Müslim, Sıyâm 74, 79; Ebû Dâvûd Nikâh, 1; İbn Mâce, Nikâh, 1.

⁴⁴⁹ Bkz: Ebu Davud, Talâk, 3, 18; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, V, 277.

⁴⁵⁰ Nisa, 4/35.

B. Çocuk Hakları Bağlamında Hadislerde Zikredilen Bazı Çözüm Önerileri

Tezimizde ele aldığımız hadislerin genel karakterinin çözüm endeksli oldukları, Hz. Peygamber'in meselelere yaklaşım tarzını yansıtmaktadır. Kur'anda da aynı üslubu görmekteyiz; Durum tespiti, teşhis ve çözüm. Çocuk hakları konusunda Hz. Muhammed için selamete ermesi ve çocukların haklarının çiğnenmemesi adına çözüm önerileri sunmuş bu konuda çocukların doğumu öncesi ve sonrasında yapılması gerekenleri, büyüme çağındaki çocuklara karşı ebeveyn sorumluluklarını, okul çağındaki çocuklarla ilgili hususları, evlilik dönemi ve sonrasındaki dönemde yapılması gerekenleri teferruatıyla anlatmış, problemin çözümüne katkı sunmuştur. Aşağıda başlıklar halinde bu meselelerle kısaca değinilecektir.

1. Doğum Öncesi Yapılması Gerekenler

Kur'an-ı Kerim'de dünyaya gelmemiş çocuklarına dua örneklerini gördüğümüz pek çok Peygamber'in⁴⁵¹ hayırlı evlat arzusuyla dua etmeleri İslamî bilinci ifade eder. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in (s.a.s) çocuk dünyaya gelmeden önce (zifaf günü) ümmetine dua tavsiye etmesi⁴⁵² oldukça anlamlıdır. Bu tür uygulamalar İslam dininin çocuklara ne kadar çok değer verdiğini, onları koruma adına dua etmeye varıncaya kadar önlemler aldığı ve çocukların daha dünyaya gelmeden haklarını koruma adına hazırlık yapıldığını göstermesi yönüyle dikkat çekicidir. Zira çocuk dünyaya gelmeden önce anne ve babanın sorumlulukların şuurunda olmaları mühimdir.

Evlilik tercihlerinde Hz. Peygamber'in (s.a.s) evlilikle ilgili tavsiyeleri dikkate alınmalıdır. Hadislerde anılan salih/saliha eş tercihi sıradan değildir. Şöyle ki; kendisi ıslah olmayan başkalarını ıslah edemez. Evlilik birlikteliğinin oluşumunda bilinmesi gereken şey, nikahın Allah'ın emri, Peygamber'in (s.a.s) kavli olduğudur. Nikahın zora koşulmaması da önemlidir. Zira "*Külfetsiz nikah*"⁴⁵³ peygamber tavsiyesidir. Budara, sıkıntısız aile yuvasının kurulması hedeftir. Böylesi kurulacak bir ailede çocuk haklarına riayet esas olacaktır. Aksi halde sıkıntılar içinde başlayan evlilikler huzur getirmeyecek, temeli ve huzuru olmayan bir aile yuvasında sağlıklı nesil yetiştirmek

⁴⁵¹ Bkz: Saffat, 37/100; Al-i İmran, 3/38.

⁴⁵² Buharî, Vudû, 8.

⁴⁵³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, XII, s. 75. Şu'ayb el- Arnaûd'a göre rivayetin zayıftır.

neredeyse imkansız olacaktır. Bu konu evlilik öncesi zaman için ciddi bir tefekkür meselesidir.

Çocuk haklarını koruma yönünde evlilik öncesinde aile kurumu ile alakalı bir bilinçlendirmenin söz konusu olduğu anlaşılmakta, yarının ebeveynlerinin çıktıkları yolun farkında olmalarının önemi hakkında hadislerden çıkarım elde edilmekte ve zincirleme bir iyilik hareketinin benimsendiği görülmektedir. Şüphesiz ki bu donanımla yetişen bireyler dünyaya gelecek çocuklarını büyük bir özenle yetiştireceklerdir. Bu nedenle hayırlı evlat yetiştirmek için öncelikle hayırlı bir aile yuvası kurmak üzerinde durulması icap eden önemli bir konudur.

2. Doğum Sonrası Yapılması Gerekenler

Çocuk dünyaya gelmeden yapılan/yapılması gereken tüm ön hazırlıklardan sonra çocuğun dünyaya gelmesiyle, ebeveynler çocuklarına olan sorumluluklarını pratikte uygulamalıdır. Bu sorumluluklar maddi ve manevi olmak üzere iki kısma ayrılabilir... Kız ve erkek çocuk arasında asla ayırım yapılmamalı hatta kız çocukları için verilen emeklerin Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından müjdelenen getirisi olduğu⁴⁵⁴ dikkate alınarak cahiliye ahlakından uzak durulmalıdır. Çocuğa ilk olarak anlamı güzel bir isim verilmeli,⁴⁵⁵ ona hitap ederken güzel bir üslup⁴⁵⁶ ile seslenilmelidir. Çocuklara Allah'tan bir emanet olarak bakılmalı ve şükür adına mümkünse akika (nesike) kurbanı kesilmelidir.⁴⁵⁷ Bütün bunlar çocukların hakları dâhilindedir.

Ebeveynler çocuklarının dünyaya gelmesiyle yaşadıkları sevinç yanında büyük bir sorumluluk içine girdiklerinin de şuurunda olmalıdırlar. Dünyaya gelmesine vesile olduğu çocuklara sair zamanlarda mümkün olduğunca destek olmalıdırlar. Bu destek, sorumluluk bilinciyle verilmelidir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) gerek uygulamalarında gerek hadislerinde buna dair örnekleri görmek mümkündür. Onun sünnetinde ebeveynlik belli bir zamana hapsedilmemiştir.

⁴⁵⁴ Buhârî, Zekât, 10; Müslim, Birr ve Sıla, 147.

⁴⁵⁵ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 443.

⁴⁵⁶ Müslim, Fezâil, 13.

⁴⁵⁷ Tirmizî, Edeb, 63; Nesâî, Akika, 4.

3. Büyüme Çağındaki Çocuklara Karşı Sorumluluklar

Büyüme çağındaki çocuklar oyun oynamayı ve şakalaşmayı sever. Hz. Peygamber'in (s.a.s) uygulamaların da bu görülmektedir.⁴⁵⁸ Çocuklarla oyun oynamak ve şakalaşmak gibi eylemler, çocuklar nazarında ciddiye alınmalarının ve değer verilmelerinin bir göstergesidir. Böylelikle çocukların kalbi kazanılarak onlarla güzel bir iletişim kurulabilir. Özellikle bu süreçte bu elzemdir.

Güncel ifadeyle ebeveynler, çocuklarıyla kaliteli zaman geçirmeli, onlara karşı tutarlı olmalı, şefkat ve nezaket göstermeli, çocukları şartsız sevmeli, konuşurken göz temasında bulunmak gibi tavırlara varıncaya kadar dikkat etmelidirler. Zira bunlar Allah Rasulünün eylemleridir.

Büyüme çağındaki çocukların duyarlılıklarının yüksekliği dikkate alınarak onlara karşı son derece adil davranmakta yine hadislerden bir çıkarımdır. Emanet bilinciyle sahip çıkılan çocukların helal lokmayla büyütölmelerine azami derecede özen gösterilmelidir. Hadiste zikredildiğı üzere⁴⁵⁹ ebeveynler çocuklarına yaptıkları harcamaların sadaka hükmünde olduğunun bilincinde olmalıdırlar. Bu hüküm, çocuklara iyi bakmanın dini bir vecibe olduğü sonucunu doğurur. Gelişim çağındaki çocuklara maddi bakım yanında titizlikle manevi bakımda verilmeli ve her türlü zararlardan korunmaları temel gaye olmalıdır.⁴⁶⁰ Bu konuda Allah Resulü'nün (s.a.s) tavsiyelerine itina gösterilmelidir. Çocuklara ilk dönemlerinde verilen bilgiler özenle seçilmeli ve bilgi yüklemesinden ziyade eğitici bir üslup benimsenmelidir. Konuşmaya başladığı çağlarda Kelime-i Tevhid ekseninde bilgiler öğretilmeli Allah ve Resulü'nden çocuklara bahsedilmelidir.⁴⁶¹

Büyüme çağındaki çocukların yaşlarına uygun olarak ahiret bilinci oluşturulmalıdır. Hz. Peygamber'in bu konudaki nasihate dair uygulamaları⁴⁶² önemlidir. Mutlaka çocuklarla anlayacakları şekilde konuşulmalı, abartılı ve yıpratıcı sözlerden kaçınılmalıdır. Hadiste yedi yaşlarında namaz kılmaya alıştırılmalarına dair

⁴⁵⁸ Buharî, İlim, 18; Müslim, Salat, 36. Ayrıca Bkz: İbn Ebid-Dünyâ, *el-İyâl*, I, s. 399; Süyûtî, *el-Câmi 'u's-Sağîr*, s. 12573; Elbânî, *Za'îfü'l-Câmi 'is-Sağîr*, I, 836 (5800).

⁴⁵⁹ İlgili hadis için Bkz: Buharî, İman, 39.

⁴⁶⁰ İlgili hadis için Bkz: Buharî, Eşribe, 22.

⁴⁶¹ İlgili hadis için Bkz: Buharî, Cenaiz, 78.

⁴⁶² Bkz: Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 59; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, s. 410. Şu'ayb el-Arnaûd'a göre hadisin isnadı sahihtir.

tavsiye,⁴⁶³ erken dönemlerde ibadet alışkanlığının kazandırılması içindir. Bu nedenle, daha güncel örnekler, yöntemler geliştirilmelidir. Örneğin hanım sahabe Rubeyyi' bnt. Muavviz'in (ö. 70/690) anlattığına göre;⁴⁶⁴ ramazan orucu farz olmadan önce sahabenin çocuklarına aşure günü orucu tutturması gibi. Bu, sahabenin bir uygulaması/içtihamı anlamında örnek alınarak geliştirilebilir. Nitekim aynı hadiste sahabe oruç tutan çocuklarına boyalı yünden oyuncaklar yaptıklarını söylemektedir. Biri acıkıp yemek isteyerek ağlayınca iftar vakti olana kadar oyalanması için oyuncakları ona verip çocuğu oruca alıştırmaktadır.⁴⁶⁵

Dikkat edilmesi gereken şeylerden biri de çocukları sevaba alıştırmak söz konusu olduğu gibi onları yanlış tutum ve davranışlarla günaha alıştırmak da söz konusudur. Bu sebeple, çocuklar hata yaptıkları zaman daha küçük, bir şey olmaz, sonra öğrenir demek isabetli bir uygulama değildir. Tekrar edilen hataların alışkanlık haline gelmesi çocuklar üzerinde olumsuz davranışların kazanılmasını sağlayacaktır. Zamanla hatalar karakter halini alabilecektir.

Hatalar düzeltilirken aşırı kuralcı olunmamasına, uygun olmayan davranışların çocuğun seviyesine uygun bir şekilde anlatılmasına özellikle dikkat edilmelidir. Doğru hareketi kabullenip eyleme dönüştürmesi sağlanmalıdır. Bu durum, çocukların sosyalleşmeleri ve adab kurallarını öğrenmeleri adına önemlidir. Çocuklar bu tür olumlu/olumsuz davranışları toplum içinde ve bazen büyüklerin meclislerine katılmakla elde edebileceklerdir. Bu ortamlarda çocuklar, büyüklerine saygılı olmaları gerektiğini öğrenecek, merhamet duygusu gelişecek, kardeşleri ve arkadaşlarıyla iyi geçinmeleri sağlanacak hatta israftan kaçınmaları, yemek adabı ve benzer konular öğretilecektir. Mahremiyet eğitimi, sır saklama ve sorumluluk alma gibi konularda erken yaşlarda büyükler marifetiyle sağlanmalıdır. Hz. Peygamber'in uygulama ve hadislerinde bütün bunlar müşahade edilmektedir.

⁴⁶³ Bkz; Ebû Dâvûd, Salat, 26.

⁴⁶⁴ Hakkında geniş bilgi için Bkz: İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, s. 138.

⁴⁶⁵ Buhari, Savm, 41.

4. Okul Çağındaki Çocuklarla İlgili Hususlar

Eğitim öğretim yıllarında çocuklara çeşitli donanımlar edindirmek gerekir. Bu konuda Hz. Ali'ye (r.a) isnad edilen meşhur söz “Çocuklarınızı yaşadığınız çağa göre değil, onların yaşadıkları çağa göre yetiştirin” dikkate değer bir tespittir.⁴⁶⁶ Bu ifade, çocukları ileriki zamanlara göre eğitmek anlamında kayda değerdir. Bu nedenle her çocuğun okuma yazma öğrenmesi gerekir. Bu da ebeveynlerin çocuklara karşı öncelikli sorumlulukları arasında yer alır. “Sizin en hayırlınız Kur'anı öğrenen ve öğretenlerinizdir”⁴⁶⁷ buyuran Hz. Peygamber (s.a.s) Allah kelamı Kur'anı öğrenmeyi ve öğretmeyi teşvik etmiştir. Bu manada okul çağındaki çocuklara geciktirilmeden bu eğitim verilmeli ve bu dönem çok iyi değerlendirilmelidir. Eğitim sürecinde çocukların kimlik bunalımına girmemeleri için Kur'an'ı ahlak edinmiş Hz. Peygamber'in yolu öğretilmelidir.

Ergenlik çağında çocukların fazlaca alınan olabildikleri bilinen bir durumdur. Bu hassasiyetin göz önüne alınması da ebeveyn sorumluluğundadır. Bu yüzden anne babalar, bu dönemde çocuklara hassas davranmalı, çocuklarına güzel sözler söylemeli, onlara beddua etmekten sakınmalı hatta her vesileyle dua etmelidirler. Saygı bekledikleri çocuklarından sevgiyi ve merhameti esirgememelidirler. Dönem itibari ile çocuklar hata yapmaya müsaittirler; hata yaptıkları zaman onları tatlı dille uyarmanın yanında hatalarının farkında olmalarını sağlamak, yaptıkları hataların nedenlerini araştırmak ve hatayı tekrar etmemeleri için alternatifler sunmak gerekir.

Bu bilinç, ceza ve mükafat meselesinde aşırıya kaçmamayı öne çıkartacaktır. Aşırı gitmemek kaydıyla disiplinli/ilkeli olmak önemlidir. Özellikle okul dönemindeki çocukları daha çok muhatap almak ve onlara değerli olduklarını hissettirmek gerekir. Diğer zamanlarda olduğu gibi bu dönemde de çocuklarla oyunlar oynama, şakalaşma, konuşup dertleşme vb. davranışlar olumlu etkiler sağlayacaktır.

Ev ortamında dikkat edilmesi gereken hususlar olduğu gibi çocuğun etkileşim halinde olacağı arkadaş ortamı ile çevresi elden geldiğince güvenli olmalıdır. Çocuğun

⁴⁶⁶ Cengiz, Kemal, *Diyanet Aylık Dergi*, “Gölge yapan şefkat, ihsan değildir”, Mayıs 1992, s. 27.

⁴⁶⁷ Tirmizi, Fedâilü'l-Kur'ân, 15. Tirmizi'ye göre hadisin isnadı hasen sahihtir.

arkadaş ve çevreyle en fazla iletişime geçtiği bu dönem hasssiyetle izlenmelidir. Güven kontrole mâni değildir. Çocuğun yıpratılmadan gözlemlenmesi esastır.

Hız. Peygamber'in tavsiye ettiğı gibi⁴⁶⁸ çocuklar yüzme, ok atma, güreş vb. aktivitelere teşvik edilmeli, cesaretli bireyler olarak yetiştirilmeli, gerekli beceriler/meslekler edindirilmelidirler. Zira çocukların farklı yetenekleri olabilmektedir. Bu becerilerinin keşfedilip o doğrultuda yönlendirilmeleri çocukların gelecekleri için çok önemlidir. Okul çağındaki çocuklara okuma alışkanlığı, adalet, yardımseverlik, doğruluk, cömertlik, kanaat etme, israftan kaçınma, sorumluluk duygusu, temizlik alışkanlığı, girişimcilik, para idaresi, iyimserlik gibi hasletler telkin edilmeli, dua ve ibadet etme alışkanlığı kazandırarak milli ve manevi değerlere saygılı olma yönünde desteklemeli ve çocukları zararlı alışkanlıklardan uzak tutmak içinde gerekli tedbirler alınmalıdır. Hız. Peygamber'in (s.a.s) ilgili hadisleri her çocuğun kötü alışkanlıklardan uzak topluma faydalı ideal birer genç olabileceğini göstermektedir.

Çocukların haklarına riayet etme ve onları her türlü donanımla yetiştirme yanında çocuklara sorumluluklarını da öğretmek gerekir. Bu, çocuklara doğru bir kimlik oluşturma anlamına gelir; Allah Resulü'nün (s.a.s) torunu Hasan'a (r.a) bu vesileyle duruş ve bilinç eğitimi verdiği akıldan çıkarılmamalıdır. Hız. Ebu Hureyre'nin (r.a) anlattığına göre Hız. Peygamber, Hasan (r.a) zekât hurmasından bir tanesini alıp hemen ağzına atınca onu "*Hişt, hişt at onu! Bilmiyor musun, biz zekât yemiyoruz/Bize zekât helal değildir!*"⁴⁶⁹ diye müdahale etmiştir. Dolayısıyla çocuklara gerekli zamanlarda müdahalede bulunmak, onları doğruya kanalizetmek ebeveynin şıarı olmalıdır.

5. Evlilik Dönemi

Evlilik dönemi insan hayatının dönüm noktalarından biridir. Bu dönemde yapılan yanlış bir tercihin telafisi çok zordur. Çoğu zaman ciddi mağduriyetler oluşturur. Bu konuda yanlış tercihin zararları kadar doğru tercihin faydaları vardır. Ebeveynler, zamanı geldiğinde çocuklarını iyi bir kişi ile evlendirmek uğraşı içinde

⁴⁶⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 25 (19739).

⁴⁶⁹ Bkz: Buhari, Zekât 60; Müslim, Zekât 161.

olmalıdırlar. Bu zamanlarda zorlayıcı veya boşvermiş bir tavır içinde olunmamalı, destek mahiyetinde bir duruş sergilenmelidir.

Hadislerden anlaşılan; Mutsuz bir evliliğin çözümünün boşanmadan öte, evlilik döneminde doğru bir tercihten geçtiğidir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) evlilikle alakalı tavsiyeleri günümüz dünyasında mutlaka dikkate alınmalıdır. Aksi halde mutsuz evliliklerin ve boşanmaların ardı arkası kesilmeyecektir. Bu arada unutulmaması gereken, boşanmanın meşru olması onun zararsız olduğu anlamına gelmez. Kaldı ki günümüzdeki birçok boşanma İslam'ın meşru gördüğü sınırlar içinde değildir. Nihayetinde, boşanma oranlarının yüksekliği çocuk hakkı ihlallerini doğrudan etkilemektedir. Bunun nedeni aile birliğinin bozulmasıdır.

Evliliklerde Hz. Peygamber'in (s.a.s) يَا عَلِيُّ، ثَلَاثٌ لَا تُؤَخِّرُهَا الصَّلَاةُ إِذَا آتَتْ، وَالْجَنَازَةُ إِذَا حَضَرْتُ، وَالْأَيِّمُ إِذَا وَجَدَتْ لَهَا كُفْنًا “Ey Ali! Üç şeyi geciktirme! Vakti gelen namazı, hazır olan cenazeyi, dengini bulduğunda bekâr kızı evlendirmeyi”⁴⁷⁰ şeklinde yaptığı tavsiye günümüz açısından bir kat daha analiz edilmeyi hak etmektedir. Hadiste ifade dildiği üzere namazın geciktirilmemesi nasıl namazın bir hakkıysa, hazır olan cenazeyi bekletmemek mevtanın hakkı ise dengini bulduğunda kız ve erkeklerin evlendirilmeleri de çocukların ebeveynler üzerindeki haklarından biridir. Bu tavsiye aynı zamanda vakti gelen çocukların evliliklerinin geciktirilmemesinin fitratla alakalı bir durum olduğunu da belirtmektedir.

Alt yapısı oluşmamış, anlayış ve sabır eğitimi verilmemiş, haklarını abartılı savunurken sorumlulukları öğretilmemiş kişiler yaşları kaç olursa olsun evliliğe hazır değildirler. Çocuklara sorumluluk bilinci kazandırmak, zamanla onları maddi-manevi bir şekilde evliliğe hazırlamak ve uygun zamanda evlendirmek bu yüzden elzemdir. Bu hazırlıklar başta ebeveynler tarafından yapılmalı ve çocuklar bu minval üzere yetiştirilmelidirler. Mesele fitrata uygun davranmak ve gençlerin yanlışlara yönelmelerinin önüne geçmektir. Uygun bir durum olmasına rağmen çocuklarının evliliklerini çeşitli bahanelerle geciktiren anne babaların fitrata aykırı davranarak çocuklarının haklarını ihlal ettikleri sonucu mezkûr hadisten çıkartılabilir. Bu ise büyük bir sorumluluktur. Nitekim “Kim üç kız çocuğunun geçimini sağlar, onları

⁴⁷⁰ Tirmizî, Salat, 127, Tirmizî'ye göre hadisin isnadı garibtir.

terbiye edip evlendirir ve onlara güzel davranırsa, cennet onundur!"⁴⁷¹ şeklindeki hadis de bunu teyit eder niteliktedir. Ebeveynlerin çocuklarını evlendirmelerinin önemine dikkat çekmektedir. Bu davranışın sonucu cennet müjdesine nail olmaktır. Bu hedef doğrultusunda, hadiste ifade edilen evlendirme mevzuunda ebeveynler üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmelidirler. Anne babalar bu aşamada eş seçiminde çocuklara tavsiyelerde bulunmalı, böyle ciddi bir meselede çocuklarına destek olmalıdırlar. Hz. Muhammed'in (s.a.s) rehberliğinde, kız olsun erkek olsun çocukların fitratları göz önünde bulundurulmalı, anne ve babalar sorumluluklarının gereği olarak evlilik konusunda da çocuklarının maddi ve manevi haklarını gözetmelidirler.

6. Evlilik Sonrası Dönem

Evlilik dönemi sonrasında da ebeveynlerin çocuklarına olan destekleri devam etmelidir. İslam dışı bazı toplumlarda (Avrupa) olduğu gibi çocuklar belli bir yaştan sonra aile dışına itilmemelidir. Maddi ve manevi olarak çocuklarla her dönemde ilgilenmek gerekir. Çünkü insan yapı olarak her dönemde alakaya muhtaçtır. Zira bazı evliliklerde eşler arasında zaman zaman sorunlar yaşanabilmektedir. Günümüzde bu aile içi sorunlara bazen anne ve babalar sebep olabilmekte veya çözümü de yine onlar temin edebilmektedirler. Bu bakımdan kavga ve sorunlar büyümeden, ebeveynlerin yapıcı yaklaşımlarıyla tatlıya bağlanmalı ve aile sarsılmadan varlığını devam ettirebilmelidir. Nitekim Hz. Ali ile eşi Fatıma'nın (r.anha) evlilikleri sırasında da bazen küçük çapta kavgalar çıkmış, kırgınlıklar olmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) araya girmesi Hz. Fatıma ile Hz. Ali'ye öğütte bulunması neticesinde kavga ve kırgınlıklar yerini huzur ve sükunete bırakmıştır.⁴⁷²

Evlilik sonrası verilecek manevi destek yanında, fakir olan çocuklarına ebeveynlerin -imkanları ölçüsünde- maddi olarak da yardımcı olmaları gerekir. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ebeveynlere çocuklarını kimseye muhtaç halde bırakmamaları konusunda yaptığı tavsiye önemlidir.⁴⁷³ Her anne ve baba elden geldiğince,

⁴⁷¹ Ebu Davud, Nevm, 29. Muhakkik Elbânî hadisin isnadını zayıf kabul etmiştir.

⁴⁷² Bkz: Buhari, Edeb, 113, İsti'zan; İbn Hacer, *el- İsbâbe*, VIII, 59.

⁴⁷³ Bkz: Buhârî, Cenâiz, 37; Vesâyâ, 2, 3; Müslim, Vesâyâ, 5.

çocuklarının ileri yaşamlarında çıkmaza düşmemeleri için gerekli önlemleri elden geldiğince almalı, çocuklarını geleceğe hazırlamalıdır.

Bu çalışmada ele alınan rivayetlerden Hz. Peygamber'in (s.a.s) yukarıda ifade etmeye çalıştığımız yönünde telkinlerde bulunduğu görülmüştür. Böylelikle çocuk hakları problemleri çözülmüş, tam bir sükûnet hali vuku bulmuş olacaktır.

7. Çocuklar Dolayısıyla Cennetle Müjdelenen Ebeveynler

Hız. Peygamber (s.a.s) ebeveynlerin çocuklara karşı duyarlı olmalarını arzu etmiştir. Çocuk haklarının önemslenmediğı ve çocuklara neredeyse hiç değeri verilmediğı cahiliye döneminde Hız. Peygamber nezir (uyarıcı) sıfatıyla insanları uyarılmış, beşir (müjdeleyici) yönüyle de tebliğde bulunmuş ve insanları doğruya yönlendirmiştir. Açlık korkusuyla çocukların öldürüldüğü bir toplumda çocuklara bakmanın onlara harcama yapmanın sorumluluktan öte en kıymetli bir sadaka olduğunu beyan etmiştir.⁴⁷⁴ Resûlullah'ın (s.a.s) konuyla alakalı hadisleri, ebeveynlerin çocuklarına sahip çıkmaları bağlamında büyük önem arz eder.

Çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getiren ve onları himaye eden ebeveynleri Hız. Peygamber cennetle müjdelemiştir. Nitekim Hız. Aişe'den (r.anha), fakir bir kadının annelik şefkatiyle elindeki hurmayı yemeyip çocuklarına verdiğini işitince o kadının, çocuklarını besleme hususunda göstermiş olduğu bu fedakarlıkla kendini ateşe karşı koruduğunu ifade etmiştir.⁴⁷⁵ Aynı şekilde Hız. Muhammed (s.a.s), küçükken ölen çocuğun cehennem ateşine siper olacağını bildirmiştir.⁴⁷⁶ Bunu, *"Henüz ergenlik çağına ulaşmamış üç çocuğu ölen her müslümanı Allah, çocuklara olan rahmet ve şefkati sebebiyle cennete koyar."*⁴⁷⁷ hadisiyle müjdelemiştir. Küçükken ölen çocukların ebeveynlerinin cennetle müjdelenmesi, cahiliye döneminde horlanan çocuklara İslam'ın bakış açısını göstermesi açısından kayda değerdir. Bu hadiste olduğu gibi Hız. Muhammed'in (s.a.s) uygulamalarında İslam'ın çocuklara verdiği hakların ne denli önemli olduğu görülebilmektedir.

⁴⁷⁴ Müslim, Zekât, 12.

⁴⁷⁵ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 71. Muhakkik Şu'ayb el-Arnaûd'a göre sahih bir hadistir. Ayrıca Bkz: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XI, s. 61.

⁴⁷⁶ Buhârî, Eyman ve Nüzûr, 9; Müslim, Birr ve Sılâ, 150.

⁴⁷⁷ Buhârî, Cenâiz 6, 91; Müslim, Birr, 153.

Cahiliye döneminde kız çocuklarını diri diri gömen anne babaların, yaptıkları fiilin büyük bir zulüm olduğunu her fırsatta dile getiren Hz. Peygamber (s.a.s), kız çocuklarına sahip çıkmıştır. Anne babalara bu konuda *“Her kim kız çocukları yüzünden bir sıkıntıya uğrar da onlara iyi bakarsa, bu çocuklar onu cehennem ateşinden koruyan bir siper olurlar.”*⁴⁷⁸ diyerek hassas olmalarını tavsiye etmiştir. Toplumda öteden beri devam eden kız erkek ayrımı yapılması konusuna değinmiş böyle bir hata içinde olmayanları *“Kimin bir kızı olur, onu diri diri gömmez/öldürmez, hor görmez ve oğlunu kızından üstün görmezse, Allah onu cennete koyar.”*⁴⁷⁹ Hadisiyle cennetle müjdelemiştir.

Hız. Peygamber’in (s.a.s) çocuklara büyük değır vermesi, onlarla ilgilenmenin cennete gitmeye vesile olduğunu ifade etmesi çocuk haklarını korumaya yönelik önemli bir durumdur. Bu vesileyle ebeveynlerin, çocuk haklarına dair duyarlılık göstermeleri sağlanmakta, her Müslüman’ın cenneti yüksek düzeyde arzu etmesi teşvik edilmekte ve bu konuda birçok fedakârlık içine girmesine vurgu yapılmaktadır. Çocuklara iyi bakmak, onlarla ilgilenmek bu fedakarlıklardan birer örnektir.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.s) yetim çocukları ve kız çocuklarını korumaya yönelik cennet müjdesi vermektedir. Cahiliye döneminde bu durumun her iki kesime tavrıyla yakından alakalıdır. Her dönemde yetim çocukların ve kız çocuklarının toplumda en çok hak kaybına uğrayan kişiler olduğu bilinmektedir. Bu itibarla tüm çocukların haklarına riayet etmek dinin büyük önem verdiği bir konu olmakta ve bu hakları koruyanlar, bu uğurda çaba gösterenler ise cennetle müjdelenmektedirler. İslam’ın cennetle müjdelediğı insanlar arasına çocuklara karşı merhamet gösterenleri de katması üzerinde durulması gereken önemli bir mevzudur.

C. Hz. Peygamber’in Çocuk İletişiminde/Rehberliğinde Öne Çıkardığı Ana İlkeler

Hız. Peygamber (s.a.s) asırlardır devam eden cahiliye devrinin nasırlaşmış zulüm ve haksızlıklarını kabullenmeyip topluma, hak/hakikat, adalet gibi değerlerin kısa zaman içinde eğitimini vermiştir. Bu bağlamda, çocuk haklarını koruma hususundaki

⁴⁷⁸ Buhârî, Zekât 10, Edeb 18; Müslim, Birr 147.

⁴⁷⁹ Ebû Dâvûd, Savm, 29. Elbânî’ye göre hadisin isnadı zayıftır. Bkz: *Zaîfü’l-Câm*’i, s. 837.

örnek hayatını tezimizde kısmende olsa ifade etmeye çalıştık. O, çocuklara gösterdiği hassasiyet ve yaklaşım tarzıyla büyük bir değişimin zirve rehberliğini yapmıştır. Onun sünnet/hadis öğretisi sadece büyükleri hatalarından vazgeçirmekle kalmayıp çocuklarında topluma kazandırılmasında etkili olmuştur. Çocuk haklarının korunması vb. yönde yapılacak çalışmalarda Hz. Peygamber'in çocuklarla olan iletişimindeki ana ilkeler belirlenmeli bu doğrultuda bir yaklaşım sergilenmelidir.

Bu bölümde çocuk problemlerine dair yapılan örnek tespitler, Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarıyla bazı başlıklar altında ele alınacaktır. Hz. Peygamber'in çocuk eğitimi rehberliği, çocuklara yaklaşım tarzı ve bu konudaki üslubu, ikna edici tutum ve davranışları, çocuklara yapmış olduğu nasihat ve tavsiyeleri, çocukların hatalarını telafi etmesi ve nihayet yetişkin dönem sayılabilecek süreçteki önerilerine dikkat çekilecektir.

1. Hz. Peygamber'in Çocuk Eğitimi Rehberliği

Hz. Muhammed (s.a.s) terbiye eğitiminde çocukların gelişimlerini tamamlamaları için uzun soluklu bir desteğe ihtiyaç olduğunu göz önünde bulundurmıştır. Çocuklara iyi bir terbiye vermek ve onları güzel yetiştirmek için başta ebeveyn olmak üzere çocukların değerini bilen iyi bir topluma olan ihtiyaç nedeniyle Resûlullah (s.a.s) ilk olarak, çocukların değerinin farkında olmayan cahiliye toplumuna çocuk kavramını işlemiş ve çocukların toplum içinde değerli bir konuma gelmelerini sağlamıştır.

Hz. Peygamber'in (s.a.s) hayatında fiile yansımayan hiçbir söz bulunmamaktadır. O, başta yaşantısıyla tebliğini sunmuştur. Kendisinin güzel bir örnek olduğuna Kur'an dikkat çekmiştir.⁴⁸⁰ Resûlullah'ın sorunları çözüm aşamasında bizzat kendisinin yer aldığı ve herkesten daha çok çaba sarfettiği ortadadır. Çocukları bizzat muhatap almış, onlara sabırla yaklaşmış ve bu konuda büyüklere emsalsiz bir örnek olmuştur. Bunlara ilaveten Resûlullah'ın (s.a.s) terbiye eğitimindeki tutum ve davranışlarına dikkat ettiği bazı hususlar ve buna bağlı olarak izlediği belirgin yöntemler vardır. Örneğin “...*Henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa*

⁴⁸⁰ Ahzâb, 33/21.

sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin soyunup dökündüğünüz vakitlerdir. Bu vakitlerin dışında (izinsiz girme konusunda) ne size ne onlara bir günah vardır. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. Allah, âyetlerini size işte böylece açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Çocuklarınız ergenlik çağına gelince, onlardan önceki ergenler nasıl izin alıyorlarsa onlar da öyle izin alsınlar. Allah âyetlerini işte size böyle açıklıyor; O her şeyi bilir, yerli yerinde yapar.”⁴⁸¹ meâlindeki ayetlerin terbiye eğitimi bağlamında karşılığı Hz. Peygamber’in uygulamalarıdır.

Hz. Âişe’nin kız kardeşi Esmâ üzerinde ince bir elbise ile Allah Resûlü’nün huzuruna girince Hz. Peygamber (s.a.s) ondan yüz çevirmiş ve “Ey Esmâ! Şüphesiz kadın ergenlik çağına ulaşınca, onun şu ve şu yerlerinden başkasının görünmesi uygun değildir.” buyurmuş ve bunu ifade ederken de yüzüne ve avuçlarına işaret etmiştir.⁴⁸² Böylelikle Hz. Peygamber terbiye eğitimi erken yaşlarda başlatmakta, ergenlik çağına gelmemiş çocuklar için de mahremiyetten bahsetmekle üzerinde düşünülmesi gereken hassasiyetlere dikkat çekmektedir.

Hz. Peygamber’in (s.a.s) çocukların güzel ahlaklı kişiler olmaları adına yapılan çalışma sürecini çok erken zamanlarda başlatmış olması dikkat çekicidir. Bu durum, Resûlullah’ın (s.a.s) bir eğitim metodudur. Böylelikle o, istenilen davranışların erken dönemlerde çocuğa aktarımına dikkat çekmiştir. Nitekim çocuğun namaz kılmasıyla alakalı durum yani namazın çocuğa ne zaman öğretilmesi gerektiği Resûlullah’a sorulunca “Çocuk sağını solundan ayırmasını bildi mi ona namazı emredin”⁴⁸³ buyurmuştur. Hadisin Arapça kısmında zikredilen فَمُرُوهُ بِالصَّلَاةِ ifadesi emredin anlamından ziyade gözetin şeklinde anlaşılmalıdır. Nitekim Kur’an-ı Kerim küçük yaştaki Hz. Meryem’in eğitimiyle alakalı وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا “Rabbi onu güzelce

⁴⁸¹ Nur, 24/58-59.

⁴⁸² Ebu Davûd, Libâs, 31. Ayrıca Bkz: İbn Mâce, Tahâre, 132; Tirmizî, Salât, 160; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 151, 218, 259.

⁴⁸³ Ebû Dâvud, Salât 26, II, 335 (497). Hadisin isnadı hasen garib olduğu için zayıf kabul edilmiştir. Ayrıca Bkz: İbn Hacer, et-Telhîsu'l-Habîr, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I. Bs, 1989, I, s. 471.

yetiştirdi”⁴⁸⁴ifadesi çocuk terbiyesindeki ince çizgiye dikkat çeker. Bu, Hz. Peygamber’in çocuklarla olan iletişiminin genel karakteridir.

2. Hz. Peygamber’in Çocuklara Yaklaşım Tarzı, Dil ve Üslup

Hz. Muhammed (s.a.s), hiçbir dönemde sert bir mizacı benimsememiştir. Katı kuralcı olmamıştır. Her halükârda çocuklara tatlı dil ve güler yüz göstermiş pozitif bir yaklaşımla tebliğde bulunmuştur. Enes’in (r.a) anlattığına göre Resûlullah (s.a.s) ahlakça insanların en güzellerindendir. Bir gün onu bir ihtiyacı için görevlendirmiştir. Enes (r.a) “Vallahi gitmem” demiş ancak içinden de Resûlullah’ın isteğini yapmayı çok arzulamıştır. Gitmek istemeyişinin nedeni -kendi ifadesine göre- çocukların oyun oynuyor olmalarıdır. Derken çocuklarla oynamaya dalıp istenilen işi unutmuştur. Sonrasını kendisi şöyle anlatıyor, “Bir de ne göreyim; Resûlullah (s.a.s) arkamda kafamı tutuverdi. Ona baktım; gülüyordu: “*Ey Enescik sana emrettiğim yere gittin mi?*” dedi. Ben hemen “Evet! Gidiyorum ey Allah’ın Resûlü!” dedim.”⁴⁸⁵ Hz. Enes’in (r.a.) küçük yaşlarda bizzat yaşadığı bu olayı yıllar sonra anlatması çocukluğunda Hz. Peygamber’de (s.a.s) gördüğü yüksek merhametin bir tezahürüdür. Resûlullah’ın (s.a.s) sözünü dinlememesine rağmen Hz. Enes’e “*Enescik*” diye sevgiyle hitap etmesi dikkat çekicidir. Bu, Hz. Peygamber’in yapıcı bir yaklaşım gösterdiğinin bariz örneklerindendir. Bu merhamet, Hz. Peygamber’in çocuklara karşı her zaman göstermiş olduğu bir tavidir. Çocuklar hata yapsalar bile onlara sinirlenmemiştir.

Çocuklarla iletişimde pozitif yaklaşımın faydası inkâr edilemez. Bu tutum, Hz. Muhammed’in (s.a.s) asla vazgeçmediğı bir uygulamadır. O çocuklara hoşgörülle yaklaşmıştır. Anlayışları ölçüsünde onlarla iletişime geçmiştir. Dinin emir ve yasaklarını umutsuzluğa sevk etmeyen, kırıcı olmayan, anlaşılır bir üslupla işlemiştir. Halk arasında yaygın olan tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır sözü Hz. Muhammed’in (s.a.s) bu tür söz ve davranışlarının neticesinde açık bir şekilde yerini bulmaktadır. Çocuklara karşı gayet şefkat ve merhametli olan Hz. Peygamber (s.a.s) “*Allâh*

⁴⁸⁴ Âl-i İmrân, 3/37.

⁴⁸⁵ Müslim, Fezâil, 13.

merhametlidir, yumuşaklığı sever. Sertliğe ve sertliğin dışındaki şeylere vermediği (ecri) yumuşak huyluluğa verir.”⁴⁸⁶ buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.s) çocuk eğitiminde sabırlı ve şiddetten arınmış bir tavır sergilemiştir. Elinin altındakilere, hizmetine koşuşturanlara bir tokat bile atmamıştır.⁴⁸⁷ Hz. Muhammed (s.a.s) eğitimin öğretime dönüşmesi, anlatılanların benimsenmesi ve ivedilikle hayata yansması için altın değerinde olan şu prensipleri sunmuştur: *يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا، وَيَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا، وَلَا تُنْفِرُوا* “Müjdeleyin nefret ettirmeyin, kolaylaştırın zorlaştırmayın.”⁴⁸⁸ *أَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا أَدَبَكُمْ* “Çocuklarınıza ikram ediniz ve onları güzel eğitiniz.”⁴⁸⁹ Bu ilkeler, çocuklara sevgiyle yaklaşılmasını, ikramda bulunulmasını, umut dolu bir üslub ve kolaylık ilkesinin benimsenmesini elzem kılmakta, bu sürecin maddi ve manevi yönüne dikkat çekmektedir. Hadiste geçen *أَكْرِمُوا* (ikram ediniz) fiili Hz. Muhammed’in (s.a.s) çocuk iletişimindeki anlayışını yansıtmaya bakımından ayrıca analiz edilmeye değerdir.

Hz. Peygamber (s.a.s) çocukların yaptıkları yanlışları onların anlayabilecekleri bir dille düzeltmiştir. Keskin bir dille yap veya yapma dememiştir. Olması gerekeni sakın bir şekilde tane tane ifade etmiştir. Muhatabının gönlünü asla kırmamıştır. Nitekim Amr b. Seleme’nin anlattığı şu olay Peygamber’in (s.a.s) bu tutumunu özetler mahiyettedir. “Ben Hz. Muhammed’in (s.a.s) himayesinde yetişen bir çocuktum. Yemek yerken elim yemek tabağının her tarafında dolaşırdı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s) ‘*çocuğum besmele çekmeli ve sağ elinle yemelisin, hep önünden yemelisin*’, buyurdu. O günden sonra ben hep Resûlullah’ın (s.a.s) buyurduğu gibi yemek yedim.”⁴⁹⁰ Son örnekte de görüldüğü gibi, Hz. Peygamber’in (s.a.s) bu şekilde çocuklara karşı, tatlı dil ve pozitif yaklaşımı her zaman etkileyici olmuştur.

⁴⁸⁶ Müslim, Birr, 23.

⁴⁸⁷ Müslim, Fezâil, 79.

⁴⁸⁸ Buhari, İlim, 11.

⁴⁸⁹ İbn Mâce, Edeb, 3. Muhakkik Elbanî’ye göre hadisin isnadı sahihtir.

⁴⁹⁰ Müslim, Eşribe, 13.

3. Hz. Peygamber'in İkna Yöntemi ve Kalıcı Çözümler Sunması

Resûlullah (s.a.s) eğitim metodunda ikna etmekle ve kalıcı çözümler sunmakla çocuk problemlerinde kalıcı çözümler olduğuna dikkat çekmiştir. Zira, yanlıştan vazgeçirmeye yönelik ikna faaliyetinde problemin kalıcı bir şekilde çözümü bugün de önem arz etmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) bu düşünceyle hareket ettiği ve müminlere bu davranışının örnek olduğunu şu rivayet destekler mahiyettedir. Bir gün Resûlullah'ın huzuruna genç bir delikanlı gelerek zina etmek izin ister. Orada bulunanlar, hayretler içinde genci ayıplamaya hatta engellemeye çalışırlar. Resûlullah yumuşak bir sesle “*yaklaş*” buyurur. Sonra gencin doğruyu bulması için şu soruları sorar: “*Annenle zina yapılmasını ister misin?*” Genç: “İstemem ey Allah'ın Resûlü!” diye cevap verir. Hz. Peygamber “*Diğer insanlar da anneleriyle zina yapılmasını istemezler*” diyerek gence soru sormaya devam eder: “*Peki, kızın için böyle bir şey düşünüyor müsün?*” Genç “Olmaz, ya Resûlallah!” der. Hz. Peygamber insanların da kızları için zinadan hoşlanmayacaklarını belirtir. Aynı şekilde kız kardeşi, halası ve teyzesi için de benzeri soruları sorar. Genç her birine “hayır istemem” diye cevap verir. Nihayet Resûlullah (s.a.s) aldığı cevaplar üzerine insanların da bu mahremleri hakkında zinaya razı olmayacaklarını ifade ettikten sonra elini gencin göğsüne koyar “*Ya Rabbi! Bunun günahını bağışla, kalbini temizle ve namusunu muhafaza et!*” diye duada bulunur.⁴⁹¹ Bu uzun rivayet, Rasulullah'ın (s.a.s) en olumsuz durumlarda bile ikna etmek ve kalıcı çözüm sunmak tekniğiyle ne şekilde gençleri kazandığını ve güzel sonuca gittiğini göstermektedir. Hadis farklı rivayetlerle zikredilmekle beraber gencin adı kimi kaynaklarda Cüleybîb olarak zikredilmektedir.⁴⁹²

Mezkûr olaydan sonra Hz. Peygamber'in, genci evlendirmek için bir sahâbînin kızına talip olduğu ancak o kişinin (ve hanımının) “Cüleybib” adına rıza göstermediği ancak kızın Peygamber muradına karşı koymadığı ve evliliğe taraftar olduğu anlatılır. Kızın bu tutumu karşısında çok sevinen Hz. Peygamber (s.a.s), her iki gencin

⁴⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVI, s. 545, Şu'ayb el-Arnaûd'a göre hadis sahihtir.

⁴⁹² Arslan, İhsan, “*Sahabenin Olumsuz Davranışları Karşısında Hz. Peygamber'in Tavrı*” Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2012, cilt: XII, sayı: 3, s. 121.

evlenmesine izin verir. Ancak Cüleybib, çıktığı bir savaşta şehit düşer. Hz. Peygamber “*O bendendir, ben de ondanım*” diyerek ona olan sevgisini ortaya koyar.⁴⁹³

Yukarıdaki hadisede Resûlullah’ın (s.a.s) en olumsuz durumlarda bile ikna etmek ve kalıcı çözüm sunmak tekniğiyle ne şekilde gençleri kazandığı ve güzel sonuca gittiği görülmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.s) çocukları/gençleri hayra teşvik etmede uyguladığı metotlardan biride insanlara sadece yapması veya yapmaması gerekenleri anlatmak değil bilakis muhataplarına bizzat neden, niçin ve nasıl davranması gerektiğini aktarmaktır. Nitekim Hz. Peygamber, Cüleybîb’e zinadan neden uzak durması gerektiğini anlattıktan sonra onun bu hataya düşmemesi için yardımcı olmuştur. Bizzat çözüm için uğraş vermiştir. Meseleyi kesin çözüme kavuşturmak için gayret sarf etmiştir. Bu hâdise, aynı zamanda Resûlullah’ın (s.a.s) insanları kötülüklerden alıkoyup hayra teşvik etmesi ve buna paralel olarak güzel ahlak sahibi olmaları için gösterdiği çaba yönüyle de dikkat çekmektedir. Zira bu olayda sadece anlatım söz konusu değildir. Bilakis Hz. Peygamber’in mezkûr Cüleybib hâdisesinde ikna etmek, kalıcı çözüm sunmak, gerekli adımları atmak, bir uğraşı vermek gibi birtakım merhaleleri önemseydiği ve uyguladığı sonucu çıkartılabilir.

4. Hz. Peygamber’in Çocuklara Nasihat ve Tavsiye Üslubu

Hadislerde Hz. Peygamber’in (s.a.s) terbiye eğitimi çerçevesinde çocuklara nasihat etmeyi muhtemel problemlere karşı çözüm olarak kullandığı ve nasihatini gayet anlaşılır bir tarzda ele aldığı görülmektedir. Örneğin İbn Abbâs’dan (r.a.) gelen bir rivayet şöyledir: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ: أَنَّهُ رَكِبَ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا، فَقَالَ لَهُ: رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا غُلَامُ، إِنِّي مُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ أَحْفَظُ اللَّهُ يَحْفَظُكَ، أَحْفَظِ اللَّهَ تَحِدُهُ نَجَاهُكَ، وَإِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللَّهَ، وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ، وَاعْلَمْ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ، لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ لَكَ، وَلَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ، لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيْكَ، رُفِعَتِ الْأَقْلَامُ، وَجُفَّتِ الصُّحُفُ “Bir gün Resûlullah’ın (s.a.s) binitinin arkasında idim. ‘*Delikanlı! Sana bazı sözler öğreteceğim: Allah’ın hakkının* koru ki Allah da seni korusun. Allah’ın hakkını gözet ki O’nu hep yanında bulasın. Bir

⁴⁹³ Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe 131; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 136; IV,422, 425. Ayrıca bkz: Muhammed Yusuf el-Kandehlevî, *Hayâtü’s-Sahâbe*, Dâru’l-Kalem, Beyrut 1993, II, 671-672.

şey isteyeceğinde Allah'tan iste. Yardım dileyceğinde Allah'tan yardım dile. Şunu bilmelisin ki bütün toplum bir konuda senin yararına bir şey yapmak için bir araya gelse ancak Allah yazmışsa sana destek verebilirler. Yine bütün toplum sana zarar vermek için bir araya gelse ancak Allah yazmışsa sana zarar verebilirler. Zira kalemler kaldırılmış, sayfalar kurumuştur.” buyurdu.⁴⁹⁴

Örnek olarak iktifa edilen bu hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.s) çocuklara nasihat üslubu başta olmak üzere iletişim şekillerine dair önemli veriler içermektedir. Bunlardan biri de Hz. Peygamber'in hayat tarzının Kur'an'dan bağımsız olmadığıdır. Mezkûr hadiste, Kur'an-ı Kerim'in örnek verdiği Hz. Lokman'ın (a.s) oğluna yaptığı nasihati ile çok yakın benzerlik bulunmakta, Lokman (a.s) da *يَا بُنَيَّ إِنِّهَا إِنَّ تَكُ مِنْ ثَقَالِ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ* “Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.”⁴⁹⁵ şeklinde evladına nasihat edip iletişim kurduğuna ve çocuğun zihin dünyasına katkı sunduğuna dikkat çekilmektedir.

Hz. Peygamber'in Müslüman'ın Müslüman üzerindeki haklarından birinin de yüzüne karşı nasihatte bulunması veya gıyabında onun iyiliğini istemesi olduğunu belirtmiş olması,⁴⁹⁶ özellikle kendisine nasihat edilmesini isteyen bu talebine karşılık verilmesini emretmiş olması,⁴⁹⁷ hatta bazı gerekçelerle İslâm âlimlerine göre nasihatın farz-ı kifâye olarak kabul edilmesi⁴⁹⁸ bu bağlamda üzerinde durulması icap eden bir konudur. Bütün bunların sonucunda çocuklara en uygun üslupla nasihat etmenin gerekliliği meydana çıkmakta, nasihatın çocuk hakları çerçevesinde değerlendirilmesi elzem hale gelmektedir. Bu yol Hz. Peygamber'in sünnetidir.

⁴⁹⁴ Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 59; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, s. 410. Muhakkik Şu'ayb el-Arnaûd'a göre hadis sahihtir.

⁴⁹⁵ Lokmân, 31/16.

⁴⁹⁶ Bkz; Tirmizî, Edeb, 1; Nesâî, Cenâ'iz, 52. Tirmizî bu hadisin hasen sahih olduğunu söylemiştir.

⁴⁹⁷ Bkz; Buhârî, Büyû, 68.

⁴⁹⁸ Çağrııcı Mustafa, “Nasihat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2006, İstanbul, c. 32, s. 408.

5. Hz. Peygamber'in Hataları Telafi Etmesi, Doğruya Yönlendirmesi

Hz. Peygamber'in (s.a.s) gerek hadislerinde gerekse tutum ve davranışlarında her çocuğa değer verdiği bir gerçektir. Bu veriler dikkate alındığında onların yapmış oldukları hataların öncelikle yetiştirme tarzlarıyla alakalı olduğu görülmektedir. Sebep olan faktörleri araştırmadan çocukları hatalarıyla yargılayıp yüz üstü bırakmak onların haklarını çiğnemek anlamına gelir. Bu yüzden insanları kazanmanın yollarından biri olan “yapılan hatalarını büyütmek” çocukları topluma kazandırma yollarından biri kabul edilmelidir. Çocukları doğruya yönlendirmek adına ‘beklenmedik bir el uzatış’ şeklinde de isimlendirebileceğimiz bu tavrı Resûlullah'ın (s.a.s) hayatında sıkça görmek mümkündür. Nitekim bir defasında Ensar'dan birinin hurma bahçesini taşıyan Râfi' b. Amr isimli çocuğu bahçe sahibi yakalayıp Hz. Peygamber'in (s.a.s) huzuruna çıkarır. Hz. Peygamber (s.a.s) çocuğu serbest bıraktırp *يَا غُلَامُ، لِمَ تَرْمِي النَّخْلَ* “Yavrucuğum hurma ağaçlarını niye taşıyorsun” diye sorar. Râfi “Açtım ey Allah'ın Resûlü! Karnımı doyurmak için taşıdım” cevabını verince “Bir daha ağaçları taşılama yavrum, altına düşenleri al, ye!” buyurur. Sonra Râfi'in başını okşayarak *اللَّهُمَّ اشْبِعْ بَطْنَهُ* “Allah'ım bu yavrunun karnını doyur.” diye duada bulunur.⁴⁹⁹ Mezkûr hadis üzerinde dikkatle düşünülmesi gerekenlerden biri de muhtemelen yaptığı hatalardan dolayı horlanmış bu çocuğa Hz. Peygamber'in (s.a.s) merhametle yaklaşıp ‘altına düşenleri ye’ diye yol göstermesi, ardından ona nasihat ederek dua etmesi, terbiye eğitiminde nebevi bir metod olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yaş itibari ile aklen tam bir olgunluğa ulaşmamış kişilere bu şekilde yaklaşmak Hz. Peygamber'in (s.a.s) sünnetidir.

Hz. Muhammed'in (s.a.s) çocuklara karşı yapıcı yaklaşımı eğitimin/terbiyenin bir parçasıdır. Bu yaklaşım sonuçları itibari ile çok olumlu neticeler vermiştir. Onlardan bir tanesi de Ebû Mahzûre (r.a) örneğidir. Ebû Mahzûre (r.a) başından geçen olayı şöyle anlatmıştır: “Resûlullah (s.a.s) Huneyn'den yola çıkınca, biz de on kişilik bir ekiple onları karşılamaya çıkmıştık. Yolda onların namaz için ezan okuduklarını işitince ezanlarını taklit ederek onlarla alay etmeye başladık. Resûlullah (s.a.s) bize

⁴⁹⁹ İbn Mace, Ticaret 67; Ebû Dâvûd, Cihad, 94, Elbânî'ye göre hadis zayıftır. Bkz: *es-Silsiletü'd-Daîfe*, II, s. 328.

hitap ederek “Sizin aranızda güzel sesli birinin ezan okuduğunu işittim” diyerek yanına çağırttı. Yanına vardık. Sırayla ezan okuduk, en son okuyan ben idim. Ben ezan okuyunca Resûlullah (s.a.s) önüne oturarak başımı okşadı. ‘Allah mübarek etsin’ diye dua etti, sonra şöyle buyurdu: “Git Mekke’de Kâbe’de ezan oku.” Bana ezan okumayı şimdi okuduğunuz şekilde öğretti...”⁵⁰⁰

Ezan kutsaldır; alay edilemez. Bunu Hz. Muhammed’in (s.a.s) kabul etmeyeceği muhakkaktır. Fakat insanları hayra çağırmak, onları kazanmak böylelikle insanları hatalarından vazgeçirmek niyeti ile hareket edildiğinde ayrıca muhatap çocuk olduğunda teenni⁵⁰¹ ile hareket etmek elzemdir. Teenni ile hareket etmek Hz. Peygamber’in en önemli özellikleri arasında yer alır. Hadiste “Teenni Allah’tan, acelecilik şeytandır” buyurulmuştur.⁵⁰² Geçen olayda Hz. Muhammed’in (s.a.s) daha çocuk yaşta denecek birini yaptığı hatadan, güzel bir üslup kullanarak vazgeçirdiği görülmektedir. Burada ezanla alay eden bir çocuğa Hz. Peygamber’in (s.a.s) ezanı bizzat öğretmesi, büyük bir dikkatle örnek alınması gereken bir uygulamadır.

Hz. Muhammed’in (s.a.s) terbiye eğitiminde uyguladığı bu yaklaşım tarzı, çocuklara dair problemlerin çözümünde önemli tespitler içerir. Nitekim bu davranışın sonunda Ebû Mahzûre (r.a) İslam’a girdiği gibi ezan okumakla da olumlu bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Resûl-i Ekrem Mekke’den ayrılınca da Kâbe’de Bilâl-i Habeşî ile beraber ezan okumuştur. Hz. Peygamber’in okşadığı alına düşen saçları da hiç kestirmemiştir. Hicri 59 (679) yılında vefat edinceye kadar Mekke’de müezzinliğe devam etmiş, vefatı ile de Mescid-i Harâm müezzinliğini evlatları ile torunları asırlarca sürdürmüştür.⁵⁰³ Bu sonuç; ağır hatalar yapan çocuklara dahi yapıcı bir üslup ile karşılık verilince nasıl sonuçlar meydana getireceğini göstermesi bakımından önemli görülmelidir. Bu tutum ve davranış şekli Resûlullah’ın (s.a.s) ahlakıdır ve tebliğinde ana ilkedir.

⁵⁰⁰ Nesâî, Ezan, 6. Muhakkik Elbanî hadisin isnadı hakkında “Sahih” hükmünü vermiştir.

⁵⁰¹ Teenni; sözlükte beklemek, sebat etmek, düşünüp taşınmak anlamındadır. Hilim, vakar ve yumuşaklık diye de tanımlanmıştır. Bkz: Çağrıcı, Mustafa, “Teenni”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2011 İstanbul, c. 40, s. 270.

⁵⁰² Tirmizî, Birr, 65.

⁵⁰³ Bkz: Sarıcık, Murat, “Ebû Mahzûre”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, X, 179, 180.

Hz. Peygamber'in çocuklarla olan diyalogunda merhamet duyusunun baskın olduğu aşıkardır. Bütün ilkelerin kaynağı budur. Netice olarak Hz. Peygamber (s.a.s), çocukları yaptıkları hatalardan vazgeçirip onları doğruya yönlendirmekle problemlere çözüm yolu üretmiştir. Çocukların yaptıkları hataları büyütüp ceza vermeyi tercih etmemiş, her zaman çözümden taraf olmuş pozitif bir yaklaşımı benimsemiştir. Bilakis bu durumu çocuklara tanınması gereken haklar içinde değerlendirmiştir.

SONUÇ

Hız. Peygamber (s.a.s) çocukken, yetim ve öksüz büyümüş sonrasında dünyaya gelen yedi çocuğundan altısını kaybetmenin hüznünü yaşamıştır. Bu durum onun çocuklara olan merhamet eksenli koruyuculuğuna yansımıştır. Yol gösterici olması hasebiyle tebliğinde bulunduğ u İslam dininin bir gereğ i olarak savunduğ u, insan hakları konusu çerçevesinde çocuk hakları üzerinde de hassasiyetle durmuştur. Kötü örneklerin sıkça yaş andığı cahiliye döneminde büyüklere, çocuklara karşı nasıl davranılması gerektiğ ini en iyi bir şekilde anlatmıştır. Olumlu yönde zihin değ işiminin öncülüğ ünü yapmıştır. Bu itibarla Resûlullah'ın (s.a.s) çocuk hakları konusundaki söz ve davranış ları, her dönemde insanlara en güzel örnek teşkil eder. Çocuk haklarının korunmasına taraf olan herkesin, Hız. Peygamber'in (s.a.s) bu konudaki uygulamalarını takip etmeleri kaçınılmazdır.

Hız. Peygamber'in (s.a.s) Kur'an ayetlerini açıklaması ve telkin ettiğ i şeyleri ilk olarak kendisinin uygulaması, Müslümanlar tarafından takip edilmesini gerekli kılmıştır. Allah'tan aldığı vahyi insanlara en güzel şekilde iletmesi, pratiğ e öncelik vermesiyle değ er kazanmıştır. Bu sebeple din, ırk, neseb gibi unsurları hiç ayırt etmeksizin tüm çocuklara iyi davranmış, büyüklerin çocuklara iyi davranmalarını sağlamıştır.

Allah'ın Elçisi (s.a.s) haklarını koruma bağlamında çocuklarla iletişime son derece önem vermiş, merhamet duygusunu ön planda tutmuştur. Bu merhametin yoğunluğu ile bütün çocuklar kendilerine verilen değ erin farkında olabilmişlerdir. Resulullah'ı (s.a.s) çok sevmelerinin bir sebebi bu olmuştur. Hız. Peygamber'in çocukları önemsemesi, onlara nezaketle davranması haklarının gözetilmesi sonucunu doğ urmuştur. Bu bakımdan insanlardan çocuklara karşı güzel davranmalarını istemiştir. Hız. Peygamber'in bu yönü çocuk hakları konusunda en güzel örneklik teşkil etmiştir.

Cahiliye dönemi şartları içerisinde çocuk haklarını ortaya koyabilmek hiç kuşkusuz zahirde kolay olmamış ancak Hız. Peygamber (s.a.s) tüm zorluklara rağmen çocuk hakları savunusundan vazgeçmemiştir. İslam'ın gereklerini, insanların anlayıp uygulayabilecekleri şekilde anlatmış ve hayatın içine dahil etmiştir. Bunu

gerçekleştirirken kesinlikle muhataplarının kavrayış durumlarını göz önünde bulundurmuştur. Resûlullah'ın (s.a.s) çocuk haklarını korumadaki izlediği yol kısaca şudur: Hz. Peygamber'in tutum ve davranışları, dini tebliğde her dönem için geçerliliğini koruyacak ilkelerdir. Bu prensipler içinde Hz. Peygamber'in (s.a.s) çocuklarla olan iletişimi en önemli hususlardan biridir. Zira çocuklara karşı doğruluğu ön plana çıkarmıştır. Tutum ve davranışlarının sözleriyle orantılı olmasına dikkat etmiştir. Yapılması gereken bir şeyi çocuklara anlattığında kendisi de bunu uygulamıştır. Yapılmasını istemediği şeyleri yapmamış ve yapılmasına da izin vermemiştir. Bu ilkeli duruş, çocukların zihninde önemli bir yer oluşturmuş ve onlar sözlerden daha çok fiilleri takip etmişlerdir. Hz. Muhammed'in (s.a.s) dürüstlük konusundaki bu hassasiyeti “kendilerini düzeltmeyenler başkalarını düzeltemezler” toplum tecrübesi çerçevesinde düşünülmelidir.

Bu tezde Hz. Peygamber'in ilgili görülen sözleri ile uygulamaları çocuk hakları bağlamında ele alınmıştır. Zira, Hz. Peygamber'in (s.a.s) söz ve uygulamaları “sünnet” kavramı içine girdiğinden, mü'minlere davranış modeli sunması ve hukuk oluşturması yönüyle incelenmiş, çocukların bedenlen ve ruhen sağlıklı bir şekilde yetişmeleri bu haklara riayet etmeye bağlı kabul edilmiştir. Allah Resûlü'nün (s.a.s) çocuk haklarını büyük bir hassasiyetle koruduğu tezde örneklerle vurgulanmıştır.

Bu tezde Hz. Peygamber'in (s.a.s) hadislerinden/sünnetinden hareketle çocuk hakları ile ilgili uygulamaları analiz edilmiş, Resûlullah'ın çocuklara karşı söz ve uygulamaları neden ve sonuç ilişkisi içinde ele alınmıştır. Hiç kuşkusuz Hz. Peygamber'in (s.a.s) uygulamalarından bahsetmek sadece tarihi bir bilgi edinmekten ibaret değildir. Konuyla ilgili problemlerin çözümüne destek sunma niyetiyle tezde Hz. Peygamber'in (s.a.s) söz ve uygulamalarının cahiliye dönemindeki çocuk hakları ile ilgili en ağır problemleri dahi çözdüğü ortaya koyulmuştur. Böylelikle sonraki dönemlerde oluşacak muhtemel çocuk hakları ile ilgili problemlere -hadisler bağlamında- belli başlıklarla dikkat çekilmiştir.

KAYNAKÇA

- ABANOZ, Süleyman, “6-12 Yaş Arası Çocukların Dini ve Ahlaki Gelişimlerinde Anne ve Babaların Rolü”, Türk Din Psikolojisi Dergisi, Haziran 2020.
- ACLÛNÎ, İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî (ö. 1162/1749), *Keşfü'l-Hafâ*, thk: Abdulhamîd Hindâvî, el-Mektebetü'l-Asriyye, 1. bs, 2000.
- AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (ö. 241/855), *el- Müsned*, thk: Şuayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-Risâle, 1. bs, 2001.
- ALÎ B. MEDÎNÎ, Ali b. Abdullah, (ö. 234/849), *el-Ilel*, thk: Muhammed b. Mustafa Âzamî, el-Mektebü'l İslâmî, Beyrut, 1980.
- ALÎ el-KÂRÎ Ebu'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî (ö. 1014/1605), *Mirkâtü'l-mefâtih Şerhu Mişkâtî'l Mesâbih*, I-IX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1422/2002, 1. Baskı.
- ARAS, M. Özgü, “Ad Koyma”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1988.
- ARI, Abdüsselam, “Yetim”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2013.
- ARSLAN, İhsan, “Sahabenin Olumsuz Davranışları Karşısında Hz. Peygamber'in Tavrı”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2012.
- ASFUR, İhsan, (2018) “Hz. Peygamber'in Çocuklara Davranışı ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi”, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslam Bilimleri Programı, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.
- ATAR, Fahrettin, “Akika”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1989.
- AYDIN, Mahmut, “Yahyâ”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2013.
- BEGÂVÎ, Ebû Muhammedel-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' (ö. 516/1123), *Şerhu's-Sünne*, tah: Şu'ayb el-Arnaûd, Beyrut 1983.
- BEYHAKÎ, Ahmed b. Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk: Muhammed Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kutübi'l-İlmiyye, 3. bs, Beyrut 2003.

- BEYHAKÎ, Ahmed b. Hüseyin b. Ali, (ö. 458/1066), *Şu‘abü’l-imân*, thk: Abdu’l-Ali Abdülhamid, Mektebetü’r-Rüşd, 1. bs, 2003.
- BEZZÂR, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî, (ö. 292/905), *el-Müsned*, thk: Âdil b. Sa’d, Mektebetü’l- ‘Ulûm ve’l-Hikem, Medine-i Münevvere, ts.
- BOYNUKALIN, Mehmet “*Usul*” TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2012.
- BOZKURT, Nebi, “*Sünnet*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2010.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî (ö. 256/870), *el-Câmi‘u’s-sahîh*, thk: Muhammed Zühayr Nâsır, Dâru Tavkî’n-Necât, 1. bs.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî (ö. 256/870), *el-Edebü’l-Müfred*, thk: Semîr b. Emîn ez-Zühayrî, Mektebetü’l-Maarif, Riyâd, 1998.
- CANAN, İbrahim, (ö. 1430/2009) *Hz. Peygamber’in (s.a.s) Sünnetinde Terbiye*, İzmir, 2008.
- CANAN, İbrahim, *İslamda Çocuk Hakları*, İstanbul, 1981.
- CENGİZ, Kemal, “*Gölge yapan şefkat, ihsan değildir*”, Diyanet Aylık Dergi, Mayıs 1992.
- CÜRCÂNÎ, Ebu’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf (ö. 816/1413), *Kitâbu’t-Ta’rîfât*, Dâru’l-kütübi’l İlmiyye, Lübnan, 1403/1983, 1. Baskı.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “*Hak*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XV, 137-139, İstanbul 1997.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “*Nasihat*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, 408-409, İstanbul 2006.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “*Teennî*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXX, 270-271, İstanbul 2011.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “*Zulüm*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXXIV, 507-509, İstanbul, 2013.
- ÇAKAN, İsmail Lütfî, *Hadis Usûlü*, 23. Baskı, İstanbul 2010.

- ÇEKER, Orhan, *İslam Hukukunda Çocuk*, İstanbul 1990.
- ÇELEBİ, İlyas, “Rukye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXV, 219-222, İstanbul, 2008.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazl (ö. 255/869), *es-Sünen*, thk: Hüseyin Selim ed-Dârânî, Dâru’l-Muğnî, Arabistan, 2000.
- DEYLEMÎ, Şîrûye b. Şehredâr (ö. 509/1115), *el-Firdevs bime’sûri’l-hitâb*, thk. es-Saîd Besyûnî Zağlûl, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, I-V, Beyrut, 1406/1986, 1. Baskı.
- DÖLEK, Âdem, “*Ayetler ve Hadisler Işığında Çocuğun Yaşam Hakkının Korunması*”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Haz. 2009.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfî, “*Müeyyide*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2006.
- EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *es-Sünen*, thk: Muhammed Muhyî’d-dîn Abdulhamid, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, ts.
- EBÛ NUA’YM, Ahmed b. Abdullah b. Ahmedb. İshak el-Esbehânî (ö. 430/1038), *Hilyetü’l-Evliya ve Tabakatü’l-Esfiya*, Daru’s-Saâde, Beyrut, ts.
- EBÛ NUA’YM, Ahmed b. Abdullah b. İshak el-Esbehânî (ö. 430/1038), *Ma’rifetü’s-Sahabe*, thk: Adil b. Yusuf, Daru’l-Vatan, 1. bs, Riyâd 1998.
- EBÛ YA’LA, Ahmed b. Ali b. el-Müsenna (ö. 307/920), *el-Müsned*, thk: Hüseyin Selim Esed, Daru’l-Memûnîl’ Tûras, 1. bs, Şam 1984.
- ELBÂNÎ, Muhammed b. Nûh (ö. 1420/1999), *Sahihu ve Daîfu Süneni Ebî Dâvûd*, ts, İskenderiyye.
- ERKAL, Mehmet, “*Nisab*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2007.
- EROĞLU, Selman, (2011) “*İslam Hukukunda ve Modern Hukukta Çocuk Hakları*”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.

- ERUL, Bünyamin “*Zeyd b. Hârise*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013.
- EŞKAN, Selma, (1999) “*İslam Aile Hukukunda Çocuğun Bakım ve Eğitimi*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- FAYDA, Mustafa, “*Bedir Gazvesi*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî (ö. 505/1111), *İhyâ’ü ’ulûmi’d-dîn*, Dâru’l-ma’rife, Beyrut, ts.
- GELİŞGEN, Ahmed, “*Sünnet*”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 3. bs, Ankara 2007.
- GELİŞGEN, Ahmed, *Cevâmiu’l-Kelim, Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, 3. bs, Ankara 2007.
- GÜLER, Zekeriya, “*Tahnîk*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010.
- HÂKİM, Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (ö. 405/1015), *el-Müstedrek’ale’s-Sahihayn*, thk: Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. bs, 1990.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi*, İstanbul, 2004.
- HARÂİTÎ, Muhammed b. Ca’fer b. Muhammed b. Sehl (ö. 327/939), *Mekârimul-Ahlak ve Me’âlîhâ*, thk: Eymen Abdulcebbâr el-Behîrî, Daru’l-Âfâk el-Arabiyye, 1. bs, 1999.
- HARGÛŞÎ, Ebû Sa’d Abdülmelik b. Muhammed (ö. 407/1016), *Şerefü’l-Mustafâ*, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1. bs, Mekke 1424.
- HARMAN, Ömer Faruk, “*Çocuk Düşürme*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993.
- HATTÂB ES-SÛBKÎ, Mahmûd Muhammed Hattâb (ö. 1352/1933), *el-Menhelü’lazbi’l mevrûd Şerhu Süneni’l-İmam Ebî Dâvud*, Matbaatü’l-İslâmiyye, I-X, Kahire, 1353/ 1934, 1. Baskı.

- HAVLÂNÎ, KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR (365/ 977), *Târîhu Dâreyyâ ve men nezelebi hâmine's-sahâbeve't-tâbi'in ve tâbi'i't-tâbi'in*, thk. Saîd el-Efgânî, Dâru'l-fîkr, Matbaatü't-Terakkî, Şam 1369/1950.
- HAYATÎ, Hökelekli, “Çocuk”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1993.
- HENNÂD b. SERÎ Mus'âb (ö. 243/857), *Kitâbü'z-Zühd*, thk: Abdurrahman Abdülcebbâr el-Feryevâî, Dâru'l-Hulefâlil-Kitabil-İslâmî, I-II, Kuveyt, 1406/1985.
- HEYSEMÎ, Ebu'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. EbîBekr b. Süleymân (ö. 807/1405), *Mecma'u'z-Zevâ'id*, thk: Husâmed-dîn Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1994.
- HİNDÎ, Alâeddin, Ali b. Hüsameddin (ö. 975/1567), *Kenzü'l-Ummâl*, thk: Bekrî Hayyânî, Müessesetü'r-Risâle, 5. bs, 1981.
- İBN EBÛ ŞEYBE, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed (ö. 235/850), *el-Musannef*, thk: KemâkYûsuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 1409.
- İBN HACER, Ebu'l- Fadl, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacerel-Askâlanî (ö. 852/1448), *et-Telhîsu'l-Habîr*, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1. bs, 1989.
- İBN HACER, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer, el-Askâlanî (ö. 852/1448), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk: Âdil Ahmet Abdulmevcûd, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1. bs. Beyrut, ts.
- İBN HACER, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacerel-Askâlanî (ö. 852/1448), *Fethu'l-Bârîbi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk: Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379.
- İBN HACER, Ebü'l-FadlŞihâbüddînAhmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askâlanî (ö. 852/1448) *Tehzîbü't-Tehzîb*, Matbaatu' Dâireti'l-Maârif en-Nizâmiyye, 1. bs, Hindistan 1326.
- İBN HİŞAM, Abdulmelik b. Hişam b. Eyyüp, *es-Siretün-Nebeviyye* (ö. 213/828), thk: Mustafa Sekkâ, Matbaatu Mustafa el-Babî, 2. bs, 1995.

- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887), *es-Sünen*, thk: Muhammed FuâdAbdulbâkî, Darulhyai'l-Kütübi'l-Arabiye, ts.
- İBN MANZUR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânü'l- 'Arab*, Dâru Sâdır, 3. bs, Beyrut 1414.
- İBN MENDE, Muhammed b. İshak el-Abdî (ö. 395/1005), *Ma'rifetu's-Sahabe*, thk: Âmir Hasan Sabrî, İmârât Üniversitesi Matbaası, 1. bs, 2005.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 168/785), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk: İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, 1.bs, Beyrut 1968.
- İBN ADÎ, Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Süfyan (ö. 365/976), *el-Iyal*, thk: Necm Abdurrahman Halef, Daru İbnul-Kayyim, Demmam, 1. bs, 1990.
- İBNU'L-MÜBAREK, Abdullah, el-Hanzalî (ö. 181/797), *ez-Zühd ve'r-Rekâik*, thk: Abdurrahman Âzamî, Daru'l-Kütübil- İlmiyye, Beyrut, ts.
- İBNU'S-SALÂH, Osman b. Abdurrahman (ö. 643/1245), *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis*, thk: Nuruddin İtır, Daru'l-Fikir, Suriye, 1986.
- İBNÜ'L-ESİR, Ali b. Muhammed b. Abdulkerîm eş-Şeybânî el-Ceverî (ö. 630/1233), *el-Kamil fit-Tarih*, thk: Ömer Abdusselam Tedmurî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1. bs, Beyrut-Lübnan 1997.
- İNTERNET: Convention on the Right sof the Child”, [http: //www. ohchr.org/ en/ professionalinterest / pages/crc.aspx](http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx).
- İNTERNET: [https://data. tuik. gov. tr/ Bulten/ Index? P = Evlenme –ve - Bosanma- Istatistikleri-2020-37211](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?P=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211)
- İNTERNET: <https://kurul.diyenet.gov.tr>
- İNTERNET: www.cirp.org/library/ethics/UN-declaration
- KÂFİ DÖNMEZ, İbrahim, “Sedd-i Zerâi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2009.

- KANDEHLEVÎ, Muhammed Yusuf (ö. 1385/1965), *Hayâtü's-Sahâbe*, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1993.
- KAPAR, Mehmet Ali, “Mev'ûde”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIX, 491, Ankara 2004.
- KARAGÖZ, İsmail, “Cahiliyye”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 3. bs, Ankara 2007.
- KARAMAN, Hayreddin, “Asabe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991.
- KASTALLÂNÎ, Ahmed b. Muhammed (ö. 923/1517), *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*, el-Mektebetü't-Tevfikiyye, Mısır, ts.
- KAZANCI, Ahmet Lütfi, “Bi'set”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992.
- KOMİSYON, ‘Hadislerde Çocuk’, Editör: Huriye Martı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Bs, Ankara 2019.
- KOMİSYON, “Hadislerle İslam”, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. bs, Ankara 2015.
- KOMİSYON, İlmihal, *İman ve ibadetler*, TDV yayınları, I, Ankara 2012.
- KOMİSYON, İlmihal, *İslam ve Toplum*, DİB Yayınları, II, Ankara 2006.
- KOMİSYON, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara 2007.
- KOZAN, Leyla, (2012) “*Korunmaya Muhtaç Çocukların Din Eğitimi*”, Fırat Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- KÖKSAL, Mustafa Asım (ö. 1419/1998) *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 10. bs, Ankara 2007.
- KUDÂÎ, Muhammed b. Selame b. Ca'fer (ö. 454/1062) *Müsnedüş-Şihâb*, thk: Hamdî b. Abdulmecîd es-Silefî, Müessesetür-Risale, 2. bs, Beyrut 1986.
- KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1273) *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1993.
- KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed b. Rüşt (ö. 520/1126) *el-Beyân ve't-Tahsîl*, thk: Muhammed Hacı, Daru'l-Garbi'l-Arabî, 2. bs, Beyrut-Lübnan 1988.

- MÂLİK B. ENES (ö. 179/795), *el-Muvatta*, thk: Muhammed Mustafa el-A'zamî, Müessesese Zayed b. Sultan, 1. bs. 2004.
- MAMER B. Râşit (ö. 153/770), *el-Câmi*, thk: Habibur-Rahman Âzamî, Meclisil-İlmî, Pakistan, 2. Bs.
- MARTI, Huriye, "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Çocuk Hakları", Çocuklarımız ve Biz Sempozyumu, Kadın Sağlıkçılar Dayanışma Derneği (KASAD), Kasad Kitaplığı, Editör: Ayşe Karan, 2015, İstanbul.
- MİZZÎ, Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf (ö. 742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1. bs, 1980.
- MOĞULTÂY b. Kılıç b. Abdillâh (ö. 762/1361), *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk: Âdil b. Muhammed, 1. bs, 2001.
- MUBÂREKFÛRÎ- Ebû'l-Ulâ, Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrâhîm, (ö. 1354/1935) *Tuhfetü'l-Ahvezîbi-Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, Darü'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- MUSTAFA, İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-Vasît*, Dârü'd-Dâvet, ts.
- MÜNÂVÎ, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil 'ârifin b. NûriddînAlî, (ö. 1031/1622) *Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*, el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1. bs, Mısır 1356.
- MÜSLÎM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, (ö. 261/875) thk: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dârü' İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, (ö. 303/915) *es-Sünen (el-Müctebâ)*, thk: Abdulfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-matbû'âtî'l-İslâmiyye, Haleb, 1986.
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, (ö. 303/915) *es-Sünenü'l-Kübra*, thk: Hasan Abdul-Mun'im Çelebi, Müessesetür-Risâle, 1. bs, Beyrut 2001.

- NEVEVÎ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1278), *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*, Dârü' İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- ÖĞÜT, Salim, “Fidye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996.
- SARICIK, Murat, “Ebû Mahzûre”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, X, 179, 180.
- SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, (ö. 911/1505) *Câbiü'l-Ahâdis*, thk: Ali Cuma, ts, b.y.y
- SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, (ö. 911/1505) *el-Hasâisü'l-Kübrâ*, Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- ŞÂTİBÎ, İbrahim b. Musa (ö. 790/1388), *el-Muvafakât fî Usûli'l-Ahkâm*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, ts.
- TABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk: Hamdî b. Abdilmecîd es-Silefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 2. bs, 1994.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, (ö. 450/1058) *Câmi'u'l-Beyân ante viliâyi'l-Kur'ân*, thk: Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, 1. bs, 2000.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ, (ö. 279/892) *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk: Beşşâr Avvâd Marûf, Darü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- TOPALOĞLU, Bekir (ö. 1437/2016) “Abdullah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988.
- TUĞ, Salih Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Muhammed Hamidullah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005.
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, (ö. 748/1347) *Mîzânü'l-i'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, thk: Alî Muhammed el-Becâvî, Dârü'l-Ma'rife, 1. bs, Beyrut 1963.

ZEMAHŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, (ö. 538/1143) *el-Keşşâf*, Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. bs, Beyrut, ts.

